

Гене́за

ОЛЕКСАНДР ЗАБОЛОТНИЙ
ВІКТОР ЗАБОЛОТНИЙ

НОВА УКРАЇНСЬКА
ШКОЛА

УКРАЇНСЬКА МОВА ЧАСТИНА 2

7

ФОРМИ ДІЄСЛОВА

Форма	Значення; питання, на яке відповідає	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль	Приклади
Неозначена (інфінітив)	означає дію, стан предмета узагальнено (що робити? що зробити?)	незмінна форма	будь-який член речення	<i>читати, здійснити</i>
Особова (власне дієслово)	означає дію, стан предмета (що роблю? що зроблю? що зробив? що робитиму?)	змінюємо за особами, числами, родами, часами, способами	присудок	<i>читаю, здійснив</i>

ФОРМИ ДІЄСЛОВА

Форма	Значення; питання, на яке відповідає	Морфологічні ознаки	Синтаксична роль	Приклади
Безособова форма на <i>-но, -то</i>	означає дію, яку сприймаємо як результат, безвідносно до виконавця (що зроблено?)	незмінна форма	присудок	<i>читано, здійснено</i>
Діє-прикметник	означає ознаку предмета за дією (який? яка? яке? які?)	змінюємо за родами, відмінками, числами	означення, присудок	<i>читаний, здійснений</i>
Діє-прислівник	означає додаткову дію предмета (що роблячи? що зробивши?)	незмінна форма	обставина	<i>читаючи, здійснивши</i>

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика *Михайла Вербицького*
Слова *Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

ЗНАЧУЩІ ЧАСТИНИ СЛОВА

Основа			
Префікс	Корінь	Суфікс	Закінчення

приморський

ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

Головні		Другорядні		
<u>Підмет</u>	<u>Присудок</u>	<u>Означення</u>	<u>Обставина</u>	<u>Додаток</u>
хто? що?	що робить підмет? що з ним робиться? який він є? що він таке?	який? чий? котрий?	як? де? куди? звідки? коли? чому? та ін.	кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?

ТИПИ МОВЛЕННЯ

Розповідь	Опис	Роздум

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Назва стилю	Сфера використання	Основні жанри	Основні ознаки
Розмовний	побут	бесіди на побутові теми, лист до близької людини	невимушеність, жвавість бесіди; діалогічність; емоційність; просторічні слова; вияв авторського ставлення
Науковий	наука, техніка, освіта	наукова стаття, лекція, відповідь на уроці	чіткість, точність, послідовність, наукові терміни
Художній	художня література	оповідання, повість, казка, вірш	образність, емоційність
Офіційно-діловий	службові стосунки, законодавство	заява, оголошення, наказ, закон	офіційність, конкретність, чіткість, стислість
Публіцистичний	суспільне життя, засоби масової інформації	виступ на зборах і мітингу, газетна стаття, звернення	суспільно-політична лексика, логічність, піднесеність, офіційність

ОЛЕКСАНДР ЗАБОЛОТНИЙ
ВІКТОР ЗАБОЛОТНИЙ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для осіб
з особливими освітніми потребами
(Н 54.1 – Н 54.2)

7 клас
(у 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Генеза»
2024

УДК 811.161.2*кл7(075.3.056.262)
3-12

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

*Відповідає модельній навчальній програмі
«Українська мова. 7–9 класи» для закладів загальної
середньої освіти (автори: Заболотний О. В., Заболотний В. В.,
Лавринчук В. П., Плівачук К. В., Попова Т. Д.)*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ:

– теоретичні відомості

– завдання з елементами дослідження

– завдання з розвитку мовлення

– завдання конкурсного характеру

– завдання підвищеної складності

– завдання для роботи з додатковими джерелами

Заболотний О. В.

3-12 Українська мова : підруч. для осіб з особ. освіт.
потребами (Н 54.1 – Н 54.2). 7 кл. (у 2-х ч.) : ч. 2 /
Олександр Заболотний, Віктор Заболотний. –
Київ : Генеза, 2024. – 176 с. : іл.

ISBN 978-617-8353-66-7

ISBN 978-617-8353-68-1 (Ч. 2)

УДК 811.161.2*кл7(075.3.056.262)

ISBN 978-617-8353-66-7

ISBN 978-617-8353-68-1 (Ч. 2)

© Заболотний О. В.,
Заболотний В. В., 2024

© «Генеза», оригінал-макет, 2024

Морфологія. Орфографія (продовження)

ПРИСЛІВНИК

36. ПРИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

Про загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксичну роль прислівників та їхні розряди за значенням

ПРИГАДАЙМО. Які слова називаємо незмінними?

323. А. Поставте питання до виділених прислівників.

приїхати **зда́леку**

прийти **опі́вночі**

говорити **по́шепки**

Б. Який із прислівників виражає напрямок дії, який – час, а який – спосіб дії?

В. Зробіть висновок, що можуть виражати прислівники.

Загальне значення

Прислівник – це самостійна незмінна частина мови, що виражає ознаку дії, ознаку предмета чи ознаку іншої ознаки та відповідає на питання як? де? куди? коли? чому? навіщо? тощо. **НАПРИКЛАД:**

повернути **ліворуч** будинок **праворуч** **дуже** високий
ознака дії ознака предмета ознака ознаки

Морфологічні ознаки й синтаксична роль

Прислівник **не змінюємо**. Як незмінна частина мови, він не має закінчення. **НАПРИКЛАД:** високо́, зда́леку́, круго́м.

У реченні прислівник найчастіше є **обставиною**, рідше – **присудком, означенням**. **НАПРИКЛАД:** 1. Навшпиньки виглядають жоржини через тин (Л. Костенко). 2. І радісно, і сумно мені (М. Луків). 3. Карлос вибрав шлях направо (Леся Українка).

Означенням прислівник є тоді, коли залежить від іменника. **ПОРІВНЯЙМО:** 1. Будинки стояли (де?) навпроти, через вулицю. 2. Пробивається світло з дверей (як і х?) навпроти.

Зверніть увагу! Деякі прислівники можуть виступати в ролі вставних слів (*очевидно, можливо, напевне, безперечно, безсумнівно, по-моєму* та ін.). Вставні слова не є членами речення, на письмі їх відокремлюємо комою (комами). **НАПРИКЛАД:** 1. **Можливо**, уночі буде гроза. 2. **Безумовно**, випускники складуть іспити.

324. Прочитайте фразеологізми. Поміркуйте, що вони означають. Доберіть до кожного з них один із поданих прислівників-синонімів.

Аж вікна дрижать; ні за цапову душу; як грім із ясного неба; аж іскри летять; до сьомого поту; до нових віників; ні гаряче ні зимно; шапкою докинути; як мокро горить.

прислівники

Даремно, виснажливо, надовго, несподівано, енергійно, повільно, гучно, байдуже, близько.

325. I. Розгляньте картину М. Глуценка «Свіжий вітер». Поясніть, чому вона має таку назву. Чи можемо ми відчутти вітер, дивлячись на зображене? А як би ви намалювали вітер?

II. Продовжте усно кожне речення 1–2 прислівниками, які, на вашу думку, допомагають найточніше описати зображене. Скористайтеся поданими прислівниками або доберіть свої.

М. Глуценко. Свіжий вітер

1. Море шумить ... (*тихо, лагідно, утаємничено*).
2. Хвиля накочується ... (*повільно, неквапом, поволеньки*).
3. Скелі нависають ... (*грізно, важко, дивовижно, загадково*).
4. Хвиля пестить каміння ... (*грайливо, пустотливо, жартома*).
5. Одна скеля височить ... (*самотньо, наодинці, осторонь*).
6. Вітер може налетіти ... (*зненацька, опівночі, ввечері*).
7. На душі стає ... (*спокійно, тривожно, радісно, щемливо*).

III. Опишіть усно зображене на картині М. Глуценка, використавши дібрані прислівники.

Розряди прислівників за значенням

Розряд	Питання	Приклади
Означальні (утворені від прикметників)	як?	<i>спокійно, сумно, радісно, сонячно, швидко</i>
Способу дії	як? яким способом?	<i>гуртóm, вкупі, поодінці, врóздріб, вёрхи, пішки, уголос, напам'ять, стрілою, вовком</i>
Міри і ступеня дії	скільки? наскільки? якою мірою? як багато?	<i>дуже, трохи, занадто, надмірно, двічі, натроє, забагато</i>
Місця дії	де? куди? звідки?	<i>удома, усюди, навкóло, неподалік, скраю, додому, праворуч, знизу</i>

Часу дії	коли? відколи? до якого часу? допоки?	восени, увечері, давно, віддавна, донині, допізна, довіку
Причини дії	чому? з якої причини?	згáрячу, спересéрдя, спросоння, зóпалу
Мети дії	з якою метою? для чого? навіщо?	навмісне, на злó, напока́з

326. I. Спишіть словосполучення. Поставте питання до прислівника й зазначте в дужках розряд кожного прислівника за значенням.

ЗРАЗОК. Розповідав (як?) цікаво (означальний).

Співали голосно, сиділи поодинці, дивилися вовком, гарячий занадто, наполегливий надміру, полетіли вгору, повернулися здалеку, відлітають восени, пам'ятатимуть довіку, сказали зозла, покинули спересердя, зробили на зло, не шукали навмисне.

II. Складіть і запишіть одне речення з прислівником часу дії та одне – з прислівником способу дії. Підкресліть прислівники як члени речення.

327. I. **Гра «Добери синонім».** Прочитайте вірш. Доберіть якнайбільше синонімів до виділених слів. Перевірте за словником.

* * *

Непóспіхом, наспівуючи Баха,
Кудись **чимчикувала** черепаха.
А десь у справах біг сусідський кіт,
Мурикаючи супермодний хіт.

А там назустріч рухалась гадюка –
 Вона повзла й насвистувала Глюка.
 А у навушник – не попсу, не джаз –
 Народну пісню слухав дикобраз.
 Я теж кудись ішов, хоч не співав,
 Я слухав тишу і розкошував.
 Хоч не в усіх однакові смаки,
 Я з усіма дружив би **залюбки**.
 А ти?

Г. Фалькович

II. Знайдіть у тексті й зачитайте прислівники. Визначте, до якого розряду за значенням належить кожен із них і на яке питання відповідає.

328. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви побували на цирковій виставі, а потім хочете поділитися враженнями з другом / подругою в соціальній мережі. Складіть усно відповідний текст (4–5 речень), використавши якнайбільше прислівників.

✓ неймовірно	✓ зненацька
✓ неперевершено	✓ зумисно
✓ весело	✓ щосили
✓ красиво	✓ вёрхи
✓ цікаво	✓ навколо
✓ впевнено	✓ вгорі
✓ спочатку	✓ внизу

329. I. Доберіть до кожного дієслова прислівник, який відповідав би на подане в дужках питання. Запишіть утворені словосполучення.

ЗРАЗОК. *Спритний (якою мірою?) – спритний надзвичайно.*

Розмовляли (як?), розповідали (яким способом?), прошепотіла (з якої причини?), працювати (допоки?), захищати

(яким способом?), на душі (як?), прокинувшись (коли?), посадивши (де?), співати (з якою метою?), веселий (якою мірою?), засмажений (якою мірою?), поглянувши (куди?).

II. Визначте усно розряд кожного прислівника за значенням.

330. I. Розгляньте ілюстрації. Якою темою їх об'єднано? Доберіть до кожної ілюстрації 3–5 прислівників указанного розряду.

Прислівники
місця дії

Прислівники
часу дії

Означальні
прислівники

II. Складіть усно речення за однією з ілюстрацій, використавши кілька дібраних прислівників.

331. Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/twOk83qf> або скориставшись QR-кодом, розв'яжіть кросворд і запишіть у зошит слова-відгадки.

332. I. Спишіть текст, добираючи з дужок найдоцільніші, на ваш погляд, прислівники. Напишіть продовження тексту (3–5 речень), використавши кілька прислівників.

Це було (взимку, влітку, восени, навесні). Яюсь (увечері, вдень, вранці, вночі) з вулиці долинув (дуже, надзвичайно, трохи) дивний звук. Я (тихо, повільно, швидко, боязко) підійшов / підійшла до вікна...

II. Підкресліть прислівники як члени речення. Надпишіть скорочено над кожним із них розряд за значенням.

37. ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Про те, як утворюємо прислівники та як відрізнити їх від співзвучних слів інших частин мови

ПРИГАДАЙМО. 1. Які є способи творення слів? 2. Яке слово називають похідним?

333. А. Поясніть, що означає кожен поданий прислівник.

обáбіч

горіліць

втридо́рога

Б. Визначте, як утворено кожен прислівник. Від слів яких частин мови?

В. Поміркуйте, чому науковці твердять, що більшість прислівників сучасної української мови мають завдячувати іншим частинам мови.

Творення прислівників

Більшість прислівників сучасної української мови є похідними. Їх утворено різними способами.

Способи творення прислівників

Спосіб творення	Приклади
Префіксальний	<i>весело</i> → <i>невесело</i> <i>багато</i> → <i>забагато</i>
Суфіксальний	<i>глибокий</i> → <i>глибоко</i> <i>гарно</i> → <i>гарнісінько</i>
Префіксально-суфіксальний	<i>один</i> → <i>поодинці</i> <i>український</i> → <i>по-українськи</i>
Складання слів або їхніх основ	<i>мимоволі, ліворуч, босóніж, повсякчас, тишком-нишком</i>
Перехід слів інших частин мови в прислівники	<i>поранити стрілою</i> → <i>летіти стрілою</i> іменник прислівник

замолоду́

красиво́

334. I. Прочитайте прислівники, правильно їх наголошуючи. Поясніть, як утворено кожен із них.

Нещодавно, начетверо, дотепер, востаннє, **холодно**, ба́йдуже, **вєрхи**, попереду, зда́леку, **посере́дині**, розгублено, високо-високо, вря́ді-го́ді, навпо́мацки, допі́зна, на́чисто, сідьма*.

* *Сідьма (розм.)* – те саме, що сидячи; у сидячому положенні.

II. Розберіть за будовою виділені слова.

335. I. Прочитайте вірш. Знайдіть похідні прислівники й визначте, від яких слів їх утворено.

ЗРАЗОК. *Високий* → *високѐ*.

Як гарно, коли просто іде сніг
Й парує чашка липового чаю.
Секунди скачуть присмерку до ніг,
Й старий годинник з боєм їх вінчає.
Як добре, коли тихо йде сніжок
І світ легенько білим розмиває,
Коли копійку дід домовичок
У вузлику під лампою ховає.

Й ніхто на те не зойкне: «Дивина!..»

І кіт, згасивши очі, засинає...

Як х́ороше, коли іде зима

Й долоні чашка з літом зігриває.

О. Радушинська

II. Поясніть, як ви розумієте сказане в останньому рядку.

III. Складіть усно речення про пори року, використавши прислівник.

336. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чим, на вашу думку, приваблива кожна пора року?

337. I. Спишіть, утворюючи прислівники від поданих у дужках слів. Підкресліть прислівники як члени речення. Визначте усно розряд за значенням.

1. (**Легкий**) й (радісний) зітхнув густий хутірський парк із столітніми дубами... (С. Васильченко). 2. Стало (тихий). Навіть чуть було, як ліхтар (**сполоханий**) задіхав (І. Жиленко). 3. (Флегматичний*) зима тротуаром поскрипує, фантастичні **плете** казки (В. Симоненко). 4. Йде сон на озёрне плéсо, я (мовчати) іду за ним (О. Радушинська). 5. (На, в, коло) усе спочиває, а пісня не хоче спочить (В. Сосюра). 6. Як (на, весна) починає крига розтавати, збираються русалоньки до моря гуляти (Леся Українка). 7. Далі ми йшли (босі ноги) під **мерехтінням** зірок... (О. Бердник).

* *Флегматичний* – повільний, урівноважений, без надмірних емоцій.

II. Обґрунтуйте орфограми у виділених словах.

338. I. Спишіть речення, замінюючи вжиті в них прислівники на протилежні за значенням.

ЗРАЗОК. *Кімнату замкнено зсередини. – Кімнату замкнено ззовні.*

1. Зробіть два кроки вперед. 2. Ліворуч ріс кущ калини. 3. Заторохтіли позаду вози. 4. Усередині чути людські голоси. 5. Попросили вибачення вперше.

II. Визначте спосіб творення кожного прислівника в записаних реченнях.

339. I. Знайдіть у кожному реченні прислівник. Прочитайте речення вголос, замінюючи прислівники синонімами. За потреби скористайтеся поданими прислівниками.

крадькома́

на́зирцем

заздалегі́дь

збоку

напоготові

напередодні

некваплі́во

1. Учора йшов дощ. 2. Говорив повільно, обдумуючи кожне слово. 3. Завчасно готуйтеся до поїздки. 4. Яка краса: узбіч ростуть чорнобривці. 5. Батальйони в бойовій готовності, насторóжі. 6. Відпустивши руку дóньки, тато йшов слідом. 7. Діти нишком вийшли з кімнати.

II. Визначте розряд за значенням кожного поданого прислівника та поясніть, як утворено це слово.

340. I. Розгляньте світлини. Поміркуйте, що між ними спільного. Яку одну назву ви дібрали б до обох зображень?

II. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою світлини. Доберіть за обраною світлиною 4–6 прислівників і запишіть. Зіставте свої записи. Чи є у вас однакові прислівники?

III. Складіть усно речення за одним із зображень, використавши кілька дібраних прислівників.

Прислівники й співзвучні слова інших частин мови

Прислівники й співзвучні (омонімічні) слова інших частин мови розпізнаємо в контексті (за лексичним значенням, морфологічними ознаками, синтаксичною роллю).

ПОРІВНЯЙМО:

добр ^е (прислівник)	Усім жилося <u>добре</u> , радісно. ↓ як?
добр ^е (прикметник)	<u>Добре</u> слово кожному приємне. ↓ яке?
ранк ^{ом} (прислівник)	<u>Ранком</u> дуже холодно. ↓ коли?
ранк ^{ом} (іменник)	Привітати з добрим <u>ранком</u> . ↓ із чим?

341. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, до якої частини мови належить кожне виділене слово. Розберіть ці слова за будовою.

1. **Вечорами** корисно бігати, щоб бути в гарній фізичній формі (*З довідника*). 2. Я сумую за нашими затишними **вечорами**, за вашими посмішками (*З довідника*). 3. **Добре** слово й кішці приємне (*Нар. творчість*). 4. У гостях **добре**, а дома краще (*Нар. творчість*). 5. Слідом за **літом** і за весною я тебе покличу за собою! (*А. Щапов*). 6. Хто **літом** спеки боїться, той зимою не має, чим гріється (*Нар. творчість*).

342. КОЛО ДУМОК. Коли слова *вечором* і *ранком* мають закінчення, а коли – ні? Відповідь обґрунтуйте.

343. І. Прочитайте речення. Знайдіть авторські неологізми. Що автори / авторки хотіли передати цими словами? Визначте, якими частинами мови є ці слова та як їх утворено.

1. Було нам важко і було нам зле. І західно, і східно. Було безвихідно. Але нам не було негідно (Л. Костенко). 2. Не дивися так привітно, яблуновоцвітно (П. Тичина). 3. День догоряв хризантемно, айстрово (І. Коваленко). 4. Життя проходить безподійно, так заметільно, сніговійно (І. Коваленко). 5. І джмелино, і бджолино урочисто хор співа, і якась мала пташина промовля святі слова (І. Коваленко). 6. А веселка проста і велична сонцебарвно із хмар вироста (П. Перебийніс).

II. Спишіть останнє речення. Підкресліть члени речення.

III. Спробуйте утворити нові прислівники від наявних у мові слів. Складіть з одним із цих прислівників речення або віршовані рядки.

344. I. Спишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки й розкриваючи дужки. Обґрунтуйте вживання розділових знаків.

ЗОРЯНА НІЧ

Вінсент ван Гог.
Зоряна ніч

Село зачароване зоряним небом хороше синіє ро(з,с)киданими хатками. Біля тих хаток пильно дивляться на схід пот(е,и)мнілі соняшники. Дорожн(и,і)м пилом і садами пахне ніч. Спросоння заскр(е,и)пить журавель гупне біля якогось похил(е,и)ного тину росисте яблуко про(ль,лл)ється шипучим соком на траву...

Угорі загадково гнеться (Ч,ч)умацький (Ш,ш)лях і між його зорями тр(е,и)мтить й осипається на край землі срібний пиллок... (За М. Стельмахом).

II. Підкресліть прислівники як члени речення. Чи всі ці прислівники є похідними?

III. Що спільного й відмінного в тексті та зображеному на картині? Складіть усно за картиною одне речення, використавши похідний прислівник.

38. СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ПРИСЛІВНИКІВ

Про вищий і найвищий ступені порівняння прислівників

ПРИГАДАЙМО. Які є ступені порівняння прикметників?

345. А. Прочитайте текст. До якої частини мови належать виділені слова?

Швидко плывуть кораблі морями, ще **швидше** летять літаки попід небесами, та **найшвидше** летить материне серце... Летить воно ластівкою за синами, шукаючи, виглядаючи їх... (І. Багряний).

Б. Який із виділених прислівників указує на вищий ступінь порівняння, а який – на найвищий?

В. Зробіть висновок, навіщо в мові використовують прислівники вищого чи найвищого ступеня порівняння.

Творення ступенів порівняння

Від означальних прислівників на **-о**, **-е** можна утворити вищий і найвищий ступені порівняння. **НАПРИКЛАД:** *швидко* – *швидше*, *більш швидко*, *найшвидше*, *найбільш швидко*.

Вищий і найвищий ступені порівняння прислівників мають *просту* й *складену* форми.

Творення ступенів порівняння

	Вищий ступінь	Найвищий ступінь
Проста форма	Використовуємо суфікси -ш- , -іш- : <i>дешево</i> → <i>дешевше</i> <i>весело</i> → <i>веселіше</i>	Префікс най- + проста форма вищого ступеня: най <i>дешевше</i> най <i>веселіше</i>

Складена форма	Додаємо слова більш, менш до звичайної форми прислівника: більш дешево менш весело	Додаємо слова найбільш, найменш до звичайної форми прислівника: найбільш дешево найменш весело

Суфікси **-к-, -ок-, -ук-** під час творення форм ступенів порівняння випадають. **НАПРИКЛАД:** *швидко – швидше, глибоко – глибше.*

Значення найвищого ступеня порівняння можна посилити префіксами **як-, що-** або словами *значно, набагато, ще, трохи*. **НАПРИКЛАД:** *якнайглибше, щонайшвидше, значно тепліше, трохи вище.*

Від деяких прислівників вищий ступінь порівняння утворюють від інших основ. **НАПРИКЛАД:** *погано – гірше, добре – краще, багато – більше.*

Зверніть увагу! Не від усіх прислівників на *-о, -е* можна утворити ступені порівняння. **НАПРИКЛАД,** не можуть мати ступенів порівняння прислівники з префіксами *пре-, над-, за-, супер-* (*превисоко, забагато*) та із суфіксами *-еньк-, -есеньк-, -езн-, -енн-, -уват-* (*тихесенько, холоднувато*).

346. І. Прочитайте речення. Визначте ступінь порівняння (вищий / найвищий) і форму (проста / складена) виділених прислівників. Поясніть, як утворено ці форми.

1. Тут регіт залунав **гучніш** од грому (*Д. Павличко*). 2. Скоро напишу тобі **більш детально** про своє життя (*М. Коцюбинський*). 3. Бо на світі той наймудріший, хто **найдужче** любить життя (*В. Симоненко*). 4. **Найбільш легко** люди вірять у те, до чого прагнуть (*Вольтер*). 5. **Найбільше** люблю

кирпатих. Якось вони **веселіше** за інших дивляться на світ (М. Стельмах).

II. Визначте розряд за значенням виділених прислівників.

347. I. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою групи прислівників. Утворіть від прислівників своєї групи форми ступенів порівняння та запишіть. Перевірте одне в одного правильність виконання.

ЗРАЗОК. *Тактовно – тактовніше, більш тактовно, найтактовніше, найбільш тактовно.*

1. Гостро, глибоко, низько.
2. Хитро, широко, близько.

II. У яких словах відбулися чергування приголосних звуків?

348. I. Спишіть словосполучення, утворюючи від прислівників просту форму вищого ступеня порівняння.

ЗРАЗОК. *Підійшли близько – підійшли ближче.*

дорого – дорожче
близько – ближче
низько – нижче
високо – вище

Заходили швидко, прокинулися рано, росла низько, приїхав пізно, купили дорого, копали глибоко, заспівали погано, летить високо.

II. Складіть і запишіть речення з одним утвореним словосполученням (на вибір).

349. I. Відновіть усно прислів'я, уставляючи замість крапок один із поданих прислівників. Поясніть, як ви розумієте зміст кожного прислів'я.

найменше

найлегше

найголосніше

найболючіше

1. Злодій той, хто ... кричить.
2. ... того бити, хто не борониться.
3. Дерево з глибоким корінням ... боїться вітру.
4. Свій пес ... кусає.

II. Визначте ступінь порівняння поданих прислівників. Спробуйте замість них ужити в кожному прислів'ї прислівник вищого ступеня порівняння. Чи рівноцінною буде така заміна?

350. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Як ви розумієте прислів'я *Порожній посуд найголосніше дзвенить?*

Культура мовлення

Утворюючи ступені порівняння прислівників, потрібно зважати на такі **норми**:

- 1) слово *са́ме* з прислівниками не вживаємо;
- 2) не можна поєднувати слова *більш, менш* (*найбільш, найменш*) із прислівниками простої форми вищого ступеня.

Правильно	НЕправильно
найдешевше найшвидше	са́ме дешево са́ме швидше
більш голосно найбільш точно	більш голосніше найбільш точніше

351. Відредагуйте усно речення. Поясніть суть допущених помилок.

1. Їхати ранковим рейсом найбільш зручніше. 2. Сьогодні я одягнувся більш тепліше. 3. Мишко намагався ступати якнай-тихесенько. 4. Сергій більш відповідальніше ставиться до навчання. 5. Тарас прочитав вірш саме краще. 6. Ірина поганіше почала ставитися до мене.

352. Запишіть речення, замінюючи прислівник або простою формою вищого ступеня, або складеною.

ЗРАЗОК. *Діти відповідали впевнено. – Діти відповідали впевненіше. Діти відповідали більш впевнено.*

1. У спеку в приміщенні, обладнаному кондиціонером, комфортно. 2. У другому таймі команда грала злагоджено. 3. Ви-бач, завтра розповім усе докладно. 4. Радимо поводити себе тактовно. 5. Наступного разу я працюватиму обережно. 6. Дикі

звірі, коли голодні, поведуться агресивно. 7. Нові однокласники, я впевнений, мене зустрінуть приязно.

Зверніть увагу!

прислівник

як?

Олесь стрибає найвище.
Залежить від дієслова.

прикметник

яке?

Олесь виліз на найвище дерево.
Залежить від іменника.

353. I. Прочитайте речення. Визначте, до яких частин мови належать виділені слова.

1. Озеро Світязь **глибше**, ніж Синевир. 2. Що більші зубки часнику, то **глибше** їх садять. 3. Приїхавши **раніше** на водойму, ви оберете **найкраще** місце для риболовлі. 4. **Найкраще** ловити рибу зі світанку й до десятої години ранку.

II. Складіть і запишіть два речення зі словом *найбільше* так, щоб у першому реченні це слово було прислівником, а в другому – прикметником.

354. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви вболіваєте за улюблену команду на спортивному майданчику. Придумайте 5–6 мотивувальних гасел для привернення уваги, заклику до певних дій учасників змагань чи вболівальників. Використайте прислівники вищого та найвищого ступенів порівняння. За потреби скористайтеся поданими словами-підказками.

✓ біжи (швидко)	✓ цілься (уважно)
✓ кидай (далеко)	✓ тримайтеся (міцно)
✓ бий (сильно)	✓ уболіваймо (голосно)
✓ пасуй (точно)	✓ аплодуймо (гучно)
✓ стрибай (високо)	

Швидше, вище, сильніше!

355. I. Спишіть прислів'я, утворюючи від поданих у дужках прислівників форми вищого ступеня порівняння. Позначте суфікси в утворених формах.

1. Що (багато) диму, то (мало) тепла. 2. (Гарно) орати – (багато) хліба мати. 3. Діла говорять (голосно), ніж слова. 4. Чекати погано, а доганяти ще (погано). 5. Риба шукає, де (глибоко), а людина – де (гарно). 6. У рідному краю і сонце (ясно) світить. 7. За морем (тепло), та вдома (мило) (*Нар. творчість*).

II. Оберіть два прислівники, записані в дужках. Утворіть від них просту й складену форми найвищого ступеня порівняння.

III. Опишіть усно життєву ситуацію, за якої можна було б використати одне з поданих прислів'їв.

39. БУКВИ **Н** ТА **НН** У ПРИСЛІВНИКАХ

Про те, як написання прикметників і дієприкметників впливає на написання прислівників

ПРИГАДАЙМО. 1. Коли в прикметниках пишемо **НН**? 2. Скільки букв **Н** пишемо в суфіксах дієприкметників?

356. А. Зіставте написання прикметників та утворених від них прислівників.

слухня**ний** → слухня**но**

щоден**ний** → щоден**но**

Б. Зіставте написання дієприкметників та утворених від них прислівників.

здивова**н**ий → здивова**но**

замисле**н**ий → замисле**но**

В. Зробіть висновок, від чого залежить написання букв *н* чи *нн* у прислівниках.

У суфіксі прислівника пишемо

н

якщо прислівник утворено від прикметника з **н** або від дієприкметника

зляканий – зляка**но**
поважний – поваж**но**

нн

якщо прислівник утворено від прикметника з **нн**

законний – закон**но**
невблаганний – невблаган**но**

З **нн** пишемо також такі прислівники: зра**н**ня, навман**н**я, спросон**н**я, попідвікон**н**ю, попідті**н**ню, востан**н**є.

ОРФОГРАМА

Букви **н** і **нн** у прислівниках

357. І. Утворіть прислівники від поданих прикметників і запишіть. Обґрунтуйте написання букв **н** та **нн** у прикметниках і прислівниках.

Туманний, сумлінний, несподіваний, самовідданий, бездоганний, екстрений, шалений, непримиренний, невблаганний, божественний*, блаженний**.

* *Божественний* – тут: надзвичайно гарний, чудесний, прекрасний.

** *Блаженний* – дуже щасливий.

II. Складіть і запишіть речення зі вставним словом, використавши один з утворених прислівників.

358. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, як написати виділене слово в поданому реченні: з **н** чи з **нн** на місці пропуску. За потреби скористайтеся довідкою.

Море було **несказа..о** красиве (*Ю. Збанацький*).

ДОВІДКА. 1. *Несказánний* – незвичайний; якого не можна передати словами. 2. *Неска́заний* – не виражений словами; невисловлений.

359. I. Спишіть речення, утворюючи від поданих у дужках слів прислівники. Обґрунтуйте написання. Підкресліть усі прислівники як члени речення.

1. Навесні табір «Синевирське озеро» (гостинний) відчинив двері для дітей. 2. У медіапросторі (щоденний) розміщують фейкову інформацію. 3. Молодих гравців (несподіваний) запросили у європейський футбольний клуб. 4. Час летить (**невблаганний**) й змінює все довкола. 5. Було приємно спостерігати, як (**захоплений**) й (замріяний) працював художник.

II. Поясніть лексичні значення виділених слів. За потреби скористайтеся тлумачним словником.

360. I. Запишіть подані слова у дві колонки: 1) з буквою **н** на місці крапок; 2) з буквами **нн** на місці крапок.

Зако..о, втомле..о, синхро..о, позмі..о, безпричи..о, завітча..о, попідвіко..ю, **добро-**
совіс..о, навма..я, **безтурбот..о**, нежда..о,
зра..я, стара..о, нескінчє..о, напруже..о,
легковаж..о, блаже..о.

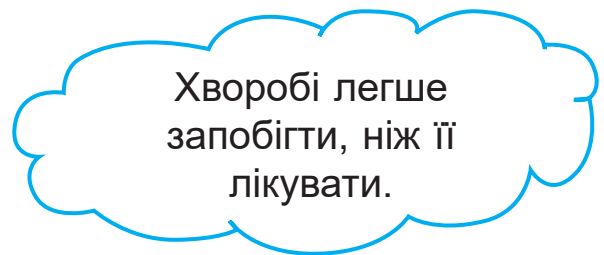
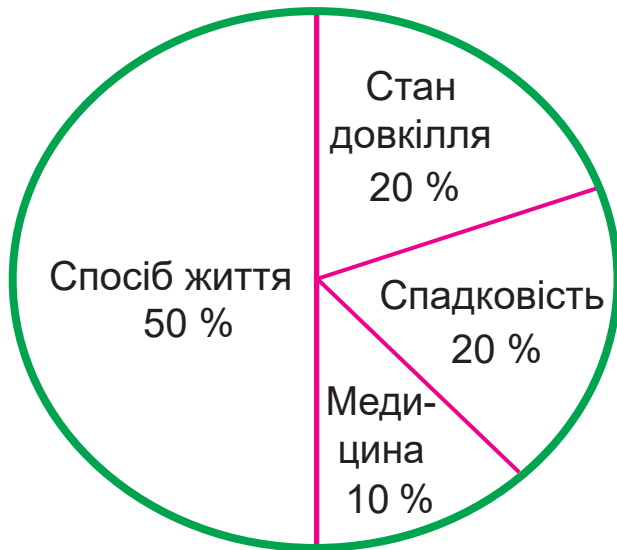
шалено
неждано
скажено
старáнно
сумлінно

II. Розберіть виділені прислівники за будовою. Знайдіть серед поданих слів синонім до кожного з виділених слів.

361. I. Розгляньте діаграму. Про що вона інформує? Чи співзвучні ця діаграма й твердження, розміщене поряд із нею? Поясніть свою відповідь.

Чинники, що впливають на здоров'я людини

II. Складіть за діаграмою висловлення (4–5 речень) про здоровий спосіб життя (усно). Використайте кілька прислівників із довідки.

ДОВІДКА. Старанно, сумлінно, щоденно, зр'яння, активно, бажано, легковажно, обережно, несподівано, навмання, спрощення.

362. I. Спишіть словосполучення, уставляючи на місці крапок, де потрібно, букву **н**.

Повторюю востан..є, пишу старан..о, сидить замріян..о, ідуть навман..я, спитала невпевнен..о, вештається попідті́н..ю, сказав доречн..о, зробив необдуман..о, сказав спрощен..я, змінився невпізнан..о, говорить безперестан..о, знаю бездоган..о, тренуються **щоден..о**.

II. Запишіть виділене слово фонетичною транскрипцією.

363. I. Спишіть речення, уставляючи на місці крапок, де потрібно, букву **н**.

1. Ти чуєш, як пісен..о мовлять люди? (Г. Світлична). 2. А я заворожен..о слухаю **музику** фортепіанну (В. Ковалівська). 3. Музика грала безупин..о (М. Трублаїні). 4. Попідтин..ю просту, сліпу кобзарську **пісню** чуть (І. Муратов). 5. Чудово! Божествен..о: у кімнаті музика – це співає **тиша**... (М. Хвильовий). 6. Дощ надів нейлоновий плащ і кудись навман..я побрів (Г. Гордасевич). 7. Полин..о пахне **ніч**, пов'явши в небосхилах (А. Малишко).

II. Поясніть уживання розділових знаків в останньому реченні. Підкресліть у ньому члени речення.

III. Запишіть виділені слова в кличному відмінку.

40. БУКВИ **И** ТА **І** В КІНЦІ ПРИСЛІВНИКІВ

*Про те, які букви пишемо в кінці прислівників після **з, к, х, ч, ж***

364. А. У яких двох словосполученнях виділені слова є незмінними? До якої частини мови вони належать?

кава
ПО-ЛЬВІВСЬКИ

український
борщ

котлета
ПО-КІЇВСЬКИ

Б. Перебудуйте друге словосполучення за зразком інших двох, використавши префікс **по-**.

В. Зробіть висновок про те, яку букву – **и** чи **і** – потрібно писати в кінці прислівників із префіксом **по-**.

У кінці прислівників відповідно до вимови можемо писати букву **u** або **i**.

Букву **u** в кінці прислівників пишемо:

• після букв г, к, х	<i>навкрузu, пішкu, навпочіпкu</i>
• у словах із префіксом по- , які пишемо з дефісом	<i>по-українськu, по-панськu, по-заячu</i>
• у словах <i>восенu, почáстu*</i> , <i>бéзвiстu</i>	

Букву **i** в кінці прислівників пишемо:

• після букв ж, ч (окрім прислівників із префіксом по- , які пишемо з дефісом)	<i>насторóжi, двiчi, по́ночi</i>
• після букв на позначення м'яких приголосних	<i>навеснi, вранцi</i>

*позáоч**i***

після **ч** пишемо **i**,
а не **u**

*по-вовч**u***

після префікса **по-** є дефіс,
тому пишемо **u**, а не **i**

* *Почáсти* – не повністю, частково.

ОРФОГРАМА

Букви **u, i** в кінці прислівників

365. І. Прочитайте вголос подані слова, правильно їх наголошуючи. Обґрунтуйте написання букв **u** та **i** в кінці прислівників.

по-українськи
по-українському

Навсі́дячки, навле́жачки, завдо́вжки, го́пки, невтямкі́, **по́-тайки**, неперéливки, по-украї́нськи, опі́вночі, по́ночі, **поза́очі**, нара́зі*, пооді́нці.

* *Нара́зі* – поки що, зараз.

II. Складіть усно речення з виділеними словами.

366. I. Спишіть речення, уставляючи на місці пропусків запропоновані прислівники. Кожен прислівник можна використати лише один раз.

завві́шки

навпрошкі́

невтямкі́

залюбкі́

на́зирці

1. Я ... відповім на твоє запитання. 2. Тополя сягає сорока метрів 3. Щоб скоротити шлях, туристи пішли 4. Марині навіть ... , як можна дістатися вершини. 5. Тарас відчув, що за ним ... хтось іде.

II. Поясніть лексичне значення виділеного прислівника. За потреби скористайтеся словником.

367. I. Спишіть словосполучення, розкриваючи дужки. Прочитайте вголос, правильно наголошуючи прислівники.

Юшка по-закарпатськ(и,і), блукати по́ноч(и,і), з'ясувати почáст(и,і), пропасти безвіст(и,і), стверджувати навпак(и,і), триматися насторо́ж(и,і), писати по-англíськ(и,і), говорити поза́оч(и,і), задрімати навсі́дячк(и,і), загорнути пооді́нц(и,і), шукати навпо́мацк(и,і).

II. Складіть усно речення з дієприслівниковим зворотом, використавши одне із словосполучень (на вибір).

368. I. Доберіть до кожного зображення прислівник із кінцевою буквою **и**. За потреби скористайтеся довідкою. Складіть усно речення з кожним прислівником.

ДОВІДКА. 1. Присівши, викидати то одну, то другу ногу (у танці). 2. Сидіти на коні, звисивши ноги по його боках. 3. На кінчиках пальців.

II. Поясніть, що означають фразеологізми *ходити навшпиньки* та *через тин навпрісядки*. За потреби скористайтеся словником.

369. Запишіть послідовно прислівники у дві колонки: 1) з буквою **і** на місці пропуску; 2) з буквою **и** на місці пропуску.

Укуп..., залюбк..., насторóж..., бéзвіст..., трич..., навшпíньк..., опівноч..., насправд..., по-ведмеж..., утрич..., пóтайк..., мимовол... .

КЛЮЧ. У кожному слові першої колонки підкресліть другу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте назву гір.

370. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки та букву **и** або **і**.

1. А парубки узявшись в боки навприсідк.. пішли (Т. Шевченко). 2. Я входжу в ліс – трава стає навшпиньк.. кошлатий морок лапу подає (Л. Костенко). 3. Дружба подвоює радість і вдвіч.. зменшує горе (Ф. Бекон). 4. Шляху достеменно не

М. Пимоненко.
Дівчина з відрами

знаю навпомацк.. йду блукаю (Н. Бондарчук). 5. Коли повітря ставало поматеринськ.. м'яким та лагідним, то барвінок зацвітав (Є. Гуцало). 6. Певно на щастя дорóгу дощ перейшов упóвн.. (П. Сингаївський).

II. Знайдіть речення з дієприслівниковим зворотом. Визначте, до яких частин мови належать ужиті в реченні слова.

III. Поміркуйте, що спільного між останнім реченням і зображеним на полотні М. Пимоненка. Про яку народну прикмету йдеться в реченні?

41. НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКІВ РАЗОМ І З ДЕФІСОМ

Про те, як пишемо складні прислівники та як відрізнити їх від співзвучних сполучень

371. А. Зіставте написання виділених слів. Чи співзвучні вони? Як утворено прислівник *поволі*?

прийменник
з іменником

Добрий козак усе **по волі** ходить.

прислівник

Щука-риба у воді **поволі** гуляє.

Б. Поміркуйте, яке з виділених слів (сполучень слів) можна замінити синонімом *повільно*.

В. Зробіть висновок, як пишемо іменник із прийменником, а як – співзвучний із ними прислівник.

Прислівники пишемо разом, окремо або з дефісом.

РАЗОМ пишемо прислівники, які утворено:

за допомогою прийменника (чи кількох прийменників) і слова будь-якої частини мови	<i>уперше</i> (у + перше), <i>надвечір</i> (над + вечір), <i>навколо</i> (на + в + коло), <i>влітку, вгору, навесні</i>
з кількох основ	<i>праворуч, босоніж,</i> <i>стрімголов, чимдуж</i>
за допомогою часток аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-	абі куди, ані трохи, де коли, чим ало, як раз

З ДЕФІСОМ пишемо прислівники, які утворено:

за допомогою префікса по- та суфіксів -ому, -ему (-єму), -и, -е (-є) (а також прислівник <i>по-латині</i>)	по- доброму, по- своєму, по- братерськи, по- перше
за допомогою часток будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, -то	будь- куді, куді- будь, де- небудь, казна- колі, десь- то
складанням однакових, близьких чи протилежних за значенням слів	<i>близько-близько,</i> <i>зрόδү-віку,</i> <i>сяк-так, більш-менш</i>

Потрібно **запам'ятати** написання таких слів: *не сьогодні-завтра, без кінця-краю, з діда-прадіда, з давніх-давен, пліч-о-пліч, віч-на-віч, усього-на-всього, будь-що-будь, хоч-не-хоч, як-не-як, десь-не-десь, колі-не-колі.*

ОРФОГРАМА

Написання прислівників разом і з дефісом

372. I. Прочитайте вголос прислівники, правильно їх наголошуючи. Обґрунтуйте написання.

Наві́ки, на́вхрест, на́рівно, на́сухо, посере́дині, босо́ніж, водно́час, запанібра́та, по-лю́дськи, по-лю́дському, по-заячи, хто́зна-колі́, як-не́будь, ча́сто-гу́сто, давні́м-давно́, не сьогодні-завтра, з ді́да-праді́да, усьогó-на́-всього, будь-що-бу́дь, де-не-де́.

II. Спробуйте запам'ятати якнайбільше поданих прислівників. Згорніть підручник і напишіть ці прислівники з пам'яті. Написане уважно звірте з надрукованим.

373. I. Спишіть словосполучення, замінюючи виділені слова (сполучення слів) близькими за значенням прислівниками, поданими в рамці.

Зустрічалися **позаминулого року**; гукнув **услід**; подивився **недоброзичливо**; переписав **без виправлень**; розмахнувся **щосили**; повернувся **не без причини**; пофарбували **ззовні**; посіяли **до холодів**; відчинили **повністю**; згадували **постійно**; вибирали, **не бачачи нічого**.

поза́торік навздогíн
спідло́ба
затéпла повсякча́с
на́встіж на́чисто
недарма́ чимду́ж
знадво́ру нао́сліп

II. Прочитайте записані словосполучення вголос, правильно наголошуючи прислівники.

374. I. Запишіть подані сполучення слів за зразком.

ЗРАЗОК. *Галушкі́, як на Полтавщині́ – галушки по-полтавськи́ (по-полтавському).*

Кава, як у Львові; котлета за київським рецептом; м'ясо за французьким рецептом; куліш, як у козаків; піца, як в італійців; жити за звичаєм християн; піти за звичаєм англійців.

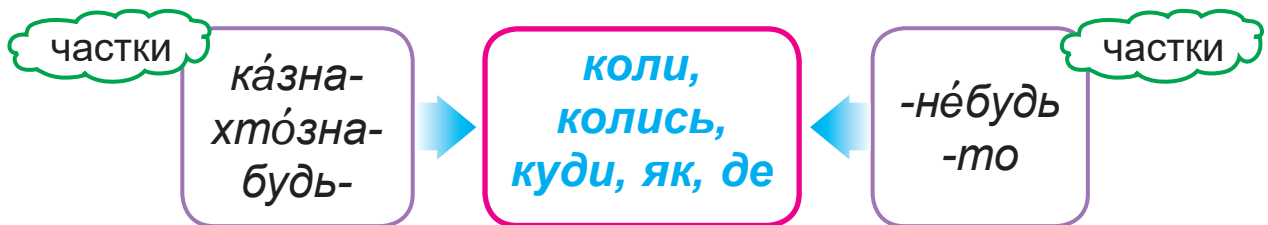
II. Поясніть, як ви розумієте значення останнього записаного словосполучення.

III. Складіть усно діалог (4–5 реплік), можливий між вами й офіціантом / офіціанткою в закладі громадського харчування. Використайте кілька записаних словосполучень.

375. I. Утворіть і запишіть вісім прислівників, поєднуючи довільно подані прислівники й частки. Визначте розряд за значенням кожного утвореного прислівника.

ЗРАЗОК. *Куди, небудь – куди-небудь.*

II. Оберіть два прислівники й складіть усно з кожним із них речення.

376. Спишіть прислівники, знімаючи риси. Обґрунтуйте орфограму «Написання прислівників разом і з дефісом».

1. Від/учора, на/швидку́, що/вечора, на/четверо, в/нічию, на/в/кóло, у/до/світа, по/господáрськи, по/латині, горі/ліць*, ані/чичирк, абі/коли.

2. Високо/превисоко, видно/невидимо, врешті/решт, більш/менш, часто/густо, з діда/прадіда, без кінця/краю, з давніх/давен, де/не́будь, колись/то, хтозна/коли, будь/що/бу́дь, пліч/о́/пліч, коли/не/коли.

* *Горіліць* – обличчям догори.

377. I. Спишіть прислів'я, знімаючи rischi.

1. Якщо в/літку не ходив по малину, то в/зимку вже пізно.
 2. Не хвали день з/ранку, а хвали в/вечері.
 3. Сова в/день мовчить, а в/ночі кричить.
 4. Восени – багач, а на/весні – прохач.

уночі
 поночі
 опівночі
 запівніч
 увечері
 звечора

уранці
 удосвіта
 засвітла
 зранку
 удень
 опівдні
 ополудні

II. Складіть усно діалог (3–5 реплік), використавши звертання та щонайменше два прислівники з поданого зображення.

Співзвучні слова

Потрібно розрізняти прислівники та співзвучні сполучення прийменників зі словами різних частин мови (їх пишемо **окремо**). **ПОРІВНЯЙМО:**

Прислівники	Сполучення прийменників зі словами різних частин мови
надворі <i>Надворі швидко стемніло.</i>	на дворі (прийм. + ім.) <i>Дрова лежали на дворі бабусиної хати.</i>
вдень <i>Закінчили роботу вдень.</i>	в день (прийм. + ім.) <i>Побачилися в день зустрічі.</i>
напам'ять <i>Вивчив вірш напам'ять.</i>	на пам'ять (прийм. + ім.) <i>Бабуся скаржить на пам'ять.</i>
поволі <i>Річка тече поволі, стіха.</i>	по волі (прийм. + ім.) <i>Чи по волі своїй, чи по неволі?</i>
удвох <i>Удвох зробили швидше.</i>	у двох (прийм. + числ.) <i>Жили у двох кімнатах.</i>

по-новому

Тепер живемо по-новому.

по новому (прийм. + прикм.)

Туристи пішли по новому мосту.

по-перше

По-перше, вивчи вірш.

по перше (прийм. + числ.)

Працювали по перше число.

378. I. Поміркуйте, для чого створено подане вище зображення. Про що воно інформує?

II. Прочитайте речення. Поясніть написання виділених слів (разом, окремо).

1. Шхуну зносило **вбік**. 2. Боксер ударив суперника **в бік**.
3. **Спочатку** було слово. 4. **З початку** розмови ми зрозуміли основну думку. 5. **Усередині** раптом щось заболіло. 6. Правильно написано **в середині** розділу. 7. Я почув це **вперше**.
8. Заїдемо **в перше** село. 9. Працювали **забагато**. 10. Навчився **за багато** років.

379. Спишіть, знімаючи риси. Обґрунтуйте написання прислівників і підкресліть їх як члени речення.

1. Вони дружили так, ніби змалку росли **в/купі**. 2. **У/купі** піску гралися діти. 3. Хвиля зносить човна **в/бік**. 4. **У/бік** легковика врізалася вантажівка. 5. Прочитай вірш **на/пам'ять**. 6. **На/пам'ять** мені подарували книжку. 7. Зробив зауваження **в/останнє**. 8. Ми постукали **в/останнє** вікно. 9. «Лелеки при-

летіли!» – сповістив Петро, по/полтавському м'яко вимовляючи букву «л». 10. Лелеки ходили по/батьківському полю.

380. I. **КОЛО ДУМОК.** Поміркуйте, у яких прислів'ях виділені слова є прислівниками і їх потрібно писати разом, а в яких – сполученням прийменника з іменником (пишемо окремо).

1. Не дери ніс **до/гори**, бо перечешишся і впадеш.
2. Говори **до/гори**, а гора – горою.
3. Повний колос до землі гнеться, а порожній **у/гору** пнеться.
4. З гори й сани біжать, а **на/гору** й віз не їде.

II. Поясніть, як ви розумієте значення поданих прислів'їв.

381. Знайдіть у кожній парі речень одне з прислівником. Поясніть, як ви це визначили.

1. Працювати вдень і вночі. – Приїхати в день народження.
2. Виднітися вдалечині. – Удивлятися в далечину.
3. Назустріч піднімалися хвилі. – Прийти на зустріч із колегою.
4. Жити в трьох кімнатах. – Мандрувати втриьох.

382. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою пари слів. Складіть і запишіть по одному реченню з кожним словом (сполученням слів) своєї пари. Перевірте одне в одного правильність виконання.

1. Спочатку – з початку.
2. Надворі – на дворі.

383. Запишіть послідовно прислівники у дві колонки залежно від написання: 1) з дефісом; 2) разом.

Чим/дуж, аби/куди, зроду/віку, по/одинці, повік/віків, на/вздогін, в/голос, всього/на/всього, що/години, казна/коли, що/хвилини.

КЛЮЧ. У словах першої колонки підкресліть другу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте назву природного явища.

384. I. Прочитайте текст. Визначте, до якої частини мови належать виділені слова, і поясніть, як їх потрібно писати.

З КИЄВА ДО ЄГИПТУ

Річка Ніл тече з півдня на північ, по карті – **з/низу в/гору**. А Дніпро тече з півночі на південь, по карті – **з/гори до/низу**. Отже, і Дніпро, і Ніл течуть **на/зустріч**. Їх розділяють два моря – Чорне й Середземне. Дніпро впадає в Чорне море, а Ніл – у Середземне. Виходить, що можна водним шляхом дістатися з Києва до Єгипту (*з підручника*).

II. Чи згодні ви з твердженням, висловленим в останньому реченні? Поясніть свою відповідь.

III. Складіть за поданим зображенням одне речення з прислівником (прислівниками) й запишіть.

385. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. До яких країн (міст) ви хотіли б помандрувати водним шляхом? Чому?

386. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Підкресліть прислівники як члени речення.

1. І, лишивши теплу чужину, журавлі до/дому прилетіли (*М. Луків*). 2. Затихає по/волі місто, спалахує вогнями ліхтарів (*І. Цюпа*). 3. Кожен по/сво́єму залишає після себе пам'ять (*В. Скуратівський*). 4. Черногуз повертав на́/бік голову й злився на дітей (*Ю. Яновський*). 5. Чи **щастя** мого не/стрічали де/небудь по луках? (*Олександр Олесь*). 6. Зелен-клени у діброві по/кленовому шумлять (*О. Забужко*). 7. Проблеми вічні на/в/круги, їм ні/кінця ні/краю (*М. Луків*). 8. Спустився вечір низько/низько, крилом черкає дерева (*М. Тягун*).

II. Поясніть розділові знаки в першому реченні.

III. Складіть і запишіть по одному реченню із сполученням *до дому* й словом *додому*.

42. НАПИСАННЯ ПРИСЛІВНИКОВИХ СПОЛУК

*Про сполуку прийменника з іменником,
яку сприймаємо як прислівник*

387. А. Утворіть усно за першим зображенням прислівники, які складаються з двох однакових слів і частки *не* між ними.

з дефісом		о к р е м о		
хоч-	НЕ	-хоч	день	
як-		-як	раз	
де-		-де	рік	
коли-		-коли	один	
		з краю	У	день
			В	раз
				рік
				один
				край

Б. Утворіть усно за другим зображенням прислівникові сполуки, які складаються з двох однакових слів і прийменника **у (в)** між ними.

В. Зробіть висновок про відмінності в написанні прислівників із першого зображення та прислівникових сполук із другого зображення.

Прислівникова сполука

Сполуку іменника з прийменником, яка відповідає на питання прислівника, називають прислівниковою сполукою. **НАПРИКЛАД:** *без сумніву, на радість, по закону, з розгону, на світанку.*

У такій сполуці між прийменником та іменником часто можна поставити прикметник або займенник. **НАПРИКЛАД:** *на жаль – на превеликий жаль; без відома – без мого відома.*

Зрідка прислівникова сполука складається з двох іменників (займенників, числівників) й одного або двох прийменників. **НАПРИКЛАД:** час від часу, сам на сам, один в один.

Написання

Прислівникові сполуки пишемо **окремо**. Написання таких сполук варто перевіряти за словником.

Найуживаніші прислівникові сполуки

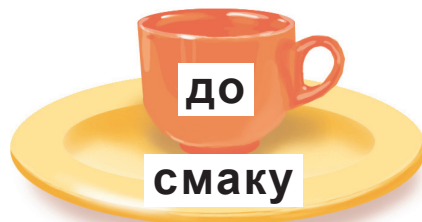
✓ Без відома, без жалу, без сумніву, без упину, до вподоби, до завтра, до ладу, до лиця, до речі, до смаку, до сьогодні, за кордон, за кордоном, з болю, з переляку, з розгону, на бігу, на весну (*але навесні*), на відмінно, на дозвіллі, на жаль, на зло, на льоту, на мить, на радість, на сором, на світанку, на сміх, на совість, на ходу, на щастя, по правді, по суті, по черзі, уві сні, у стократ, через силу.

✓ Від ранку до вечора, день у день, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, час від часу, з краю в край, з боку на бік, з кінця в кінець, сам на сам.

Зверніть увагу! Прислівникові сполуки часто називають прислівниками.

388. I. Прочитайте фразеологізми й поясніть їхнє значення. Назвіть ужити в кожному з них прислівникову сполуку й питання, на яке вона відповідає.

Припасти до смаку, робити на совість, ловити на ходу, привести до

ладу́, трапляється раз на віку́, піднімати на смі́х, жити по правді, припасти до вподо́би.

II. Складіть і запишіть речення з однією прислівниковою сполукою (на вибір).

389. I. Доберіть усно прислівникові сполуки, які були б синонімами до поданих прислівників. За потреби скористайтеся довідкою.

ЗРАЗОК. *Інколи – час від часу.*

Безперервно, до смаку, навмисно, правдиво, послідовно, щодня, щоразу.

ДОВІДКА. На зло, по правді, день у день, без упину, раз по раз, до вподоби, по черзі.

II. Складіть і запишіть словосполучення з кожною прислівниковою сполукою.

390. I. Запишіть прислівникові сполуки, які зашифровано на поданих малюнках. Якими словами ви могли б доповнити кожен малюнок?

II. Складіть і запишіть одне речення з прислівниковою сполукою з першого або другого малюнка (на вибір).

III. Створіть власне зображення про прислівникові сполуки з прийменником **на** (у формі квітки, гілки з листям тощо).

391. I. Спійшіть, знімаючи rischi. Перевірте правильність написання за переліком найуживаніших прислівникових сполук.

На/в́есну, на/весні́, на/ходу, на/віку́, рік/у/рік, на/жаль, без/відома, з/краю/в/край, на/смі́х, на/відмінно, під/силу,

з/переляку, з/боку/на/бік, на/світанку, один/в/один, сам/на/сам, на/радість, до/кріхти.

II. Яким частинам мови мають завдячувати прислівники? Поясніть відповідь, наводячи приклади із цієї вправи.

392. I. Спишіть речення, уписуючи на місцях пропусків подані прислівникові сполуки.

на радість

на щастя

на жаль

без сума́ннiву

1. Ранок, ... , був лагідним, сонячним.
2. Ранок, ... , буде дощовим і вітряним.
3. Ранок, ... , був похмури́м і прохолодним.
4. Ранок, ... , був ясним і теплим.

II. Поясніть, чому в поданих реченнях прислівникові сполуки виділено комами. Складіть речення з прислівником *на жаль* у ролі вставного слова (сполучення слів).

393. I. Запишіть прислівники у дві колонки залежно від написання: 1) з дефісом (дефісами); 2) окремо.

З дня/на/день, раз/у/раз, де/не/де, пліч/о/пліч, без/упину, до/вподоби, по/доброму, на/відмінно, на/льоту, з давніх/давен, зроду/віку, до/завтра, уві/сні, на/прощання, казна/коли, з діда/прадіда, по/можливості, по/козацьки.

II. Складіть усно речення з одним словом кожної колонки (на вибір).

394. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Перевірте правильність написання прислівникових сполук за словником.

1. А тим/часом добігає кінця **чергова** історія (С. Жадан).
2. Осліплені на/мить, ми врізались в пітьму (Л. Костенко).
3. Дай, Боже, вік по/правді прожити (Нар. творчість).
4. На/жаль, не все збувається, але я не **тужу** (В. Крищенко).
5. Я був самотній, сам/на/сам зі своєю самотою (Ю. Рибчинський).

6. Сичі в гаю перекликались, та ясен **раз/у/раз** скрипів (Т. Шевченко). 7. Чи не краще **провести** розмову сам/на/сам? (М. Чабанівський). 8. Цвіте з/ранку/до/вечора волошково-маковий рай у дворі (З. Якубова).

II. Поставте наголоси у виділених словах. Правильність виконання перевірте за словником.

395. СИТУАЦІЯ. Складіть усно оголошення (4–5 речень), мотивуючи однолітків узяти участь у благодійній акції, концертній програмі, спортивній естафеті чи прибиранні берега річки тощо. Використайте звертання та прислівникові сполуки.

Недостатньо лише хотіти – треба діяти!

Від ваших рішень залежить ваш добробут

Без сумніву, до сьогодні, до ладú, під силу, на жаль, на совість, на радість, день у день, на самоті, по можливості, час від часу.

396. Створіть «хмару» слів із 8–10 найуживаніших, на вашу думку, прислівникових сполук або відеопам'ятку про написання таких сполук. Презентуйте результати своєї роботи одноліткам.

43. НАПИСАННЯ НЕ ТА НІ З ПРИСЛІВНИКАМИ

Про те, коли **не** з прислівниками пишемо разом,
а коли – окремо

ПРИГАДАЙМО. Коли **не** з іменником пишемо окремо?

397. А. Доберіть до виділених у лівій колонці прислівників близькі за значенням слова без **не**.

1. Я **ненавмисне** розлив молоко.
2. Ми **непогано** відпочили в лісі.

1. Я **не дуже** люблю молоко.
2. Ми **не вперше** їздили в ліс.

Б. Чи можна до виділених у правій колонці прислівників із **не** дібрати близькі за значенням слова без **не**?

В. Зробіть висновок, коли **не** з прислівником пишемо разом.

Не з прислівниками пишемо разом або окремо.

НЕ з прислівником пишемо РАЗОМ, якщо:

• слово без не не вживане	нештодавно, невпинно
• не з прислівником означають єдине поняття (прислівник з не можна замінити близьким за значенням словом без не)	недалеко (близько) невисоко (низько)

НЕ з прислівником пишемо ОКРЕМО, якщо:

- **не** є лише запереченням і не становить із прислівником єдиного поняття. Заперечення можуть підсилювати слова **нітрохи, ніколи, зовсім, майже**

*У кімнаті **не** холодно.*
*Ялінка росла зовсім **не** далеко.*
*Мені **нітрохи не** страшно.*

• є протиставлення до прислівника

Співали **не весело**, а сумно.
Написано **не давно**, а вчора.

• прислівник пишемо з дефісом

не по-нашому

Потрібно запам'ятати написання таких слів: *не дуже, не зовсім, не цілком, не можна, не треба.*

ОРФОГРАМА

Не з прислівником

398. I. Прочитайте речення. Обґрунтуйте написання **не** з прислівниками.

1. Актори **невтомно** працювали над новими ролями. 2. **Недалеко** від міста побудували санаторій. 3. Досвідчений кутюр'є знає, як **недорого** й стильно одягтися. 4. Курити й уживати алкоголь – це **не модно**, дорого коштує і створює проблеми в житті. 5. Виступати перед аудиторією зовсім **не страшно**. 6. Магазин звідси **не далеко**, а близько.

II. Доберіть синоніми до перших трьох виділених прислівників. За потреби скористайтеся словником.

399. I. Знайдіть сім прислівників, які без **не** не вживаємо. Складіть і запишіть із цими прислівниками словосполучення.

Невдóвзі, некрасиво, недолу́го, невпíнно, невисоко, незаба́ром, непору́шно, негусто, непохитно, несміліво, немарно, несамо-віто.

II. Зачитайте словосполучення вголос, правильно наголошуючи прислівники.

не до лиця
не до смаку
не до вподоби
недолу́го
невгамовно
несказáнно

400. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання **не** з прислівниками.

1. Криниця в зимових полях **не/схибно** дивиться на шлях (*І. Драч*). 2. **Не/вперше** ж звикли горе тамувать, яке постійно нас випереджає (*А. Молнар*). 3. Літак **не/помітно** знижувався (*В. Козаченко*). 4. Спів **не/сподівано** урвався (*З. Тулуб*). 5. Я знаю, нам **не/до/лиця** з мечем в руках і з блискавками гніву (*О. Теліга*).

Зверніть увагу! У багатьох випадках написання **не** з прислівниками залежить від змісту речення. Якщо часткою **не** щось заперечуємо, то її пишемо окремо.

Басейн збудовано **не** далеко.

заперечуємо

(*Ні, не далеко, а близько*)

Недалеко збудовано басейн.

одне поняття – *близько*

401. І. Спишіть прислів'я, уписуючи на місці крапок один із поданих прислівників. Поясніть, чому в цих реченнях **не** з прислівниками пишемо окремо.

холодно

достатньо

ситно

страшно

смачно

1. Не ... дитині в батьковій свитині.
2. Без солі не ..., без хліба не
3. Одному не ..., але двом веселіше.
4. Однієї руки для оплесків не

ІІ. Складіть і запишіть речення із прислівниками *нехолодно, небагато*.

402. Перебудуйте усно речення так, щоб у них було протиставлення до прислівників. Як це вплинуло на написання?

ЗРАЗОК. У салат потрібно додати **небагато** солі. – У салат потрібно додати **не багато**, а дрібочку солі.

1. Недорого купили заміський будинок. 2. Невисоко летіли гуси, повертаючись із вирію. 3. Неголосно жебонить струмок. 4. Довелося немало попотіти, щоб написати твір.

403. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання *не* з прислівниками.

1. Сухе гілля граки збирали *не/далеко* від осокара (Г. Демченко). 2. Ніч *не/рухомо* тишею блищить (Є. Маланюк). 3. *Не/тепер* по гриби ходити, а восени, коли будуть родити (Нар. творчість). 4. *Не/подалік* радісно й велично літали журавлі... (К. Мотрич). 5. Його слова звучали *не/вирізно*, а заплутано (Є. Гуцало). 6. В'юн лежить *не/порушно* на дні замуленої річки... (М. Бровко). 7. На вулицях, нагрітих за день, було *не/холодно* (Ю. Яновський).

II. Перебудуйте усно перше речення так, щоб **не** з прислівником писали окремо.

III. Поясніть уживання розділових знаків в останньому реченні.

Ні з прислівниками

Ні з прислівниками пишемо зазвичай **разом**. **НАПРИКЛАД:** **ніколи**, **нізвідки**, **нітрохи**, **нікуди**.

Частку **ні**, переважно повторювану, у складі деяких фразеологізмів пишемо **окремо**. **НАПРИКЛАД:** **ні сюди́ ні туди́, ні так ні сяк**.

404. I. Прочитайте речення. Поясніть написання **ні** з прислівниками.

1. І вже каштанам **ніколи** дрімати... (В. Симоненко). 2. Шукайте посмішку Джоконди, вона **ніко́ли** не мине (Л. Костенко). 3. Не приймав я підлості **нітрохи** (А. Малишко). 4. Роби

добре, або ніяк (*Нар. творчість*). 5. Ні взад ні вперед (*Нар. творчість*). 6. Ні холодно ні жарко (*Нар. творчість*).

II. Зіставте наголошування двох виділених прислівників. Поясніть відмінність у лексичному значенні цих слів. За потреби скористайтеся словником.

405. Напишіть відповіді-заперечення на подані запитання, використовуючи прислівники з **ні**.

ЗРАЗОК. *Звідки ти чекаєш відповідь? – Я нізвідки не чекаю відповіді.*

1. Куди ви підете після уроків? 2. Де ти відпочиватимеш на вихідних? 3. Чи були ви колись у Карпатах? 4. Як ти святкуватимеш? 5. Звідки ти набиратимеш воду?

406. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. I. Розподіліть між собою групи прислівників. Складіть і запишіть речення зі словами своєї групи. Перевірте одне в одного правильність виконання.

1. Нікуди, не до смаку, не зовсім.
2. Нітрохи, не вперше, не дуже.

II. Оберіть по два прислів'я та запишіть їх, уставляючи на місцях пропусків прислівники з довідки. Поясніть правопис прислівників.

1. Кожен вітер ... дме. 2. Хто нічого не робить, той ... не має часу. 3. ... і дорога коротша. 4. Йому ... жарко, а ... холодно.

ДОВІДКА. У/двох, по/своєму, в/зимку, в/літку, ні/коли.

407. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Поясніть написання **не** та **ні** з прислівниками.

1. Не/легко на землі святі діла вершити, та сил для справ **благих** ні/коли не жалій (*М. Луків*). 2. Виглядай мене в віконечко, не/забаром я прийду (*Олександр Олесь*). 3. Козаки йшли не/боязко, не/понуро, а з якоюсь тихою гордістю (*М. Го-*

голь). 4. Хоч на/дворі лютує завірюха, у будинку не/холодно (В. Кучер). 5. Яблуко від яблуні не/далеко падає (Нар. творчість). 6. У/ночі не/помітно підкрався приморозок до сонного дерева (І. Цюпа). 7. Дуби ростуть по/волі, не/квапливо (М. Рильський).

II. Підкресліть прислівники як члени речення.

III. Що означає виділене слово? Однозначним чи багатозначним воно є? За потреби скористайтеся словником.

44. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «ПРИСЛІВНИК»

408. I. Прочитайте текст. Як ви розумієте висловлене в останньому реченні?

ЧИМ УНІКАЛЬНА УКРАЇНА

Гопак – український народний танець, що й донині не втратив своєї популярності, хоч і походить ще з козацьких часів.

У ньому хлопці демонструють спритність, мужність, шляхетність, а дівчата – витонченість і красу.

Цей танець до вподоби глядачам. Перехоплює дух, коли дивишся, як танцюрист **енергійно** робить шпагат на льоту або ж навпріядки, спираючись ззаду на руки, викидає ноги вперед і переміщується по сцені. Щоб зробити подібні акробатичні трюки, потрібно заздалегідь добряче потренуватись у спортзалі.

Гопак поєднав у собі фізичну підготовку й лицарське мистецтво, яке гідно конкурує з багатьма східними єдиноборствами. Він, без сума́ніву, відображає всю широту української душі.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Випишіть окремо прислівники й прислівникові сполуки. Визначте розряд за значенням прислівників.

2. Утворіть від виділеного прислівника форми вищого й найвищого ступенів порівняння та запишіть.

3. Оберіть три прислівники й виконайте письмово розбір їх як частини мови. Скористайтесь поданим нижче зразком.

4. Підтвердьте, покликаючись на текст, твердження про те, що гопак – це набагато більше, ніж просто розвага.

5. З'ясуйте, скориставшись довідковими джерелами, походження назви танцю гопак. Чому його називають бойовим?

409. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чим, на вашу думку, унікальна Україна?

Розбір прислівника як частини мови

Послідовність розбору

1. Частина мови.
2. Розряд за значенням.
3. Ступінь порівняння (якщо є).
4. Синтаксична роль.

Зразок усного розбору

З моря все частіше налітали теплі вітри (*І. Цюпа*).

Частіше – прислівник, міри і ступеня, проста форма вищого ступеня порівняння, у реченні є обставиною.

Зразок письмового розбору

Частіше – присл., міри і ступеня вияву ознаки, проста ф., вищий ступ. пор., обст.

410. І. Спишіть словосполучення, знімаючи ризики.

Запитувати коли/не/коли, іти пліч/о/пліч, дивився спід/лоба, бігти **на/віпередки**, допомагати хоч/не/хоч, чекати з дня/на/день, відходити чим/далі, їсти на/ходу, повторювати раз/у/раз, розмовляти **по/українському**, іти на/впростець, на/завжди запам'ятався, зрадіти по/справжньому, розмовляє по/нашому, вивчив на/пам'ять, подарував на/пам'ять.

II. Розберіть за будовою виділені прислівники.

411. I. Розгляньте світлини. Доберіть до кожної з них 3–4 прислівники, за допомогою яких можна розповісти про зображене.

Так по/волі
тягнеться час...

Час повертатися
до/дому.

З'їжджаємо всі
по/черзі!

II. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

III. Поміркуйте, що може об'єднати зображене на трьох світлинах. Складіть коротку історію про зображені події, використавши прислівники. За потреби введіть до розповіді діалог.

412. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

1. А коли на небі сходить місяць, стара шовковиця стає на/вшпиньки, наче дівчина (Б. Гуменюк). 2. На/останок скажу лиш одне: боятися не/гріх, гріх – зрадити своїх! (Т. Тополя). 3. Біля озера у літню ніч ми були з тобою віч/на/віч (А. Філюк). 4. Знов мені наснилися зажурені лелеки і мене покликали до/дому уві/сні (Ю. Рибчинський). 5. Знов я у/гори іду, а на/зустріч потоки, мов роки (Ю. Рибчинський). 6. Ніченькою темною прийду я знову, любая, і залишусь на/завжди – залишусь (О. Пономарьов).

II. Знайдіть прислівники й підкресліть їх як члени речення.

413. **Гра «Упіймай прислівник».** Знайдіть в інтернеті й уважно послушайте пісні з поданого нижче переліку. Випишіть прислівники, які ви почуєте під час звучання музичного твору. За кожен правильно виписаний прислівник – 1 бал.

1. «Реве та стогне Дніпр широкий» (слова Т. Шевченка, музика Д. Крижанівського).

2. «Знов я у гори іду» (слова Ю. Рибчинського, музика М. Мозгового).

3. «Цей сон» («Біля озера у літню ніч...») (слова А. Фіглюка, музика С. Гіги).

414. I. Виконайте тестові завдання.

1. Прислівник є в кожному реченні, ОКРІМ

А Час – мов вода: усе йде вперед.

Б Що влітку вродиться, то взимку згодиться.

В У ніч найтемнішу про сонце пам'ятай.

Г Уночі всі коти чорні, а корови сірі.

2. Установіть відповідність (*один приклад є зайвим*).

Розряд

Приклад

1 способу дії

А згарячу

2 місця дії

Б голосно

3 часу дії

В завжди

4 причини дії

Г додолу

Д навприсідки

3. Помилку в утворенні ступеня порівняння прислівника допущено в рядку

А дорого – дорожче

В швидко – більш швидко

Б далеко – саме дальше

Г високо – вище

4. Орфографічну помилку допущено в реченні

А Велосипед можна взяти напрокат.

Б Назустріч котилися широкі степи.

В Хлопчик почав говорити все спочатку.

Г Мандрівники повернулися на базу о півночі.

5. Букву **и** треба писати на місці всіх пропусків у рядку

А поноч..., навскос..., усюд..

Б мовчк..., по-київськ..., опівноч..

В анітрох..., удвіч..., навкруг..

Г безвіст..., по-вовч..., заввишк..

6. РАЗОМ треба писати **не** з наступним словом у реченні

А У міському парку зовсім не/затишно.

Б Не/далеко від хати росла ялинка.

В Цю пісню вона чула не/вперше.

Г Не/дуже хотілося розповідати про літо.

7. З дефісом треба писати всі прислівники в рядку

А до/сьогодні, навік/віки, любо/дорого

Б по/літньому, як/не/як, з дня/на/день

В раз/у/раз, з давніх/давен, де/не/де

Г по/сусідськи, хтозна/коли, пліч/о/пліч

II. Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/6wOk4Qbp> або скориставшись QR-кодом, виконайте додаткові тестові завдання з теми «Прислівник».

Проект

Об'єднайтеся в групи по 3–5 учнів / учениць. Кожна група має розробити **мовознавчу гру** на тему «Правопис прислівників». Підготуйтеся до захисту проекту (5–10 хвилин).

План захисту проекту

1. Назва гри, її мета, на кого орієнтована.
2. Загальні правила гри (тривалість, види конкурсних завдань, система підрахунку результатів тощо).
3. Демонстрація фрагментів гри.
4. Відповіді на запитання інших груп.

Культура мовлення

Цікаво знати

Одночасно – що здійснюється, відбувається водночас із чим-небудь іншим. *Одночасно пройти неможливо.*

Одноразово – що здійснюється, відбувається один раз. *Допомогу нададуть одноразово.*

* * *

Тепер – у наш час; останнім часом; нині, сьогодні. *Тепер я живу в Києві.*

Зараз – у цей самий момент; негайно; у момент розмови. *Зараз я вчу уроки. Я мушу зараз іти.*

* * *

Уперто – робити по-своєму, наполягати на своєму; непоступливо. *Тарас уперто вимагав свого.*

Наполегливо – завзято, стійко, непохитно. *Робітники наполегливо працювали, щоб вчасно виконати замовлення.*

Корисно знати

Правильно	Неправильно
щиро запрошую	милості прошу
мені байдуже	мені все рівно
невдовзі	у скорому часі
тут затишно	тут уютно
написав правильно	написав вірно
прибути вчасно	прибути ввремя
щоразу	усякий раз
нарешті, зрештою	в кінці кінців
насамперед, передусім	першим ділом
прийшов увечері	прийшов вечером

МОЯ СТОРІНКА

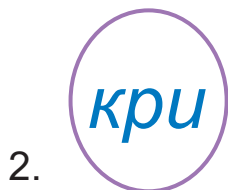
Цікаво знати

ЗВІДКИ РОДОМ ПРИСЛІВНИКИ

Прислівники формувалися протягом багатьох віків і продовжують формуватися нині. Найбільше їх утворено від прикметників та іменників (*високо, далеко, зранку, вёрхи*). Значно менше – від числівників, займенників, дієслів (*утрьох, по-друге; передусім, нізащо; досхочу, жартома*). Але найзагадковішими є прислівники, утворені від слів, яких немає в сучасній мові (*вщент, набаку́р*). Слова *куди, тут, завжди* й подібні з'явилися так давно, що в них важко встановити первісну форму.

РЕБУСИ

Які прислівники «заховалися» в ребусах?

На дозвіллі

ВЕСЕЛА ВІКТОРИНА

Виконайте завдання, використовуючи прислівники.

1. Назвіть 5 днів тижня, не згадавши при цьому ні числа, ні назв днів.
2. Коли відбуваються події, яких не було вчора й не буде завтра?
3. Як буде в лісі, коли зайде сонце?
4. Як буде в лісі, коли піде дощ?

Відгадай слова

Прочитайте 5 прислівників, з'єднуючи частини карток.

право

будь-

мимо

від

повсяк

нині

волі

руч

час

коли

СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ВИГУК

СЛУЖБОВІ СЛОВА

І хто це придумав, який розумака,
і звідки ці дивні дива:
службова особа, службова собака
і раптом... службові слова!

Прийменники різні, **сполучники**, **частки**,
не й ні тут, і над є, і під...

Не знатимеш твердо – вони наче пастки;
засвоїш – все піде як слід.

Своя в цих словечках краса і оздоба,
а тонкощі – вже й поготів.

Тож навіть якщо ви службова особа,
службових не плутайте слів!

Д. Білоус

Службові частини мови

Прийменник

*на, в, до, над,
із-за, через,
поміж*

Сполучник

*та, і, але, якби,
якщо,
тому що*

Частка

*ледве, майже,
невже, тільки,
не*

Службові частини мови:

✓ **не мають лексичного значення**, тобто не називають предметів, ознак, дій, кількості;

- ✓ **не змінюються** за родами, числами, відмінками, особами тощо, тобто не мають морфологічних ознак;
- ✓ **не бувають членами речення**, тобто самотійно не виконують ніякої синтаксичної ролі.

45. ПРИЙМЕННИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

*Про роль прийменників у мові, їхню будову,
а також про розрізнення співзвучних слів*

ПРИГАДАЙМО. Які є самотійні частини мови?

415. А. Прочитайте вірш Д. Білоуса (с. 53). Які три частини мови згадано у творі?

Б. Розгляньте таблицю «Частини мови» на форзаці та назвіть частину мови, яка не належить ні до самотійних, ні до службових.

В. Скориставшись таблицею «Частини мови», зробіть висновок, чим службові частини мови відрізняються від самотійних.

Особливості прийменника

Прийменник – це службова частина мови, що виражає залежність іменника, числівника, займенника від інших слів у словосполученні й реченні. НАПРИКЛАД:
від, в, про, за, під.

Прийменник зв'язує іменник (займенник, числівник) із дієсловом у словосполученні й реченні. **ПОРІВНЯЙМО:**

- 1) *мріяти ... відпочинок – мріяти **про** відпочинок;*
- 2) *стояти ... каси – стояти **біля** каси;*
- 3) *квіти ... саду – квіти **із** саду.*

Прийменник **не буває членом речення**, але може входити до складу другорядного члена речення разом з іменником, займенником або числівником, якого стосується.

НАПРИКЛАД: 1. Без роботи день роком стає. 2. Язик до Києва доведе (Нар. творчість).

Види прийменників за будовою

Прості

(пишемо одним словом і не можемо розділити на окремі прийменники)

у (в), біля, над, за, на, між, крім

Складні

(пишемо одним словом, але можемо розділити на окремі прийменники)

пóпри, зáдля, помі́ж, пóнад, з-під, окрі́м

Складені

(пишемо двома й більше словами)

під час, залежно від, у зв'язку з, відповідно до, поряд з

416. I. Прочитайте словосполучення. Запишіть виділені прийменники у три колонки: 1) прості; 2) складні; 3) складені.

Росли **пoпід** кущами, посіяли **між** гарбузами, зустрітисся **під час** відпочинку, дивитися **пoперед** себе, змінюється **залежно від** погоди, прийти **пóпри** заборону, стояти **під** сонцем, діяти **відповідно до** наказу, боротися **зáдля** перемоги, пакет **з-під** молока, міст **через** річку, сидіти **поруч зі** мною, загібати **навколо** хати.

II. Прочитайте вголос прийменники другої колонки, правильно їх наголошуючи.

III. Складіть і запишіть спонукальне речення, використавши один виписаний складний прийменник (на вибір).

417. I. Розгляньте зображення. Складіть усно п'ять словосполучень «дієслово + прийменник + іменник *будинок*». Форму іменника *будинок* можна змінювати.

ЗРАЗОК. Відпочивали біля будинку.

II. Знайдіть на зображенні складні прийменники. Обґрунтуйте свою відповідь.

III. Знайдіть на зображенні прийменники, які можуть бути синонімічними або антонімічними.

418. Спишіть прислів'я, уписуючи на місцях пропусків відповідні прийменники з довідки. Яка роль прийменників у цих реченнях?

1. Розумна людина схожа ... джерело. 2. Шила ... мішку не сховаєш. 3. Нема диму ... вогню. 4. З миру ... нитці – голому сорочка. 5. Робота сама ... себе скаже. 6. ... роботи плачучи, а ... танців, скачучи. 7. Тікав ... диму, а впав ... вогонь (*Нар. творчість*).

ДОВІДКА. До, за, від, по, без, в, у, на.

419. Прочитайте уривки з віршів. Знайдіть прийменники. Зачитайте словосполучення з прийменниками.

1. Вітер в небі за хмарами гониться
І про тебе складає пісні,
Почалася у сонця безсонниця –
І подовшали раптом дні.

В. Симоненко

2. Хмарезні хмари йдуть через Дніпро і на воді, як гусоньки, сідають. Я так не хочу, щоб це стало сном. Я навіть їх додому завертаю.

Г. Курпа

420. I. Розгляньте комікс. Про що розповів художник?

II. Складіть усно розповідь за коміксом (3–5 речень), використавши якнайбільше прийменників.

Прийменники й співзвучні слова інших частин мови

В українській мові є слова, які перейшли з прислівників чи іменників у прийменники. **НАПРИКЛАД:** довко́ла, круго́м, навкрузі́, навро́ти, неподалі́к, обáбіч, край, коло та ін.

Прийменники й співзвучні (омонімічні) слова інших частин мови розпізнаємо в контексті. **ПОРІВНЯЙМО:**

НАВКО́ЛО	↙	прийменник	Посадили сад навколо будинку.
	↘	прислівник	Діти стояли <u>навколо</u> .
ПОПÉРЕДУ	↙	прийменник	Ішли попереду батька.
	↘	прислівник	Ішли <u>попереду</u> .

КРАЙ	прийменник	Росли край дороги.
	іменник	Люблю рідний <u>край</u> .

Зверніть увагу! Прийменник уживаємо разом з іменником, займенником або числівником.

421. КОЛО ДУМОК. Поясніть, чому в колонці ліворуч виділені слова є прийменниками, а в колонці праворуч – прислівниками.

прийменник

прислівник

Поблизу́ села було джерело.
Зустрілися **напередодні** свята.

Поблизу́ було джерело.
Зустрілися **напередодні**.

422. I. Прочитайте речення. Визначте, до яких частин мови належать виділені слова. Обґрунтуйте свою думку.

1. Забіліли сніги **навколо** Києва, загуляли хуртовини (О. Довженко). 2. Знову ледве мріють лебеді у полі, а **навколо** білий холод і зима (Є. Гуцало). 3. Я завжди буду поруч, щоби ти посміхалась (О. Порядинський). 4. Захотілося Якову, щоб **поруч** нього була мати (А. Шиян). 5. Коли до тебе прилечу, засяє в сонці все **навкруг** (Д. Павличко). 6. Хо сидить серед галяви, а **навкруги** його панує мертва, прикра тиша (М. Коцюбинський). 7. Не сиди весь день **коло** печі, гріючи плечі (Нар. творчість).

II. Знайдіть і выпишіть словосполучення «дієслово + прийменник + іменник».

III. Складіть і запишіть одне речення з прийменником *неподалік* і одне – з прислівником *неподалік*.

423. I. Спишіть речення. Знайдіть прийменники й підкресліть їх однією лінією. Яким за будовою є кожен прийменник?

1. Прилітають до нашого поля із далеких країв журавлі (М. Сингаївський). 2. Щовечора лягає спати ніч під мокрими кущами горобини (Г. Кирпа). 3. А десь через дощі, вітри і зливи лелека міряє доріженьку знайому (Г. Кирпа). 4. До нас прийшов лелека з косою на плечі, води напився з глека та й сів на спориші (М. Вінграновський). 5. Пісню ту візьму собі на спомин, пісня буде **поміж** нас (В. Івасюк). 6. Посеред ночі дощ пішов, зашелестів, як збіжжя, в полі (Д. Павличко). 7. **Край** води лелека по намুলі бродить (М. Самійленко). 8. Я намаляю на папері рідну Україну без горя, без печалі, без смерті, без біди (Д. Волканов).

II. Доберіть до виділених слів синоніми.

III. Надпишіть скорочено над словами перших двох речень частини мови.

46. НАПИСАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

Про те, коли прийменники пишемо разом, коли – окремо, а коли – з дефісом

424. А. Визначте, як утворено подані прийменники.

з-за, з-під, з-поміж, з-попід

поперёд, поміж, задля

Б. Порівняйте написання поданих груп прийменників.

В. Зробіть висновок, коли прийменники пишемо з дефісом.

Особливості написання

- **З ДЕФІСОМ** пишемо складні прийменники, утворені сполученням прийменника **з (із)** з іншим прийменником

з-за (із-за), з-під (із-під), з-посеред, з-над

- Інші складні прийменники пишемо **РАЗОМ**

впродóвж, навздогін, навколо, окрім, поперéd, навкру́г

- **ОКРЕМО** пишемо складені прийменники: *у рáзі, під кінець, під час, поряд з, згідно з, відповідно до, залежно від* і подібні.

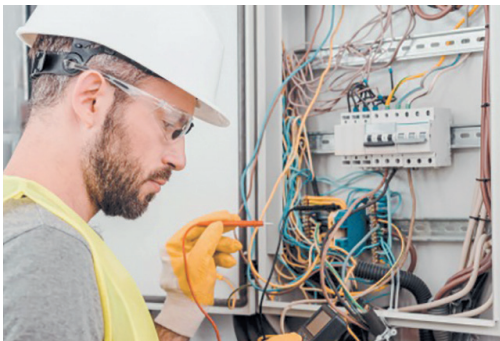
Зверніть увагу! Прийменники з різними частинами мови пишемо окремо. **НАПРИКЛАД:** *зі мною, наді мною, піді мною, переді мною.*

ОРФОГРАМА

Написання прийменників разом, окремо та з дефісом

425. І. Прочитайте текст, визначте його тип і стиль мовлення. Які поради безпечної поведінки сформульовано в тексті? Яку пораду ви можете сформулювати самостійно за поданим зображенням?

БЕЗПЕЧНА ЕЛЕКТРИКА

Електричний струм – помічник у побуті, але він може стати небезпечним **унаслідок** порушення правил безпеки. Струм, проходячи **через** тіло людини, спричиняє опіки внутрішніх органів. **У зв'язку** із цим може зупинитися серце, дихання. Тому ні-

коли не торкайтесь оголених чи погано ізольованих дротів.

Щоб уникнути пожежі, не залишайте праски й обігрівача ввімкненими **протягом** тривалого часу. Не ставте електроприлади **поряд із** легкозаймистими предметами. **У разі** пожежі телефонуйте 101 (За матеріалами інтернету).

II. Обґрунтуйте написання виділених прийменників. Які з них є складеними?

426. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Як ви користуєтесь електроприладами, щоб уникнути небезпеки? Наведіть конкретні приклади.

427. I. Запишіть послідовно сполучення слів у дві колонки залежно від написання прийменників: 1) разом; 2) з дефісом.

По/між квітів, з/під носа, на/вкóло озера, по/серед міста, з/понад океану, по/перéd автобуса, з/посеред сусідів, у/продовж року, з/поміж очеретів, на/передодні іспитів, із/за кущів, о/після виступу.

КЛЮЧ. Підкресліть у кожному іменнику першу букву. Якщо ви правильно виконали завдання, то з підкреслених букв прочитаєте продовження прислів'я «*Зимою деньок, як ...*».

II. Складіть і запишіть речення з одним сполученням слів (на вибір).

428. I. Спишіть словосполучення, знімаючи ризики. Підкресліть прийменники.

Їхали по/над Бугом, показалися з/за воріт, вийшли під/кінець вистави, видно з/під хустки, домовилися на/передодні поїздки, пролітали наді/мною, аплодували під/час концерту, зупинилися на/впроти будинку, повернувся на/прикінці року, пишіть у/разі потреби, жили по/близу́ лісу, виднілося з/поміж листочків, помчали на/вздогін катеру.

у (в) різі
під час
навпроти
з-посеред
з-поміж

II. Наведіть із вправи приклади складних прийменників.

III. Складіть усно речення із звертанням, використавши одне з поданих словосполучень (на вибір).

РОЗРІЗНЯЙМО:

Прийменник + іменник (пишемо окремо)	Прийменник (пишемо разом)	Прислівник (пишемо разом)
Уміщено в середині розділу. (Не на початку чи в кінці)	Всередині атомів діють свої закони. (Не зовні, а у внутрішній частині)	Верба товста, та всередині пуста. (Не зовні, а у внутрішній частині)

429. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою групи слів. Складіть і запишіть зі словами своєї групи речення так, щоб ці слова були прийменниками. Перевірте одне в одного правильність виконання.

Група А. Наперекір, навколо.

Група Б. Напередодні, попереду.

430. Складіть по одному реченню з кожним словом (сполученням). Поясніть, як ви розрізняєте омонімічні слова різних частин мови.

1. Назустріч (*прийменник*). 2. Назустріч (*прислівник*). 3. Назустріч (*прийменник з іменником*).

431. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви – бібліотекар / бібліотекарка. Вам потрібно розповісти молодшим учням / ученицям про місце, де «живуть» книги. Складіть висловлення (3–4 речення), використавши якнайбільше поданих сполучень слів із прийменниками.

- ✓ вздовж стіни
- ✓ з-поміж книг
- ✓ неподалік словників
- ✓ посередині кімнати
- ✓ упродовж десятиліть
- ✓ напередодні вихідних
- ✓ під час канікул
- ✓ назустріч пригодам

432. Спишіть сполучення з прийменниками, знімаючи ризик. Правильність написання перевірте за словником.

По/біля саду, по/під вікнами, з/поміж квітів, під/час роботи, залежно/від обставин, за/для спокою, на/зустріч вітру, по/між деревами, з/під коліс, по/серед горóду, на/впроти гір, із/за дерева, на/перекір негоді, з/попід воріт, відповідно/до указу, по/за містом, з/над кручі.

433. I. Поміркуйте, чи може шкільне подвір'я стати місцем для проведення ранкових зустрічей, уроків просто неба, спортивних заходів, шкільних свят, флешмобів, квестів, цікавих перерв. Пам'ятайте, що простір має бути комфортним і безпечним.

II. Розкажіть коротко, як би ви хотіли по-сучасному облаштувати подвір'я вашого закладу освіти. Запишіть кілька складних чи складених прийменників, які вам знадобляться під час розповіді.

434. I. Спишіть речення, знімаючи ризик. Підкресліть прийменники однією лінією.

1. Вже місяць виглядає з/поміж хмар, до/долу **тихо** сутінки спадають (*Л. Гук*). 2. По/над хмарами зорі парами розсипаються, розсипаються (*О. Положинський*). 3. З/за обрію, дзвінка і промениста, по/райдузі весна в село ішла (*Л. Завіщана*). 4. Пише мати, що на/в/коло хати наш садок вишневий забілів (*В. Симоненко*). 5. Лише з/над хмар часом прилине прощання з літом журавлине (*П. Тичина*). 6. Залюблений у книг нових і давніх стоси, він слухав голоси з низин і з/по/над хмар (*М. Рильський*). 7. Вийшов місяць із/за бору, в/гору йде та в/гору (*М. Сингаївський*).

II. Утворіть від виділеного прислівника та запишіть форми ступенів порівняння.

47. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ

Про типові помилки у вживанні прийменників
та про милозвучність української мови

ПРИГАДАЙМО. Чому українську мову називають милозвучною?

435. А. Розгляньте малюнки. Про що розповів художник?

Ходити **по** гриби.

Ходити **за** грибами.

Б. Зіставте два речення. Поміркуйте, чи вплинули виділені прийменники на зміст речень.

В. Зробіть висновок щодо особливостей розрізнення прийменників **по** та **за**.

Приклади вживання прийменників

ЗА	за власним бажанням, за дорученням, за наказом, за вказівкою, за будь-якої погоди, складати за схемою
З	контрольна з фізики, підручник з алгебри, з вини пішохода
НА	на замовлення, на вимогу, на прохання
В (У)	у вихідні, в усіх напрямках, у справах, в Україні
ПО	орієнтуватися по зірках, іти по хліб, бити по воротах, читати по складах, відповідати по черзі, звертатися по допомогу, по обіді

Правильно	НЕправильно
враження від вистави	враження про виставу
йти по гриби	йти за грибами
пливти за течією	пливти по течії
пропустити через хворобу	пропустити із-за хвороби
о десятій годині	в десять годин
завдання з географії	завдання по географії
автобус на замовлення	автобус по замовленню

436. I. Прочитайте словосполучення. Поясніть суть допущених помилок.

По вині водія, пішов по справах, піти за журналом, зошит по географії, автобус по замовленню, відповідати за чергою, орієнтуватися за зірками, складати по малюнку, працює по вихідних, по технічним причинам, самотійна по історії.

II. Оберіть два відредагованих словосполучення (на вибір). Складіть і запишіть із кожним із них речення.

437. Спишіть словосполучення, добираючи з дужок потрібний прийменник і вживаючи залежні слова у відповідній формі. Скористайтеся інформацією на сторінці «Культура мовлення» (с. 71).

Розпочнеться (о, в) десять годин; пропустити (через, із-за) хвороба; ліки (проти, від) застуда; (відповідно до, відповідно з) план роботи; працювати (по, за) контракт; діяти (згідно з, згідно до) наказ; поділитися враженнями (про, від) вистава; три метри (в, на) секунда; виконаю (при, за) одна умова; знатися (на, в) футбол; (при, за) будь-яких обставин.

438. I. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Прочитайте діалог у соцмережі між Назаром і Дмитром. Хтось із вас має знайти помилки, яких припустився Назар, а хтось – яких припустився Дмитро.

Привіт, Назаре! Ти виконав завдання по географії? 😊

Вітаю, Дмитре! Ще ні. Ми з татом їздили на риболовлю з ночівлею.

Ви ризикнули, хоча по прогнозу мав бути дощ.

Тато сказав, що поїдемо при будь-якій погоді.

А які в тебе враження про поїздку?

Чудові! Адже я навчився по інструкції розставляти намет. Потім сам ходив за дровами.

Круто! А мене дідусь увечері вчив орієнтуватися за зірками. А ви роздивлялися зорі?

Небо було похмуре. Милувалися краєвидами на світанку. 😊

Краєвиди на Україні неймовірні. До зустрічі!

До завтра! 😊

II. Зачитайте діалог уголос, уникаючи помилок.

Прийменник з та його варіанти

Для досягнення милозвучності замість прийменника **з** можемо використовувати його варіанти **із**, **зі** (**зо**).

Із уживаємо: 1) перед [з], [с], [ц], [ч], [ш], [ж]; 2) між приголосними	<i>виготовлено із золота приїхав із Харкова</i>
Зі вживаємо перед сполученням кількох приголосних, якщо першим приголосним є [з], [с], [ц], [ш], а також деякі інші	<i>забрали зі стенда ідемо зі школи приїхав зі Львова</i>
Зо вживаємо із числівниками <i>два, три</i>	<i>зо дві години зо три сотні</i>

Перед деякими сполученнями приголосних варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними. **ПОРІВНЯЙМО**: *разом **із** сходом сонця; разом **зі** сходом сонця.*

439. КОЛО ДУМОК. Поясніть, чому в реченнях лівої колонки вживаємо прийменник **з**, а правої – **зі** або **із**?

Візьміть книжку **з** полиці.

Одягніть сукню **з** льону.

Візьміть книжку **зі** столá.

Одягніть сукню **із** шовку.

440. І. Спишіть словосполучення, уставляючи на місцях пропусків прийменник **з**, **зі**, **із** або **зо**. Чи вдалося вам досягти милозвучності?

Вийшли ... школи, брат ... сестрою, вітаю ... святом, зійшов ... дороги, квіти ... лісу, разів ... два, вийшли ... оранжереї, вийшов ... зоопарку, прибрав ... столу, дивитися ... берега, приїхав ... села, серветка ... бавовни, сукня ... шовку, пироги ... капостою, пироги ... сиром.

II. Складіть і запишіть речення з дієприкметниковим зворотом, використавши одне з поданих словосполучень (на вибір).

Прийменник **у** (**в**)

Уживаємо прийменник У :	Уживаємо прийменник В :
між приголосними: <i>зустріч у кав'ярні</i>	між голосними: <i>риба в озері</i>
на початку речення перед двома чи трьома приголосними: У <i>присмерку літа.</i>	на початку речення перед голосним: В <i>Одесі тепло.</i>
перед <i>в, ф, зв, св, дв, тв, хв, гв, льв</i> і под.: <i>сидимо у вагоні; живе у Львові</i>	після голосного перед приголосним (крім <i>в, ф, зв, св, дв, тв, хв, гв, льв</i> і под.): <i>пішли в зоопарк</i>
після паузи (на письмі позначаємо розділовим знаком) перед приголосним: <i>світ, у якому живемо</i>	після приголосного (у тому числі в) перед голосним: <i>човен в очереті</i>
На початку речення перед одним приголосним переважно вживаємо у : У <i>саду багато квітів</i> . Проте можна вживати також в , якщо це не суперечить іншим нормам: В <i>саду багато квітів</i> .	

Зверніть увагу! У художньому тексті трапляються відхилення від правил уживання **у**, **в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора / авторки.

441. I. Спишіть словосполучення, уставляючи на місцях пропусків прийменник **у** або **в**. Обґрунтуйте свій вибір.

Прибрали ... кімнаті, відпочили ... аквапарку, покладали ... шафу, подалися ... мандри, вибігли ... сад, працюють ... шко-

лі, прибуде ... травні, зустрілись ... Львові, зустрілися ... Черкасах, повені ... Європі, служити ... війську, постукали ... двері, ходили ... ліс, зупинка ... Вінниці, оплески ... залі.

II. Складіть усно речення з одним із поданих словосполучень (на вибір).

442. I. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви з друзями ділитеся досвідом підготовки до туристичного походу. Перебудуйте усно подані **жартівливі** поради на спонукальні речення, розкриваючи дужки.

1. (У, в) похід потрібно брати найнеобхідніше. Не варто брати телевізор (з, із) ігровою приставкою.

2. Взуття для походу потрібно добирати таке, щоб (у, в) ньому було зручно спати.

3. Не можна розпалювати багаття (у, в) наметах, адже буде спекотно спати.

4. Не зайве (у, в)зяти (з, із) собою гарний настрій, упакувати його (в, у) торбинку (й, і) відкрити тоді, коли друзі зазнападуть духом (*За матеріалами з інтернету*).

II. Складіть усно два речення за поданою світлиною, використавши прийменники.

443. Оберіть усно правильний варіант продовження речення. За потреби скористайтеся інформацією на сторінці «Культура мовлення» (с. 71).

1. Трасу перекрито ... завдяки снігопаду.
через снігопад.

2. Команда перемогла ... завдяки підтримці вболівальників.
 через підтримку вболівальників.
3. Тато поїхав ... за продуктами.
 по продукти.
4. Зранку мама пішла ... по справах.
 у справах.
5. Марина написала ... великий за обсягом текст.
 великий по обсягу текст.
6. У транспорті не забувайте ... оплачувати проїзд.
 оплачувати за проїзд.

444. Гра «Прийменник». Складіть і запишіть гумористичну розповідь (4–5 речень) або діалог (5–6 реплік), використавши подані сполучення слів із прийменниками. Хто використав найбільше сполучень?

У вихідні, о десятій годині, через негоду, на замовлення, по морозиво, на смак, по черзі, від застуди, на прізвище, за схемою, на прохання, за бажанням.

Культура мовлення

Розрізняймо

ЗАВДЯКИ чи ЧЕРЕЗ

Прийменник **завдяки** містить вказівку на причину, яка **сприяє** здійсненню чогось (*завдяки допомозі друзів, завдяки наполегливості*).

Прийменник **через** вказує на причину, що **заважає** здійсненню чогось (*через неухважність, через хворобу*).

ЗАЙТИ **ЗА** КНИЖКОЮ чи **ПО** КНИЖКУ?

Прийменник **за** вживаємо, коли треба передати послідовність дій або порядок пересування. **НАПРИКЛАД:** *Батько зайшов за сином* (спочатку зайшов син, а слідом за ним – батько). Але коли йдеться про мету дії, то вживаємо прийменник **по**. **НАПРИКЛАД:** *Батько зайшов по сина, щоб забрати його із собою*. Отже, правильно: *Зайти в бібліотеку по книжку*.

Говорімо правильно

Правильно	НЕправильно
в Україні	на Україні
іти по воду	іти за водою
назвати на прізвище	назвати по прізвищу
з вашої вини	по вашій вині
у вихідні (вихідними)	по вихідних
у справах	по справах
чемпіон із тенісу	чемпіон по тенісу
підручник з алгебри	підручник по алгебрі
великий за обсягом	великий по обсягу
на смак	по смаку
за наказом	по наказу
на замовлення	по замовленню
оплатити проїзд	оплатити за проїзд
о десятій годині	в десять годин

48. СПОЛУЧНИК ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

Про роль сполучників у мові, їхню будову,
а також про особливості вживання

ПРИГАДАЙМО. Яке речення називаємо складним?

445. А. З'ясуйте, що поєднує в першому реченні виділений сполучник: однорідні члени речення чи частини складного речення.

1 Розлога верба шумить і стогне.

2 Шумить верба, і річка гомонить.

Б. З'ясуйте, що поєднує виділений сполучник у другому реченні: однорідні члени речення чи частини складного речення.

В. Зробіть висновок про те, для чого потрібні сполучники.

Особливості сполучників

Сполучник – це службова частина мови, що поєднує (сполучає) однорідні члени речення або частини складного речення. **НАПРИКЛАД:** 1. Наука **й** труд добрі плоди дають. 2. Очам страшно, **та** руки зроблять (Нар. творчість).

Види сполучників за будовою

Прості (пишемо одним словом і не можемо розділити на окремі слова)
і, а, та, бо, коли, чи... чи

Складні (пишемо одним словом, але можемо розділити на окремі слова)
зате, начебто, мовби

Складені (пишемо двома й більше словами)
через те що, для того щоб, тому що

Сполучник не має лексичного значення. Він не буває членом речення.

За **вживанням** сполучники бувають:

- 1) одиничні: *і, й, чи, але, якщо*;
- 2) повторювані: *і... і, ні... ні, або... або, чи то... чи то*;
- 3) парні: *не тільки... а й; що... то; як... так і; хоч... але; не так... як; доки... доти*.

ПОРІВНЯЙМО:

яблуко й груша

або яблуко, або груша

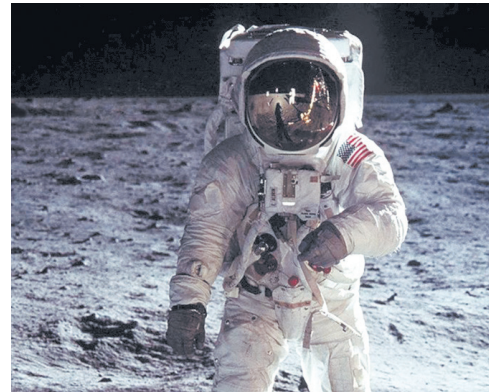
не тільки яблуко, а й груша

446. I. Прочитайте текст. Доведіть, що виділені слова – сполучники. Визначте, що поєднує (сполучає) кожен із них. Який сполучник повторюваний?

НА МІСЯЦІ

На Місяці люди важать ушестеро менше, **бо** сам Місяць і легший, і менший за Землю. Там хлопець **чи** дівчина матимуть вагу півторарічної дитини.

Вага зменшиться, **а** сила м'язів залишиться «земною». Отже, на Місяці можна стати гарним легкоатлетом **або** футболістом. Наприклад, ви могли б стрибнути у висоту на 10 метрів. А м'яч у ворота можна було б забити навіть із відстані 100–120 метрів. Щоправда, контролювати своє тіло в умовах низької гравітації досить складно (*За матеріалами інтернету*).

II. Знайдіть у тексті відповідь на запитання: «Чому на Місяці можна легко стати гарним атлетом?».

III. Наведіть приклад одного прийменника з тексту й визначте, що він поєднує.

447. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Уявіть, що вам запропонували стати учасником туристичної подорожі на Місяць. Чи погодилися б ви? Розкажіть, чим би ви займалися під час подорожі.

448. I. Запишіть подані сполучники в три колонки залежно від будови: 1) прості; 2) складні; 3) складені.

Та, проте, тому що, але, коли, нібито, що, якщо, дарма що, як, поки, якби, перед тим як.

II. Оберіть один сполучник із кожної колонки. Складіть усно з кожним із них речення.

449. I. Спишіть прислів'я, уписуючи на місцях пропусків подані сполучники. Які із цих сполучників є парними?

наче

хоч... але

коли

а

і

що... то

1. Розумний мовчить, ... дурень бурчить. 2. Від науки міцніють розум ... руки. 3. Ноги носять, ... руки годують. 4. Добре діло робиться, ... казка мовиться. 5. ... більше дров, ... більший вогонь. 6. ... ягнята скачуть, ... матір бачать.

II. Розгадайте зашифровану на малюнку загадку. Укажіть у загадці парний сполучник.

III. Пригадайте й назвіть два прислів'я, у яких є сполучники.

450. Прочитайте речення, замінюючи виділені сполучники синонімічними. За потреби скористайтеся довідкою.

1. Погнав пасти телят, **та** пригнав гусят. 2. Ми переможемо, **бо** боремося за справедливість. 3. **Коли** хочеш чути слова

ввічливості, не забувай і сам їх уживати. 4. Над нічним міс- том спалахнула блискавка, **ніби** в одну мить засвітилися сот- ні ліхтарів. 5. **Щоб** добро мати, треба працювати.

ДОВІДКА. *Синонімічні сполучники:* 1) але, та, зате, проте, од- нак, одначе; 2) бо, тому що, через те що; 3) коли, якщо, як; 4) ніби, наче, неначе, як, мов, мовби, немов; 5) щоб, для того щоб, з тим щоб.

451. I. Прочитайте речення. Запишіть виділені сполучники в три ко- лонки залежно від вживання: 1) одиничні; 2) повторювані; 3) парні.

1. Не доведи, **щоб** розум задрімав (*К. Басистий*). 2. **Ні** лю- дей, **ні** хат не було, **але** смужечка синього диму снувалася поміж деревами (*Б. Лепкий*). 3. **Хоч** слів тих ніхто на щиті не носив, **та** в серці носив до загину (*Леся Українка*). 4. Місяць дивиться на дівчину і **не то** хмуриться, **не то** посміхається їй (*М. Стельмах*). 5. На травах тремтіла зерниста роса, **ніби** хто на ніч понанизував кришталеве намисто (*І. Цюпа*). 6. Бої точилися **не тільки** за кожний будинок, **але й** за кожний по- верх, кімнату (*Олесь Гончар*). 7. Держімося землі, **бо** земля держить нас (*Нар. творчість*).

II. Складіть і запишіть речення з одним повторюваним сполучником (на вибір).

Зверніть увагу! Частина парних сполучників мають стояти безпосередньо перед однорідними членами речення. **ПОРІВ-НЯЙМО:**

Правильно	НЕправильно
Прийшли як дорослі, так і діти.	Як прийшли дорослі, так і діти.
Достигли не тільки яблука, а й груші.	Не тільки достигли яблука, а й груші.

452. I. Відредагуйте усно речення.

1. Треба бути як однаково чесним у великому, так і в малому. 2. Не тільки природу любимо, а й оберігаємо. 3. У гідропарку діти відпочивали не лише біля річки, але й каталися на каруселях.

II. Складіть і запишіть речення з парним сполучником *не тільки ... але й*.

453. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Обґрунтуйте написання.

1. В осі(н,нн)ім небі журавлі курличуть, і голос їхній ледве чуть з імли (Є. *Летюк*). 2. З добра й любові пр(е,и)ходить щас(т,тт)я (А. *Мойсеєнко*). 3. Нахиляються верби, щоб (з,із) річки напити(ся,сь) води (В. *Раєвський*). 4. Чи то батько обіймав дерево, чи то дерево обіймало батька (Є. *Гуцало*). 5. О земле щедра, то лагідна, то грозяна, твої шляхи **обміряти** судило(ся,сь) мені (М. *Сингаївський*). 6. На розпутті кобзар сидить та на кобзі грає (Т. *Шевченко*). 7. Лиш борись, а щастя (не)втече (Л. *Костенко*).

II. Підкресліть сполучники однією лінією або виділіть кольоровим олівцем. У яких реченнях сполучники поєднують однорідні члени, а в яких – частини складного речення?

III. Розберіть за будовою виділене слово. Яка це форма дієслова?

49. СПОЛУЧНИКИ СУРЯДНОСТІ ТА ПІДРЯДНОСТІ

Про групи сполучників за значенням та особливості їхнього вживання

ПРИГАДАЙМО. Коли між однорідними членами речення коми не ставимо?

454. А. Прочитайте речення. Для чого в них використано виділені сполучники?

Протиставні	<i>а, але, та</i> (у значенні <i>але</i>), <i>зате, проте, однак</i>
Розділові	<i>або, чи, або... або, чи... чи, хоч... хоч, то... то, не то... не то, чи то... чи то</i>
Зіставний	<i>а</i> (його не можна замінити протиставним <i>але</i>)

Зверніть увагу! Між частинами складного речення зазвичай ставимо *ко́му*. Між однорідними членами речення, поєднаними одиничним сполучником *чи, або, та (=і), і (ї)*, *ко́ми* не ставимо.

455. I. Прочитайте речення. Випишіть сполучники сурядності в три колонки: 1) єднальні, 2) протиставні, 3) розділові. Сполучник із якого речення ви не будете вписувати? Чому?

1. Бліді на небі гасли зорі, і вітер плутався в мережах верховіть... (М. Рильський). 2. І хліб, і першу радість життя, і сльозу ми порівну, **по-братньому** ділили (Д. Луценко). 3. Дощ на світанку стих, але за мить він перейшов у вариво огненне (В. Герасим'юк). 4. Усяк правду знає, та не всяк про неї дбає (Нар. творчість). 5. Чи це він чув таке про соняшники, чи сам придумав? (М. Стельмах). 6. Чи то сум, чи то сміх на вустах твоїх? (М. Луків). 7. Хай зачекає втома на порозі, а ти побудь, побудь на самоті (М. Ткач).

II. Визначте, до якої частини мови належить виділене слово, й поясніть написання.

456. Доповніть і запишіть подані речення. Назвіть сполучники сурядності й визначте групу за значенням.

1. Як водії, так і пішоходи 2. Не тільки в Києві, але й у Львові 3. Ні я, ні мої батьки 4. Тренувалися недовго, зате 5. Чи то соловейко розсипає трелі, чи то

457. Перебудуйте усно речення, використовуючи поданий поруч сполучник сурядності. Визначте групу сполучника за значенням.

1. Про здоров'я треба дбати й коли хворий, і коли почуваєшся добре.
2. Удень і вночі дощу не було.
3. Минулого тижня пройшов дощ, а грибів чомусь не було.
4. Захисник біг до середини поля й повертався знову до воріт.

- не тільки... але й
- ані... ані
- проте
- то... то

Групи сполучників підрядності за значенням

Причиніві	<i>бо, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, оскільки, адже</i>
Часові	<i>коли, як, щойно, ледве, як тільки, поки, аж поки, доки, відколи</i>
Умовні	<i>якщо, якби, коли, коли б, як</i>
Мети	<i>щоб, аби, для того щоб</i>
Допустові	<i>хоч (хоча), хоч... але, незважаючи на те що, дарма що, хай... але</i>
Порівняльні	<i>як, мов, мовби, немов, немовби, наче, неначе, начебто, ніби, нібито</i>
З'ясувальні	<i>що, щоб, як</i>
Наслідковий	<i>так що</i>

458. І. Прочитайте складні речення. Поставте усно питання від однієї частини речення до іншої.

1. Земля прекрасна, **тому що** на ній живуть дзвінкоголосі малюки (Ю. Бедзик).
2. Горнись до тебе, Україно, **щоб** нас ні-

хто не роз'єднав (*М. Бакай*). 3. Як пишно в кульбаб золотилися вії, **коли** на лугах проростала трава (*Д. Луценко*). 4. Упав додолу перший лист, **хоч** гай ще диха молодо (*Д. Луценко*). 5. Хліб пахне солодко, **як** пахнуть меду соти (*Л. Забашта*). 6. Ми спроможні зрушить гори, **якщо** всі силами зберемось (*В. Климентовська*). 7. Я б так хотів, **щоб** ти була щаслива (*М. Луків*).

II. Визначте групу кожного виділеного сполучника підрядності за значенням.

459. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам пропонують на вихідних покататися на велосипедах. Ви ж знаєте, що буде дощ, тому хочете обрати інший вид дозвілля. Складіть усно висловлення (3–4 речення), можливе в цій ситуації. Використайте кілька поданих сполучників.

✓ тому що	✓ якби
✓ для того щоб	✓ якщо
✓ як тільки	✓ так що
✓ хоч... але	✓ оскільки
✓ або... або	✓ однак

460. I. Відновіть прислів'я, поєднуючи частини поданих складних речень, і запишіть. Поставте розділові знаки.

Ніхто не тужить ...
 Треба працювати ...
 Усяк правду знає ...
 Зустрічай сонце в полі ...
 Добре вперед дивитися ...
 Не рий другому ями ...

щоб кукурудзи було доволі.
аби шматок хліба мати.
та не всяк про неї дбає.
доки йому здоров'я служить.
бо сам у неї впадеш.
але треба й назад оглядатися.

II. Знайдіть сполучники підрядності й сурядності. Визначте вид кожного з них за значенням.

III. Створіть усно невеликий роздум, підтримавши думку, висловлену в одному з прислів'їв. Наведіть доказ, підкріпіть прикладом із життя або з художнього твору.

461. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розподіліть між собою подані схеми. Складіть і запишіть за своїми схемами складні речення, використовуючи відповідні сполучники підрядності. Перевірте одне в одного правильність виконання.

коли?

1. , .

чому?

2. , .

за якої умови?

3. , .

з якою метою?

4. , .

462. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки. Підкресліть сполучники однією лінією або виділіть кольоровим олівцем.

1. Щойно червень, а пахне від лип, ніби в липні (Ю. Андрухович). 2. За вікнами шуміло море, наче дихав під скелями якийсь вел(и,е)тенський звір (З. Тулуб). 3. Човен то здіймався високо, то спускався ни(з,с)ько (Леся Українка). 4. У селі було тихо, похмуро, дарма що сонце вже встало (Григор Тютюнник). 5. Якщо будемо (в,у)сіх повчати, (не)лишиться часу на самоосвіту (Ірина Вільде). 6. (Не)брудни криниці, бо ще (з,с)хочеш водиці напиться (Нар. творчість). 7. Хоч мороз припікає, зате комарів (не)має (Нар. творчість).

II. Визначте усно групу за значенням кожного сполучника.

III. Складіть і запишіть речення із сполучником *якщо*.

50. НАПИСАННЯ СПОЛУЧНИКІВ

Про те, які сполучники пишемо разом, а які – окремо, а також про розрізнення сполучників і слів інших частин мови

463. А. Чи співзвучними є виділені в прислів'ях слова? Які із цих слів можна замінити сполучником *але*?

Хоч і коня загнав, **зате** зайця піймав.
Осінь хвастлива, **зате** весна справедлива.

Що роблю, **за те** й відповідаю.
За що купив, **за те** й продав.

Б. Поміркуйте, у яких реченнях виділені слова – сполучники, а у яких – сполучення прийменників із займенниками.

В. Зробіть висновок, чи обидва варіанти написання виділених слів є правильними.

Особливості написання

РАЗОМ пишемо складні сполучники

щоб, якби́, тобто, аніж, протé, зате, ніби, нібито, мовби, немов, немовби, немовбито, ненáче, начебто, ненáчебто

ОКРЕМО пишемо складені сполучники

тому що, через те що, для того щоб, після того як, з тим щоб, у зв'язку з тим що, дарма́ що

Зверніть увагу! Використовуючи складені сполучники *тому що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, замість того щоб, ко́му ставимо один раз*: або перед усім сполучником, або перед *що, щоб, як*. Це залежить від змісту речення та інтонації.

ОРФОГРАМА

Написання сполучників разом та окремо

464. I. Прочитайте прислів'я вголос, правильно наголошуючи слова. Поясніть, як ви розумієте ці прислів'я.

1. Більше вір своїм очам, **аніж** чужим речам. 2. **Дарма** що малий, а й старого навчить. 3. Так **рóbить**, **мóвби** мокро горить. 4. Важко знання добувати, **зате** легко носити. 5. Треба рано встати, **для то́го щоб** рибку піймати. 6. На те й лихо, **щоб** із ним боротись. 7. Віз сам піде в піч, **якщо́** перестане возити дрóва.

II. Визначте види сполучників за будовою. Обґрунтуйте орфограму «Написання сполучників разом та окремо».

465. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Підкресліть сполучники однією лінією та обґрунтуйте написання.

1. Темінь упала на місто раптово, начеб/то хто спустив завісу (В. Шевчук). 2. У/ночі **на-вкрúг** червоно, не/мов від далеких пожеж (І. Цюпа). 3. Ліпше десять приятелів, а/ніж один ворог (Нар. творчість). 4. Листя тріпотіло на деревах **у/здовж** шляху, дарма/що стояло тихе, сонячне безвітря (Ю. Смолич). 5. «Зараз, зараз, сватоньку», – скрикнула Лисичка, немов/би/то її кликано (І. Франко). 6. Снилось мені з п'ятниці на суботу, ні/бито я вечеряю з королем... (Ю. Андрухович).

мóвби
немóвби
немовбито
ненáчебто
нібито

II. Поясніть, яке з виділених слів є прислівником, а яке – прийменником. Складіть усно речення з прийменником *навкóло*.

III. Назвіть частину мови кожного слова в останньому реченні.

466. Продовжте і запишіть речення. Поясніть, де ви поставите кóму: перед усім виділеним сполучником чи перед *що, щоб*.

1. Сучасний світ потребує знавців комп'ютерних технологій **тому що**
2. Потрібно дбати про збереження довкілля **через те що**

Співзвучні слова

Потрібно розрізняти сполучники й співзвучні сполучення слів різних частин мови (їх пишемо окремо). **ПОРІВНЯЙМО:**

Сполучники	Сполучення слів різних частин мови
проте, зате Було важко, проте всі мовчали. (<i>проте = але</i>)	про те, за те (прийменник + займенник) Розповів про те , як збирати гриби.
щоб Попросив, щоб заспівали. (<i>щоб = аби</i>)	що б (займенник + частка) Дунав, що б тобі подарувати (частка <i>б</i> утворює дієслово умовного способу: <i>подарувати б</i>)
якби́ Приїхав <i>би</i> , якби́ не дощ. (<i>якби = коли б</i>)	я́к би (прислівник + частка) Я́к би зробити краще? (частка <i>б</i> утворює дієслово умовного способу: <i>зробити б</i>)

Зверніть увагу! Сумнівний сполучник можна замінити синонімічним.

467. І. Спишіть речення, знімаючи риси. Підкресліть сполучники однією лінією. Знайдіть три дієслова умовного способу й одне наказового.

1. Я вдячний за/те, що для мене зробили.
2. Сергій був у лісі недовго, про/те грибів приніс багато.
3. Що/б не сталося,

зберігайте спокій. 4. Попросив, що/б усі приїхали на зустріч. 5. Як/би тренувалися, то перемогли б. 6. Тюльпани розцвіли б, як/би не морози. 7. Ніхто не допоможе, як/би не просив.

II. Складіть і запишіть два речення із словами *зате*, *за те*.

468. I. Розгляньте картину Оксани Оснач «Одвічна гармонія», яку херсонська художниця написала у 2022 році, перебуваючи в тимчасово окупованому російськими військами місті. Поміркуйте, які думки, почуття намагалася передати авторка. Як ви розумієте назву полотна?

II. Напишіть есе (5–6 речень) на одну з поданих тем: «Переможе любов», «Я на своїй землі», «Сила рідної землі». Використайте різні сполучники.

469. I. Продовжте усно речення. Назвіть використані в реченнях сполучники.

Я уважно слухаю розповідь, проте

Я уважно слухаю розповідь про те,

Я не запізнився б на урок, якби

Треба доробити вправу, щоб

О. Оснач.
Одвічна гармонія

470. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

1. Моря перелетиш і не/впадеш, до/поки буде в серці рідна мова (Д. Павличко). 2. Бринить космічна музика струмка, не/наче ним усесвіт обізвався до себе (В. Стус). 3. Друзів у житті не так багато, дбай, що/б у житті їх зберегти (Д. Луценко). 4. Настя водила мене колись тут за руку, не/мов дитину до школи... (І. Андрусяк). 5. Ніч колихала так ласкаво, про/те не/спалося ні/як (М. Рильський). 6. Місяць, підводячись у/гору, пірнає в загустілу хмару, так/що видніється лише срібний

край (М. Стельмах). 7. У липні на/дворі пусто, за/те на полі густо (Нар. творчість).

II. Підкресліть сполучники однією лінією або виділіть кольоровим олівцем. Визначте групу кожного з них за значенням.

III. Знайдіть речення з дієприслівниковим зворотом. Підкресліть члени речення.

51. ЧАСТКА ЯК СЛУЖБОВА ЧАСТИНА МОВИ

Про роль часток у мові та їхні розряди за значенням і вживанням

471. А. Зіставте речення, подане в центрі, з реченнями, розміщеними навколо.

Тільки Андрій відповів.

Невже Андрій відповів?

Так, Андрій відповів!

Андрій відповів.

Андрій **же** відповів?

Хай би Андрій відповів.

Навіть Андрій відповів.

Б. Поміркуйте, якого додаткового відтінку значення надає кожному реченню виділена частка.

В. Зробіть висновок, для чого використовують частки.

Особливості частки

Ча́стка – це службова частина мови, що надає слову чи реченню додаткових відтінків значення або слугує для утворення нових слів і форм слів. **НАПРИКЛАД:**
1. Зайди **хоч** на годину! 2. Уранці **таку** задощило. 3. **Хай** веселяться діти!

Частка не має лексичного значення та не є членом речення.

Розряди часток за значенням і вживанням

Модальні

Словотворчі

Формотворчі

Модальні частки

Модальні частки надають слову чи реченню додаткових відтінків значення.

Групи модальних часток

Стверджувальні	<i>так, авжеж, атож, аякже, справді, еге ж</i>	Так , озеро красиве.
Заперечні	<i>не, ні, ані</i>	Ні , ми поїдемо завтра.
Питальні	<i>чи, хіба, невже</i>	Невже забув код доступу?
Спонукальні	<i>бодай, -бо, -но</i>	Підійди- но сюди!
Вказівні (вказівка на когось або на щось)	<i>це, оце, ось, осьде, то, ото, от, он</i>	Оце хліб святий так пахне. Пісня – то землі окраса.
Обмежувально-видільні (обмеження чогось або виділення певного слова)	<i>тільки, лише, лиш, хоч, хоча, хоч би, саме, хіба тільки</i>	Води лишилося тільки на дні. Лише вітер свище.

Підсилювальні (підсилення висловленого)	<i>і, й, та, а, аж, адже́, же (ж), таки, так, як, навіть, тільки, просто, ну, що за</i>	Я таки вмію малювати. Дома й стіни допомагають.
Власне модальні (вираження сумніву, непевності)	<i>мов, наче, ніби, мовби, ледве чи, чи не</i>	У хаті стало ніби видніше.

Зверніть увагу! Частиці можуть виражати емоційну оцінку висловлення. **НАПРИКЛАД:** 1. **Що за** краса! (захоплення). 2. **Як же** пізно ти прийшов! (жаль). 3. **Невже** це ти прийшов? (здивування).

472. I. Прочитайте речення. Визначте, до якої групи належить кожна виділена модальна частка. Яких відтінків значення надають частки?

1. **Так!** Я буду крізь сльози сміятись (*Леся Українка*). 2. Сіяло сонце; в небесах **ані** хмариночки (*Т. Шевченко*). 3. Руки в ледачого **тільки** до каші **й** тягнуться (*Нар. творчість*). 4. **От** мурована церква з високою дзвіницею (*Марко Вовчок*). 5. **Лиш** сонях спав, хоча **й** не мусив (*М. Вінграновський*). 6. Ліси **наче** світилися наскрізь (*Олесь Гончар*). 7. **Аж** до діброви чути ваші розмови (*Нар. творчість*).

II. Складіть усно речення з обмежувально-видільною часткою (на вибір).

473. Спишіть речення, доповнюючи кожне з них модальною часткою тієї групи, що вказана поряд.

1. Друзі поїхали на озеро.
2. Не потрібно панікувати.
3. Надвечір стало холодніше.
4. Довелося їхати в сервісний центр.
5. Вільне місце для паркування.

- питальна
- стверджувальна
- власне модальна
- підсилювальна
- вказівна

474. Прочитайте виразно речення кілька разів, почергово вводячи в нього дібрані з рамки модальні частки. Зіставте подане й доповнені речення. Визначте, якого додаткового відтінку надала кожна частка.

навіть лише
саме авжеж таки
 хіба

Я зможу прочитати текст англійською мовою.

Словотворчі та форматворчі частки

Словотворчі частки утворюють нові слова (ці частки перетворилися на суфікси й префікси інших слів)	<i>ні-, ані-, не-, аби-, де-, -сь, будь-, -небудь, казна-, хтозна-, -же (-ж), -би (-б)</i>	<i>недалеко будь-хто авжеж мовби</i>
Формотворчі частки утворюють форми дієслів умовного й наказового способів, а також найвищий ступінь порівняння прикметників і прислівників	<i>би (б), хай, нехай, як-, най-, що-</i>	<i>читав би хай читає найбільший якнайбільший</i>

Зверніть увагу! Части не є членами речення, але заперечні частки *не, ні, ані* та формотворчі *би (б), хай, нехай* можуть входити до складу члена речення разом зі словом, якого стосуються. **НАПРИКЛАД:** 1. Прочитав **би** ти мені листа. 2. Я **не** прочитаю тобі листа.

475. I. Прочитайте словосполучення. Визначте, за допомогою яких часток утворено виділені слова чи форми слів.

Наведіть **будь-який** приклад, послухати **яку-небудь** пісню, **нічого** не забути, **нехай** почекає до вівторка, **поїхав би** на відпочинок, **хай** думають про змагання, виростив **найяскравіші** квіти, повертайся **якнайшвидше**, **хотів би** заспівати, **недостиглі** яблука.

II. Розберіть за будовою два перші виділені слова.

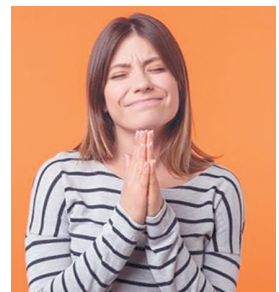
476. I. Утворіть від кожного слова, використовуючи формотворчі частки, дієслова умовного та наказового способів і запишіть.

Читати, дивитися, відпочивати, розповідати.

II. Складіть усно речення з однією утвореною формою слова.

477. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вам потрібно звернутися до однокласника / однокласниці з проханням. Доберіть усно до поданого речення 3–4 варіанти, використовуючи частки.

ЗРАЗОК. *Принеси мені книжку.*

Принеси ж мені книжку. Чи принесеш ти мені книжку? Принеси ї мені книжку. Принеси мені лише книжку. Таки принеси мені книжку. Ну принеси мені книжку. Принеси мені саме книжку.

Допоможи мені зробити завдання з географії.

478. Розкажіть на основі виконаних вправ і поданого нижче зображення про «силу» часток. Наведіть приклади.

Сила часток

Запізнюється!
Не запізнюється!
Нехай не запізнюється!

ТІЛЬКИ НЕХАЙ НЕ ЗАПІЗНЮЄТЬСЯ!

↓ ↓ ↓

підсилення творення заперечення

479. **КОЛО ДУМОК.** Поясніть, чому в реченнях першої колонки виділені слова – частки, а в реченнях другої – сполучники й прислівник.

Частки

От уже **й** вечір!

Навколо **просто** краса!

Сполучник

Добре видно зорі **й** місяць.

Прислівник

Одягнені чисто **й просто**.

480. I. Спишіть речення. Знайдіть і підкресліть частки. Визначте, які з них надають реченню додаткових відтінків значення, а які – утворюють нові слова чи форми слів.

1. Як пахнуть влітку квітами простори! (Д. Луценко). 2. Що за страшний був той дядько! Що за лихий! (І. Нечуй-Левицький). 3. Нехай ні жар, ні холод не спинить вас (І. Франко). 4. Невже ти думаєш, їм легко помирати за те, щоб інші мали новий день? (Г. Онацька). 5. Як тебе не любити, Києве мій! (Д. Луценко). 6. Хіба ви тільки сюди, до джерела, дорогу будете? (Олесь Гончар). 7. А ходи-но, мед будемо брати (Ю. Збанацький).

II. Визначте вид кожного речення за метою висловлювання та емоційним забарвленням.

481. I. Спишіть речення. Знайдіть і підкресліть частки однією лінією.

1. Я захотів залишитися в бабці аж до осені (*Н. Малетич*).
2. Хороша, вродлива, тільки біда, що сварлива (*Нар. творчість*).
3. Розповідай же, синку, де ти був усі ці літа (*В. Рутківський*).
4. Лише трава, лише трава замислено шепоче (*П. Перебийніс*).
5. **Гучно** грай, музико, хай чують всі міста (*О. Чемеров*).
6. А вже вночі навшпиньки ходить осінь (*Л. Костенко*).
7. Тільки кінський тупіт видавав пересування запорожців (*О. Зубченко*).
8. То був **дужий** гірський орел (*О. Іваненко*).

II. Утворіть і запишіть форми вищого й найвищого ступенів порівняння виділених слів. Які це частини мови?

III. Назвіть частину мови кожного слова в першому реченні.

52. НАПИСАННЯ ЧАСТОК

Про частки, які стали частинами інших слів, та про написання цих слів разом або з дефісом

ПРИГАДАЙМО. Як пишемо частку **би (б)** з дієсловами?

482. А. Порівняйте написання слів у колонках.

прийшов-**таки**
все-**таки**

таки прийшов
все ж **таки**

Б. Визначте місце частки *таки* – перед чи після слова, якого вона стосується. Чи відділено її іншою часткою?

В. Зробіть висновок про написання частки *таки* окремо та з дефісом.

Написання окремо, разом і з дефісом

Частки зі словами різних частин мови пишемо зазвичай **ОКРЕМО**. **НАПРИКЛАД:** *зайшов би, написала б, заспівай же, говори ж, хай розповість, нехай працює, хоч на годину, ось такий, он який.*

Частки, що стали частинами інших слів, пишемо разом або з дефісом.

Пишемо РАЗОМ

частки **аби-**, **де-**, **-сь (-ся)**, **ні-**, **ані-**, **як-**, **чи-**, **чим-**, **що-** в складі слів різних частин мови

абі́хто, **де́коли**, **хтось**, **ніхто́**, **аніскі́льки**, **якнайлі́пше**, **щона́йкраще**
АЛЕ: **поки що**, **тому що**, **навряд чи**

Пишемо З ДЕФІСОМ:

частки **ка́зна-**, **хто́зна-**, **бо-зна-**, **будь-**, **-будь**, **-не́будь** із займенниками й прислівниками

хто́зна-коли, **будь-хто́**, **який-не́будь**

частки **-бо**, **-но**, **-то**, **-от**, **-такі́**, які стоять безпосередньо після слова, якого стосуються

іду́-бо, **чекай-но**, **тíм-то**, **сказа́в-такі́**, **все́-такі́**

Зверніть увагу! 1. Якщо між названими вище частками й словом, якого вони стосуються, ужито прийменник або іншу частку, то всі три слова пишемо **окремо**. **ПОРІВНЯЙМО:** **абикого** – **аби в кого**; **будь-кого** – **будь у кого**; **ходи-но** – **ходи ж но**; **якби-то** – **якби ж то**, **усе-таки** – **усе ж таки**.

2. Частку **таки** пишемо окремо від того слова, якого вона стосується, якщо вона стоїть перед ним. **ПОРІВНЯЙМО:** **таки написав** – **написав-таки**.

ОРФОГРАМА

Написання часток разом, окремо і з дефісом

483. Прочитайте речення. Поясніть написання виділених слів (сполучень слів) окремо, разом або з дефісом.

1. **Хай плещуть** хвилями пісень мої слова! (*Олександр Олесь*). 2. А **деколи** дім здатен уміститися до розмірів валізи (*І. Цілик*). 3. **Отак-бо**, друже мій великий, усе минуле ожива (*А. Малишко*). 4. Сонце **тільки-но** сіло десь за лісовими хащами (*М. Коцюбинський*). 5. Музика кличе: **ходи ж бо** сюди! (*М. Петренко*). 6. Без ворогів можна в світі **як-небудь** прожити (*Т. Шевченко*). 7. **Добре-таки**, що ми поїхали сюди (*О. Гончар*). 8. І, на жаль, людської доброти часом у житті **таки замало** (*Д. Луценко*).

484. I. Утворіть і запишіть шість слів, поєднуючи на вибір подані слова.

Частки

казна-, хтозна-,
бозна-, будь-, -будь,
-небудь, аби-,
де-, ні-, ані-

Займенники

хто, кому, чому, який,
якого, чий

Прислівники

де, куди, звідки, коли,
відколи

II. Складіть усно речення з одним утвореним словом.

485. I. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Спишіть слова, знімаючи риски. Перевірте одне в одного написання. За потреби скористайтеся допомогою вчителя / вчительки. Хто з вас припустився менше помилок?

Прочитав/таки оповідання, заспівав/же/таки пісню, важкий/
таки чемодан, підійди/но до мене, зачекай/но хвилину,
скільки/ж/то написано, отака/то відповідь, так/от як ти вчинив,
усе/ж/таки домовилися, якби/ж/то знаття, відповіли казна/що,
поїхали аби/куди, думав казна/про/що, сказано ні/до/чого,
прийшов/би на зустріч, прочитали чи/мало, напиши/ж мені.

II. Складіть і запишіть речення з однорідними членами, використавши одне з поданих сполучень слів (на вибір).

Частки **би (б)**, **то**, **же (ж)**

Частки **би (б)**, **то** пишемо **разом** у складі сполучників **немовби, ніби, щоб, якби́, немовбито, нібито**.

Частку **же (ж)** пишемо **разом** у складі стверджувальних часток **авжеж, аякже, атож**.

Частки **же (ж)**, **то**, що підсилюють висловлене, пишемо **окремо** від іншого слова. **ПОРІВНЯЙТЕ:**

Частка **же (ж)** підсилює висловлене

Що **б** мені сказати?
(частка **б** утворює дієслово умовного способу: *сказати б*)

Поїду, **щоб** побачити.
(сполучник **щоб** можна замінити на *для того щоб*)

А вже **ж** літо!
(частка **ж**)

Авжеж, сьогодні буде тепло.
(частка **авжеж**, можна замінити на *так*)

486. Прочитайте речення. Визначте, до яких частин мови належать виділені слова. Поясніть їхнє написання.

- Авжеж**, інші квіти відцвітають і в'януть, а зозуліні черевички завжди літають разом із зозулями (Є. Гуцало).
- А вже ж** весна, а вже **ж** красна (Нар. творчість).
- Народна пісня – **то ж** вона усій землі окраса (М. Рильський).
- Атож**, хіба кому доводилось тягати таких щук, як дідові! (О. Донченко).

487. I. Спишіть діалог, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання часток.

– Я хотів/би тобі щось сказати.

– Що/б ти хотів мені сказати? Що/то за секрет?

– Ну, як/би тобі про це сказати, що/б не засмутити?

– Нащо/то стільки слів? Говори/ж уже.

– Авже/ж! Сказав/би, як/бі не на вулиці.

Ти/ж розумієш?

– Гаразд. Ходи/ж зі мною до кімнати.

Підсилювальні

частки
що то за
що то
чи то

II. Напишіть продовження діалогу (2–4 репліки), використавши частку *таки*.

488. I. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть вибір частки.

Зрозуміли (би, б), упізнала (би, б), хто (би, б), захопився (би, б), знов (же, ж), знову (же, ж), порадьмося (же, ж), ходімо (же, ж), побудь (же, ж), слухайте (же, ж), переконаймося (же, ж).

II. Складіть із частками *би, б, же, ж* по одному словосполученню та запишіть.

489. Відгадайте зашифровані в ребусах частки. Розкажіть про роль кожної з них у мовленні. Наведіть приклади використання цих часток у складі слів інших частин мови чи в складі речення.

490. I. Запишіть слова, знімаючи ризики, у дві колонки залежно від написання: 1) разом; 2) з дефісом. Доповніть кожну колонку одним власним прикладом.

Ані/скільки, виправляй/но, ані/трохи, розповідай/но, де/коли, чий/бо, отакий/то, усе/таки, немов/би, казна/скільки, немов/би/то, сильний/таки, ніби/то, авже/ж, аяк/же, дістав/таки, бозна/який, ні/який, отожд/бо, ні/скільки, чий/небудь, аби/який.

II. Складіть і запишіть речення з одним словом із кожної колонки (на вибір).

491. Виконайте тестові завдання.

1. Орфографічну помилку допущено в реченні

- А** Авжеж! Обов'язково прийду.
- Б** Якбиж то хтось підказав.
- В** Скільки ж то написано?
- Г** Усе ж таки ми приїхали.

2. З дефісом треба писати обидва слова в рядку

- А** таки/приїхали, розкажи/но
- Б** ні/скільки, відгадав/таки
- В** отакий/то, хтозна/коли
- Г** прочитав/же, упізнав/таки

492. Складіть висловлення (5–6 речень) на тему «Чи хотів би / хотіла б я щось у собі змінити». Використайте кілька з поданих часток.

Би (б), же (ж), таки, хіба, хіба ж, авжеж, аякже, лише, нехай, будь.

493. I. Спишіть речення, знімаючи ризики. Поясніть написання слів разом, окремо чи з дефісом.

1. І все/таки не/легко будь собою (М. Людкевич). 2. І все/ж/таки в селі я бачу безліч квітів (Є. Гуцало). 3. Чогось/от **серце** тремтить од того співу (Олена Пчілка). 4. Гóри! Які/ж/бо ви високі! (В. Касіян). 5. Отож/бо й є, нема чого балакать (Л. Костенко). 6. Які/ж провалля по/між них страшні (Б. Олійник). 7. Почекай/но, **дівчино**, ще/й для тебе **троянди** восени розцвітуть (В. Сосюра). 8. Якби/то ці **гори** плугами зорати – родив/би рясний виноград (Д. Луценко).

II. Знайдіть і підкресліть модальні частки. Визначте роль кожної з них у реченні.

III. Утворіть від виділених слів прикметники й запишіть.

53. НАПИСАННЯ НЕ З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ

Про те, коли не з іменниками, прикметниками, займенниками, прислівниками й дієсловами пишемо разом, а коли – окремо

494. А. Прочитайте гумореску. Яка частка є «найулюбленішою» для Панаса?

В класі в нас є Панас, –
Маєм з ним мороку:
Без шпаргалки-виручалки
Він не ступить кроку.

Він без «НЕ» НЕ дихне, –
Тільки й чуть від нього:
Я НЕ знаю, я НЕ вмію,
Я НЕ чув такого...

Г. Бойко

Б. Зі словом якої частини мови вжито в гуморесці частку **не**?

В. Розкажіть, з якою метою вживаємо в мові частку **не**. Як її можемо писати зі словами – разом чи окремо?

Частку **НЕ** пишемо **РАЗОМ**:

якщо слово не вживане без не	<i>негода, непохитний, неволити</i>

у складі префікса недо-, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості	<i>недобачати, недописаний, недосяжність.</i> АЛЕ: <i>не дочитав</i> (не вдалося дочитати)
з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони в сполученні з не означають єдине поняття	<i>неспокій</i> (тривога), <i>немалий</i> (великий), <i>невисоко</i> (низько)
з дієприкметником, якщо він є означенням і не має своїх залежних слів	<i>нез'ясовані питання, незакінчена праця</i>
у заперечному слові немає (можна замінити формою <i>нема</i>)	<i>У нього немає олівця.</i> АЛЕ: <i>Він не має олівця.</i>
Частку НЕ пишемо ОКРЕМО:	
з дієприкметником, що виконує функцію присудка	<i>Підлога <u>не вимита</u>.</i>
з дієприкметником, якщо він має залежні слова	<i>не засаджена квітами площа</i>
зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням, або якщо до слова є протиставлення. Заперечення можуть підсилювати слова: нітрохи, ніколи, зовсім, майже, аж ніяк і под.	<i>То не глибока річка клекоче, то шумить ліс.</i> <i>Літає не високо, а низько.</i> <i>Зовсім не важке завдання.</i> <i>Мені аж ніяк не страшно.</i>

з прикметником у функції присудка, якщо частка не заперечує ознаку, виражену цим прикметником	Ця річка <u>не широка</u> (заперечення). АЛЕ: Ця <u>неширока</u> річка впадає в Дніпро.
з дієсловами, дієприслівниками, дієслівними формами на <i>-но, -то</i>	не бачити, не підходячи, не закінчено АЛЕ: неславити (ганьбити) і не славити (не прославляти) тощо
із числівниками, займенниками, прислівниками (займенникового походження)	не третій, не наш, не інакше
зі словами, які пишемо з дефісом	розмовляють не по-нашому
з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами	не дуже, не зовсім, не можна, не треба

Зверніть увагу! У багатьох випадках написання *не* з прикметником і прислівником залежить від змісту речення. Якщо часткою *не* щось заперечуємо, то її пишемо окремо.

ПОРІВНЯЙМО:

Цей будинок **не старий**.

заперечуємо
(Ні, не є старий)

Цей будинок **нестарий**.

одне поняття – новий
(є нестарий; недавно збудований)

ОРФОГРАМА

Не з різними частинами мови

495. I. Прочитайте текст. Знайдіть і поясніть орфограму «**Не** з різними частинами мови».

ДНІПРОВСЬКІ ПОРОГИ

Хто не бачив дніпровських порогів, хто не пробував переправлятися **через** них, той ніколи не зможе уявити собі всього постраху й усього жа́ху, яким обдає Дніпро **навіть** найсміливішого плавця...

Особливо страшним і небезпечним був Ненаситецький поріг. Ріка, дійшовши **до** нього **й** зустрівши тут нездоланні перепони у вигляді лав, скель і мисів, з незабгненною силою вдаряється врзнобіч, кидається з одного каменя на другий... Видовище й страшне, і водночас воістину могутнє, що не піддається жодному описові.

Але саме ця неприступність Дніпра, ця дикість місць, цей страх пустельного безлюддя й приваблювали низових молодців, запорозьких козаків, яких не лякало ніщо й ніхто (За *Д. Яворницьким*).

II. Визначте частини мови виділених слів. Поясніть їхню роль у реченнях тексту.

III. Розгляньте картину «Морський янгол». Порівняйте настрої, емоції, почуття, змальовані в тексті й на цій картині. Скористайтеся часткою **не**.

496. I. Спишіть слова, знімаючи ризик. Обґрунтуйте написання. Які з поданих слів не вживаємо без **не**?

*Н. Курій-Максимів.
Морський янгол.
Живопис на склі*

Не/вільник, не/года, не/написавши, **не/похитно**, **не/здужати** (хворіти), не/здужати (не змогли), не/мічний, не/поукраїнськи, не/сказанно, не/треба, не/хтувати, не/запитати, не/мовля, не/забаром, не/такий, не/самовито, не/інакше, не/відчинено, не/злічénний, не/доїдати (голодувати), не/доїдати (залишати їжу).

II. Розберіть за будовою виділені слова.

497. I. Спишіть речення, знімаючи ризики й розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть і поясніть орфограму «**Не** з різними частинами мови».

1. Не/має гірше, як в не/волі про волю згадувать (*Т. Шевченко*). 2. Не/знаючи броду не/лізь у воду (*Нар. творчість*). 3. Чує серце не/доленьку, сказати не/вміє (*Т. Шевченко*). 4. Рідна мати моя ти ночей не/доспала (*А. Малишко*). 5. Мені поля задумливо шептали свої ніким не/співані пісні (*В. Симоненко*). 6. Не/порушно стоять дерева загорнені в сутінь... (*М. Коцюбинський*). 7. Не/забаром почнеться вечір швидко стемніє повітря остигне (*С. Жадан*).

II. Знайдіть дієприкметникові й дієприслівникові звороти. Підкресліть їх як члени речення. У якому реченні є звертання?

498. I. Прочитайте вірш. Обґрунтуйте написання **не** зі словами різних частин мови.

Незабутнє – забудеться,	Недоспівана веснами,
Неможливе – не здійсниться,	Не розгойдана соснами,
Найчистіше – забрудниться,	Не розплескана веслами,
Тільки пісня – залишиться!	Не зів'ялена осінню...

Тільки пісня – мов полум'я
Серед жнивного літа!
Тільки пісня – як молодість
Над задуманим світом! (*Г. Чубач*)

- II. Складіть і запишіть по одному реченню з дієприкметником неозвучений і зі сполученням не озвучений. Форму слів можна змінювати.
- III. Знайдіть у вірші частку, яку вжито тричі. До якої групи за значенням вона належить?

499. Відновіть прислів'я, поєднуючи частини з правої та лівої колонок. Запишіть відновлені вислови, знімаючи ризики.

Ученому світ, а ...
Держися за гриву, бо ...
Свій дім не/чужий, ...
Де багато господинь, ...
За дурною головою ...
Слово не/стріла, а...
Згода дім будує, а ...

ранить глибоко.
за хвіст не/вдержишся.
із нього не/виженуть.
не/вченому тьма.
не/згода руйнує.
там хата не/метена.
не/має і ногам спокою.

500. Спишіть, знімаючи ризики. Обґрунтуйте написання.

Довго не/вгавав, не/забаром прийде, не/знайшовши виходу, не/виоране поле, не/виоране восени поле, не/покоїться про батьків, ще ніким не/полагоджений паркан, не/добачає в темряві, не/здужав води випити, не/коректне зауваження, не/підписавши заяви; не/пологий, а стрімкий схил.

501. Прочитайте прислів'я. Визначте граматичні основи й поясніть, чому **не** з наступним словом пишемо окремо.

1. Після дощу капелюх не потрібний. 2. Слово – не полова, язик – не помело. 3. Людська праця – не дурниця, розкидати не годиться. 4. Кожному свій хліб не гіркий. 5. Дружній череді вовк не страшний (*Нар. творчість*).

502. I. Спишіть речення, знімаючи ризики.

1. І якусь не/відому зажуру навіває та пісня мені (*В. Симоненко*). 2. Вересневе сонце не/помітно зайшло за потріскані

не/густі хмари... (М. Стельмах). 3. А за березами важніли хмари, не/знаючи, куди занести дощ (М. Стельмах). 4. Десь обірвалася не/доспівана пісня (В. Кучер). 5. Не/має на світі нічого страшнішого за не/людяних людей (І. Жиленко). 6. Росуть густі кущі, ніким не/засіяні, не/леліяні (І. Цюпа). 7. Нам не/слава потрібна, не/тучі, а ясна не/озора блакить (А. Малишко). 8. А десь на дні душі ворухиться не/спокій (В. Раєвський).

II. Підкресліть у першому реченні члени речення. Надпишіть скорочено над кожним словом, до якої частини мови воно належить.

54. ВИГУК ЯК ОСОБЛИВА ЧАСТИНА МОВИ

Про слова, які допомагають виразити почуття та емоції, а також про написання таких слів

503. А. Прочитайте вигуки та зіставте їх зі смайликами. Які почуття, емоції виражають ці слова?

Овва!

Отакої!

Ги!

Лелечко!

Ич!

Б. Пригадайте вигуки, якими можна передати почуття радості, захоплення.

В. Зробіть висновок про роль вигуків у мові.

Роль вигуків у мові

Вигук – це особлива частина мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення мовця, не називаючи їх.
НАПРИКЛАД: 1. **Ах**, це ти? 2. **Ич**, який хитрий! 3. **Тс-с...**
Там немає нікого?

Вигуки не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови. Вигуки зазвичай не бувають членами речення, крім тих випадків, коли вигук ужито в значенні самостійного слова. **НАПРИКЛАД:** Журливе «кру-кру-кру» неслося над полями.

Групи вигуків за значенням

Група	Значення	Приклади
Емоційні	виражають почуття, емоції (радість, розпач, здивування, страх, жаль, біль тощо)	<i>о, ой, ах, ех, ай, ого, овва, слава, ой лишенько, жах, боже мій</i>
Волевиявлення, зокрема слова мовного етикету	виражають наказ, спонукання; привертають увагу; кличуть або відганяють тварин	<i>геть, стоп, цить, рятуйте, нумо, ну, тс-с, агов, ей, киць-киць, гиля</i>
	виражають привітання, прощання, подяку, вибачення, божбу тощо	<i>до побачення, добридень, перепошую, їй-богу</i>
Звуко-наслідувальні слова	відтворюють звуки природи, шуми, голоси тварин тощо	<i>тьох-тьох, ку-ку, му-у-у, дзень, кахи-кахи, шу-шу</i>

Написання вигуків

✓ Вигуки, які повторюємо або вимовляємо протяжно, пишемо з **дефісом**. **НАПРИКЛАД:** *ой-ой-ой, го-ов, ня-а-ав, ого-го.*

З дефісом пишемо й вигуки *їй-богу, їй-бо, їй-право*.

✓ Слова **бог** і **господи** у вигуках пишемо з малої букви: *боже, господи, ой боже, дай боже, їй-богу, боронь боже*.

Відокремлення вигуків

В усному мовленні вигуки виділяємо за допомогою **інтонації**.

На письмі після вигуків, які стоять на початку речення, ставимо **кому** або **знак оклику**. **НАПРИКЛАД**: 1. **О**, розмотай шляхи мені, богине! (Л. Костенко). 2. **Ой!** Що се за сопілка? Чару! (Леся Українка).

У середині речення вигук відокремлюємо з обох боків **комами** або, якщо після вигука є знак оклику, **тире**. **НАПРИКЛАД**: 1. А кавуни вродили, **о**, солодкі. 2. А кавуни вродили – **ого!** – величезні.

Не відокремлюємо вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання. **НАПРИКЛАД**: **Ой ти, дівчино**, з горіха зерня (І. Франко).

Зверніть увагу! У середині вигуку коми не ставимо: *ой лишенько; боже мій*.

504. І. Прочитайте виразно речення. Доведіть, що виділені слова – вигуки. З'ясуйте, до якої групи за значенням вони належать.

1. **Ох**, чого моя зіронька плаче! (Леся Українка). 2. **Боже**, як багато у світі краси! (О. Довженко). 3. **Ого-го!** Та тут, мабуть, на одну підводу не забереш! (О. Донченко). 4. І раптом він – **о леле!** – у стіні побачив двері ще якісь чудні (М. Бажан). 5. **Агей!** Неси-но, молодице, на стіл з калиною пиріг (М. Стельмах). 6. **Буль-буль!** «Все! – майнуло в Марусика. – Пішли го-

дувати раків» (В. Нестайко). 7. Пугач не втерпів, витріщив свої банькаті очі: «Пугу! Пу-гу-у!» (Ю. Ярмиш).

II. Обґрунтуйте написання вигуків із дефісом та розділові знаки біля вигуків.

III. Складіть усно речення з вигуком, який є в першому або третьому реченні.

505. I. Спишіть речення, ставлячи пропущені розділові знаки та знімаючи риси. Підкресліть вигуки однією лінією. Які з них емоційні?

1. Агов Де ви? Агов/гов/гов (Остап Вишня). 2. Боже мій та де ж вона та дорóга? Ой лишенько Збився Івашко з дороги (Олена Пчілка). 3. Летімо друзі **вдалеч навмання**. Ану подайте білого коня! (П. Перебийніс). 4. Ай Як тут гарно (М. Коцюбинський). 5. Ой ви, очі волошкові, мов троянди пелюстки-вуста (А. Драгомирецький). 6. Весно ох довго ж на тебе чекати (І. Франко).

II. Визначте частини мови й поясніть написання виділених слів.

III. Хто швидше й правильно визначить, у яких реченнях є звертання?

506. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Розгляньте ілюстрацію. Про які нові вигуки ви дізналися з неї? Складіть і розіграйте за особами діалог (4–5 реплік), використавши подані вигуки (на вибір).

~~Вав
(Wow)~~

~~Упс
(Oops)~~

Вигукуймо українською!

Овва

Йой

Еге-ге

Отакої

Ич

Анумо

Ось тобі й маєш

Гай-гай (співчуття)

Цур (заборона)

Ґвалт (рятуйте)

Ой лишенько

Ой лелечко / леле

Зверніть увагу! Одні й ті самі вигуки, залежно від інтонації, можуть виражати різні почуття. **НАПРИКЛАД:** *Ой, рятуйте!* (страх) – *Ой, весело ж як!* (радість).

507. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви проводите вільний час на природі. Прочитайте кожне речення **двічі** так, щоб за допомогою інтонації передати різні **емоції** (на вибір): радість, здивування, задоволення, невдоволення, осуд, обурення, жаль, захоплення, переляк тощо.

1. Ой, сніг пішов.
2. О, уже й вечір.
3. У-у-у, яка юшка.

508. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Складіть усно речення, у яких вигук **о** виражав би: а) захоплення, б) переляк, в) здивування, г) обурення, г') насмішку. Розкажіть про роль вигуків у мові.

Варіант Б. Знайдіть в інтернеті відео про природу, про звірів, птахів й уважно перегляньте його. Які звуки природи, голоси тварин ви почули? Напишіть ці звуки й голоси, використавши вигуки.

509. Спишіть речення, доповнюючи їх різними емоційними вигуками. Прочитайте речення вголос з відповідною інтонацією.

1. ... , які гарні квіти.
2. ... , пустіть мене, пустіть!
3. ... , як я хочу до моря.
4. ... , магазин уже зачинили.
5. ... , на морі знялася буря.
6. ... , не треба так дивитися.

510. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Складіть і запишіть діалог (5–6 реплік), використовуючи всі подані вигуки. Розіграйте діалог за особами.

На добраніч, вибач, отакої, овва, до побачення, будь ласка, перепрошую.

до побачення
на добраніч

Співзвучні слова

Слова **о, ой, ох, ах, ну**, якщо після них у вимові немає паузи і їх ужито в значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюємо. **НАПРИКЛАД:** 1. **О** рідне слово, хто без тебе я? (Д. Павличко). 2. **Ой** у лузі червона калина похилилася (Нар. творчість). 3. **Ну** що б, здавалося, слова... (Т. Шевченко). 4. **Ох** і чудний ти! 5. **Ах** ось де він!

511. I. Прочитайте виразно речення. Визначте, до яких частин мови належать виділені слова. Поясніть наявність чи відсутність коми після цих слів.

- Ой**, що се? Світло згасло? Ніч настала? (Леся Українка).
- Ой** біжи, біжи, досадо, не вертай до хати, не пущу тебе колиску синові гойдати (В. Симоненко).
- О** незгасная зоре, о Києва кручі! **О** рідна земле, о гомін Дніпра! (П. Усенко).
- О**, якби-то я міг повернути неповторную юність мою (В. Сосяра).
- Ну** й смачні вареники з медком! – прицмокнув дідусь (Б. Комар).
- Ну**, не плач же, квіточко! (М. Коцюбинський).

II. Складіть і запишіть два речення зі словом *ой* так, щоб у першому реченні це слово було вигуком, а в другому – часткою. Прочитайте речення з відповідною інтонацією.

512. I. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки й знімаючи риски. Підкресліть вигуки.

- Ой/ой/ой Такої гарної дівчини й на світі не/ма (І. Нечуй-Левицький).
- Цить Хай говорить серце (Леся Українка).

3. На/добраніч весела діброво, тихі трави, зелені сади (А. Камінчук). 4. Ой боже То це він у вас так нехрещений і живе? (Григор Тютюнник). 5. О дякую, що ти **прийшла/таки** (М. Старицький). 6. Жайворонки **прилетіли!**.. Їй/богу вже й трава на вигоні от-от зазеленіє! (М. Рильський). 7. Дивний жук на цятку схожий **підвестись** ніяк не/може й плаче гірко: «Жу/жу/жу» (Л. Медик-Яремчук).

II. Прочитайте виразно речення вголос.

III. Доберіть до виділених дієслів форми наказового способу першої особи множини й запишіть.

55. УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО З ТЕМИ «СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ВИГУК»

513. I. Прочитайте текст. Визначте його стиль і тип мовлення.

ТИХИЙ ДОЩ

Аж ось наближається рівний і тихий дощ.

Отак сидиш у хаті, мати одчинила вікно, і знадвору повіває свіжістю, а ти лише слухаєш... Десь далеко, у невідомому світі, зачинається шум... І то ще не шум, а шепотіння землі, шерхіт сухої трави, шелест пожовклого листя. Ти прислухаєшся. Невже багато спав і тобі шумить у голові? Ні, це вже садом іде неквапливий шум, іде до вікна й шумить у стіну – рівно, густо, заспокійливо, і пахне тихим дощем і тихими снами...

Ти сидиш, заколисаний. А слух гострий – чуєш, як скрипить мокре дерево. Стихло муркотіння під вікном. Шум одійшов за хату...

Стріпнувся, глянув у вікно: немає вже дощу. І сонця немає, десь за хмарами. Але небо, димчасто-сіре, просвічується, воно підрожевлене захмарним вогнем, воно розсіває кремове світло. Від того світла аж блищать краплини дощу на мокрих стеблах (За В. Близнецем).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть і зачитайте 5–6 словосполучень із прийменниками.
2. Поясніть написання *не* зі словами різних частин мови.
3. Спишіть останнє речення. Підкресліть у ньому члени речення. Напишіть скорочено над кожним словом його частину мови.
4. Випишіть модальні частки, зазначте в дужках групу кожної з них. Для чого ці частки використано в тексті? Чи можна було обійтися без них?
5. Випишіть однорідні члени речення, з'єднані сполучниками.
6. Складіть і запишіть речення за ілюстрацією, використавши прийменник, сполучник, частку.

514. I. Складіть і запишіть прислів'я з кожної групи слів. Поясніть, що вони означають.

світ / не / повернешся / пройдеш / брехнею / та / назад

від / солодких / і / гірко / слів / буває

краще / добре / слово / за / цукор / і / мед

хоч / ламає / річка / й / береги / невеличка / а

II. Підкресліть у кожному прислів'ї слова службових частин мови й поясніть їхню роль у висловленні.

Зверніть увагу! Потрібно розрізняти співзвучні слова різних частин мови. **ПОРІВНЯЙМО:**

Сіли поруч із мамою. <i>прийменник</i>	Діти сіли поруч . <i>прислівник</i>
Як швидко літо пробігло! <i>частка</i>	Поле широке, як море. <i>сполучник</i>
Чи любиш ти читати? <i>частка</i>	Щодня щось читає чи малює. <i>сполучник</i>
Точно такий подарунок. <i>частка</i>	Відстань визначено точно . <i>прислівник</i>
Тиша – це сон природи. <i>частка</i>	Це було дуже давно. <i>займенник</i>
А , і ви тут? <i>вигук</i>	А йди, Денесе! <i>частка</i>
	Зараз не холодно, а тепло. <i>сполучник</i>

515. Прочитайте речення. Визначте, до яких частин мови належать виділені слова.

1. **Як** гарно навкруги! 2. Щодня щось читаю **чи** малюю.
3. **Чи** любиш ти читати? 4. Дніпро – **це** головна водна артерія України.
5. **Це** було споконвіку. 6. Розкрию **і** тобі таємницю.
7. Люблю місяць **і** зорі. 8. **Хоч** трохи відпочину. 9. Прийшов, **хоч** і запізно.
10. Це **просто** непорозуміння. 11. Це зробити **просто**.

516. I. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прийменників.

(З)над вершин, (з)поміж нас, (по)між людьми, (на)чолі з командиром, (на)зустріч щастю, (у)напрямку до площі, (на)передодні свята, (по)над хатами, (у)ві сні, (з)(по)над гір, (з)під

опіки батьків, (по)під хатою, на(в)проти магазину, (на)перекір долі, (по)серед двору, на(в)круги озера, (на)передодні змагання, у(з)довж дороги, (на)прикінці тренування.

II. Складіть і запишіть речення з одним поданим сполученням слів (на вибір).

517. I. Гра «Упіймай слово». Прочитайте гуморески Грицька Бойка. Хто зможе знайти й виписати якнайбільше слів службових частин мови й вигуків?

* * *

От **якби́** ми під вербою
Не зустрілися з тобою,
І якби ми не купались,
І якби у глибині
Не були пеньки на дні,
І якби про те ми знали,
І якби не всі «якби», –
Не набили б ми лоби!

* * *

Ми на груші – ух!
Раптом чуєм: гух!
Потім тільки гець!
Що воно за грець?
Подивились: ох!
То ми знизу вдвох.

II. Поясніть написання виділеного слова. Яка це частина мови?

518. Спишіть речення, знімаючи риси. Поясніть написання прийменників, сполучників і часток.

1. І садок, що ми колись садили, хоч старий, а все/таки цвіте (П. Воронько). 2. На ц́арині*, не/мов/би на нараду, зі-

бралися тополі молоді (Д. Луценко). 3. Отаке/то гречане тіс-то: ти його в піч, а воно й репається (Нар. творчість). 4. Десь далеко, не/досяжні окові, закричали дикі гуси, що летіли з/за моря на рідну Україну. (Ю. Мушкетик). 5. Не/спіши по/перед батька в пекло (Нар. творчість). 6. Виглядай мене в віконечко, не/забаром я прийду (Олександр Олесь). 7. З/за гори проміння скісне в море порина (І. Франко).

* Ца́рина – околиця, край села; вигін.

519. Підготуйте чотири запитання для інтерв'ю на тему «Службові частини мови та вигук: їхня роль у мовленні». Проведіть інтерв'ю з учнем / ученицею вашого класу.

520. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність.

Частина мови

- 1 прийменник
- 2 сполучник
- 3 частка
- 4 вигук

Приклади

- А** але, зате, або
- Б** ох, агов, цить
- В** під, поміж, для
- Г** вдень, вгору, вниз
- Д** ж, тільки, не

2. Виділене слово є прийменником у реченні

- А** Він завжди був **поруч**.
- Б** Гуляли **навколо** школи.
- В** Вони сиділи **навпроти**.
- Г** **Попереду** йде молодь.

3. Разом треба писати всі прийменники в рядку

- А** з/посеред, згідно/з, на/чолі
- Б** за/ради, з/під, по/між
- В** на/прикінці, по/серед, за/для
- Г** в/наслідок, по/перед, у/разі

4. Граматичну помилку допущено в рядку
- А** відпочиваємо по черзі
 - Б** називати на прізвище
 - В** виконати за умови
 - Г** змагання по плаванню
5. Сполучник поєднує частини складного речення, наведеного в рядку
- А** Робота гарна, та день малий.
 - Б** Без роботи ані хліба, ані хати.
 - В** Уночі панують сови та сичі.
 - Г** Будь слугою власної совісті й господарем волі.
6. Разом треба писати виділене слово в реченні
- А** **Що/б** не сталося, ми не розлучимось.
 - Б** Узимку холодно, **за/те** комарі не кусають.
 - В** Думаю **про/те**, що й перше думав.
 - Г** **Як/би** сила та відвага, поборов би долю!
7. Частка є в кожному реченні, ОКРІМ
- А** Учора дощ таки пішов.
 - Б** Зайди хоч на хвилину.
 - В** Хай шумить Дніпро.
 - Г** Чекаю, аби хтось допоміг.
8. Емоційні вигуки наведено в рядку
- А** матінко, ой, овва
 - Б** киць-киць, му-у-у, ку-ку
 - В** будь ласка, перепрошую, до побачення
 - Г** геть, цить, тс-с-с

БУДЬ-ЯКІЙ

Треба уникати недолугого слова *любій*. Замість нього використовуємо *будь-якій*, *будь-хто*, *перший-ліпший*, *кожний*, *усякий* і под. **НАПРИКЛАД:** у будь-якій час, з будь-якого місця, кожний документ. До речі, *любій* не треба плутати з милозвучним українським словом *любий* (наголос на першому складі).

ПРОТЯГОМ і НА ПРОТЯЗІ

Протяг – різкий струмінь повітря, що продуває. Тому сполучення *на протязі години* ненормативне. На протязі можна сидіти (хоча й не варто). У конструкціях на позначення часу тривання, існування чогось уживаємо слово *протягом* (або *впродовж*). Правильно: *протягом одного місяця*; *протягом години*.

Сполучення *на протязі* можна вживати також тоді, коли йдеться про відстань (*на протязі кількох кілометрів*).

У РАЗІ ПОТРЕБИ

Часто неправильно кажуть: *у випадку необхідності*, *ні в якому випадку*. Іменник *випадок* означає конкретну подію в минулому, теперішньому чи майбутньому. Тому правильно: *у разі потреби*, *якщо буде потреба*, *ні в якому разі*, *у жодному разі*.

Замість сполучення *у більшості випадків* варто вживати слово *здебільшого* або *переважно*.

УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИВЧЕНОГО

521. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Якимось одним митець, створюючи казкові сюжети на мовознавчу тему, показав дієслово в образі міцного дуба, іменник – в образі стрункого парубка, прикметник – в образі грайливого струмка. А якими у вашій уяві постають прийменник і сполучник? Чому?

522. I. Прочитайте текст. Яка інформація з нього була для вас нова, а яка – уже відома?

ФЛОТ РУСИ-УКРАЇНИ

З давніх-давен у Русі-Україні процвітало кораблебудування. Київські умільці придумували нові й нові типи суден. Від перших примітивних човнів, видовбаних або випалених у стовбурі дерева, флот пройшов великий шлях розвитку. З'явилися човни завдовжки до п'ятнадцяти метрів, які вміщували аж до пів сотні воїнів. Наближаючись до ворога, одні воїни гребли, затулені щитами, інші натягували луки або стискали в руках списи, готуючись до ближнього бою.

Пізніше з'явилися великі кораблі, у яких під палубою сиділи гребці, захищені від ворожих стріл і каменів. На цих самих кораблях плавали купці до найдальших земель. Бо Київ та й інші великі міста нашої землі вели жваву торгівлю з багатьма народами (За М. Слабошпицьким).

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Знайдіть по два приклади слів самостійних частин мови.
2. Випишіть п'ять словосполучень із прийменниками та два сполучення слів із сполучниками.

3. Випишіть речення з двома дієприслівниковими зворотами. Підкресліть усі члени речення. Визначте частину мови кожного слова.

4. Скільки типів суден описано в тексті? Доберіть по 2–3 ключових словосполучення до кожного типу судна. Визначте, до якого речення можна використати подану ілюстрацію.

523. Спишіть речення, уникаючи помилок у вживанні дієслів.

1. На уроці вчителька привела цікаві факти. 2. Ледарів потрібно заставити працювати. 3. Обід заказали вчасно. 4. Відкрийте, будь ласка, двері. 5. У виставці приймали участь провідні художники України.

524. Відредагуйте усно речення. Поясніть суть допущених помилок.

1. Просимо відповідати за чергою. 2. Відділ по розкриттю злочинів знаходиться в сусідньому приміщенні. 3. Моя сестра старша мене на два роки. 4. Ми прийшли по їх прохання. 5. Не годиться жити на чужий рахунок. 6. Маринка допустила дві помилки по неухважності. 7. На канікулах я не поїхала до бабусі завдяки тому, що захворіла. 8. Згідно розпорядження директора завтра буде вихідний.

525. Придумайте, дотримуючись поданих критеріїв, і запишіть короткі повідомлення, які можна було б розмістити або озвучити в громадських місцях.

Повідомлення 1. Мета: нагадати перевірити гроші біля каси. *Мовні засоби:* дієприслівниковий зворот, дієслово наказового способу, звертання.

Повідомлення 2. Мета: нагадати вимкнути світло, коли виходиш із кімнати. *Мовні засоби:* дієприслівниковий зворот, дієслово наказового способу.

Повідомлення 3. Мета: інформувати про ремонт дороги й перекриття руху транспорту. *Мовні засоби:* дієслівна форма на *-но*, *-то*; числівники на позначення дати й часу; звертання, слова мовного етикету.

Повідомлення 4. Мета: попередити про заборону входити до глядацької зали після третього дзвінка. **Мовні засоби:** дієслівна форма на *-но, -то*; числівник, звертання.

526. I. Складіть і запишіть за кожною світлиною одне словосполучення з дієприслівником та одне – з дієприкметником.

ВИКОПАТИ

ВИМИТИ

ДОГЛЯНУТИ

ПОКАЗАТИ

ЗНАЙТИ

УПІЙМАТИ

II. Розберіть за будовою два подані біля зображень дієслова (на вибір) та утворені від них дієприкметники й дієприслівники.

III. Складіть за однією із світлин невелику розповідь, використавши дієслова дійсного, умовного й наказового способів.

527. I. Спишіть речення, розкриваючи дужки та ставлячи пропущені розділові знаки. Підкресліть дієприкметникові й дієприслівникові звороти як члени речення.

1. А зорі падають і гаснуть (не)долетівши до землі (Б. Мозолевський). 2. Настане день обтяж(е,и)ний плодами (Л. Костенко). 3. Гóри ро(с,з)лігшись під небом високим сонцю підклали паруючу спину. Вітер притомл(е,и)ний взявшись

(у)боки (с,з)почити присів на **стареньку** ялину (*К. Мандрик*).
4. І ро(с,з)криває день свою зелену книгу друковану (в)ночі хмаринами небес (*А. Малишко*). 5. Запрягши сонце до теліги (на)зустріч виїду весні (*Б.-І. Антонич*). 6. В туман **загорнувшись** далекі тополі в душі вигравають мінорную гаму (*П. Тучина*).

II. Розберіть виділені слова за будовою. Визначте спосіб їхнього творення.

528. I. Розгляньте малюнок (мурал, м. Ужгород), розміщений на обкладинці підручника. Висловте враження від зображеного. Чи може, на вашу думку, спів пташок чи споглядання пейзажних картин покращити настрої?

II. Напишіть есе (6–7 речень) на тему «Маленькі рецепти щастя». Використайте щонайменше один дієприслівниковий зворот, один дієприкметниковий зворот, вигук, вставне слово.

529. Спишіть текст, розкриваючи дужки й розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть вивчені орфограми й пунктограми.

Благослове(н,нн)а тиша на(в)круги. Лише зашерхоче де(сь) суха зелена ящірка пробігаючи в траві бризнуть в(різно)біч (з)під ніг коники-ковалі. Жайворонки дзюркочуть у тиші проймаючи її (в)верх і (в)низ, (не)видимі в повітрі, як струмки, що течуть і течуть, розмаїті, (джерельно)дзвінки. Здається співає від краю до краю саме повітря, співає мар(и,е)во, що вже (с,з)хоплюється тече струмує де(не)де над ковилою (*Олесь Гончар*).

530. ПОПРАЦЬОЙТЕ В ПАРАХ. I. Відредагуйте по черзі речення (усно).

1. Повернувшись додому, у мене розрядився телефон. 2. Скупавшись у холодній воді, у нього була ангіна. 3. Вибачаюсь, але я не зможу вам допомогти. 4. Саму більшу станцію метро розмальовано художниками. 5. Мені допоміг друг, проживаючий неподалік. 6. На стадіон прийшли хлопці, бажуючі грати у футбол.

II. Доберіть кілька прикладів неправильного вживання дієприслівників або дієприкметників у рекламних оголошеннях. Виправте помилки.

531. Спишіть прислів'я, уставляючи на місцях пропусків подані сполучники. Поясніть роль сполучників у мові.

а щоб як якби ні ... ні та проте

1. ... із собою брати, ... дома лишати. 2. М'яко стелить, ... твердо спати. 3. Наука в ліс не веде, ... з лісу виводить. 4. ... такий до роботи, ... до розмови. 5. ... добре жити, треба працю любити. 6. В очі любить, ... за очі гудить.

532. I. Відновіть уривок із вірша, замінюючи подані в дужках неозначені форми дієслова особовими формами умовного, наказового чи дійсного способу. Зверніть увагу, що в уривку використано дієслова всіх трьох способів.

Не (сумувати), старенькі, не треба,
Не (тримати) на серці жалі.
Я до ніг (прихилити) вам небо,
Щоб вам легше (жити) на землі.

А. Матвійчук

II. Запишіть відновлений текст. Підкресліть дієслова як члени речення.

533. Прочитайте виразно речення, доповнивши їх вигуками мовного етикету. Поясніть, якій ситуації спілкування відповідає одне з речень (на вибір).

1. Я давно хотів вас запитати.
2. Мені потрібна довідка.
3. Як спалося?
4. Передайте моє прохання Михайлові Васильовичу.
5. Проходьте.
6. Ви мені дуже допомогли.
7. Я не можу виконати ваше прохання.
8. Поклич до мене Андрія.
9. Завтра побачимося.

534. I. Розгляньте малюнок. Опишіть усно ситуацію спілкування.

II. Складіть усно висловлювання (3–4 речення) із проханням бути уважними до людей з особливими потребами. Використайте займенники та частки.

535. I. **ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ.** Розподіліть між собою світлини. Складіть за своєю світлиною три словосполучення з прислівниками й три словосполучення з прийменниками. Перевірте одне в одного правильність виконання.

Замок Паланок,
м. Мукачево

Національний природний
парк «Гуцульщина»

II. Складіть і запишіть два речення, використавши два з утворених словосполучень.

536. I. Прочитайте виразно вірш уголос. Поміркуйте, з яким почуттям потрібно вимовляти кожне дієслово, щоб передати любов до рідного краю, замилювання красою рідної землі. Яку роль у творі відіграють дієслова наказового способу?

З ТОБОЮ

Послухай, як струмок дзвенить,
Як гомонить ліщина.

З тобою всюди, кожну мить
Говорить Україна.

Послухай, як трава росте,
Напоєна дощами,
І як веде розмову степ
З тобою колосками.

Послухай, як вода шумить –
Дніпро до моря лине, –
З тобою всюди, кожну мить
Говорить Україна.

К. Білокур. Щастя

П. Осадчук

II. Випишіть із тексту дієслова-синоніми.

537. Напишіть лінгвістичне есе на тему «Яка частина мови найцікавіша» або створіть презентацію (8–10 слайдів) про роль кожної частини мови в процесі комунікації.

538. Перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/rwLIMa4t> або скориставшись QR-кодом, виконайте додаткові тестові завдання з теми «Узагальнення та систематизація вивченого».

539. Чи добре ви знаєте українську мову? Скориставшись поданим QR-кодом або перейшовши за посиланням <https://cutt.ly/9w0wfGBN>, проведіть у класі **вікторину «Дивослово»**. За бажанням можете скласти свою вікторину й запропонувати одноліткам.

УРОКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

ТЕМА 1. ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО ПРО СТИЛІ МОВЛЕННЯ. ПОНЯТТЯ ПРО ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ МОВЛЕННЯ

540. I. Розгляньте на форзаці таблицю «Стилі мовлення». Порівняйте за нею розмовний та науковий стилі мовлення.

II. Обґрунтуйте, яким стилем мовлення ви користуєтеся, коли: 1) пояснюєте на уроці розв'язання рівняння; 2) спілкуєтеся з другом на стадіоні.

III. У яких сферах життя користуються офіційно-діловим стилем мовлення?

541. I. Прочитайте текст публіцистичного стилю. На яких читачів / читачок розрахований цей текст? Чи спонукає він до певних дій?

МРІЯ МАЄ ЗДІЙСНИТИСЯ

У нашому класі багато учнів займається спортом. Серед них і талановитий боксер Василь Яременко.

А все почалось у десятирічному віці, коли тренер дозволив Василеві вперше ступити на ринг. І ось уже п'ятий рік хлопець чотири рази на тиждень приходить у спортзал і тренується по півтори години. За цей час він здобув перемогу в дев'яти вирішальних поєдинках, став призером чемпіонату України. У колекції його нагород – сім грамот і дві медалі. Звичайно, були й поразки, але їх значно менше.

Зараз у Василя Яременка перший дорослий розряд. Хлопець має мету – перемогти на чемпіонаті України серед юнаків. Тож побажаємо, щоб його мрія здійснилася. І, можливо, у майбутньому мій однокласник стане всесвітньо відомим спортсменом, таким, як його улюблені боксери брати Клички (*З газети*).

II. Доведіть, що матеріал викладено доступно та в логічній послідовності.

III. Поміркуйте, завдяки чому Василь Яременко зумів досягти успіхів у спорті: природним здібностям, наполегливій праці, зусиллям тренера тощо.

Публіцистичний стиль

Публіцистичний стиль мовлення – це стиль засобів масової інформації (журналів, газет, інтернет-ресурсів, радіо- і телепередач), суспільно-політичних виступів.

Мета публіцистичного стилю – точно, доступно, яскраво інформувати про важливі події, активно впливати на читачів та на формування громадської думки, пропагувати прогресивні ідеї, спонукати до певних дій.

Основні ознаки публіцистичного стилю	Основні жанри публіцистичного стилю
інформативність, переконливість, доступність викладу, точність, логічність, образність, емоційність, суспільно-політична лексика	замітка, стаття, інтерв'ю, рецензія, репортаж, реклама, звернення, промова, виступ на зборах (конференціях)

Характерними **мовними засобами** публіцистичного стилю є суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова, слова в переносному значенні, порівняння, повтори, крилаті вислови, короткі прості речення (часто питальні або окличні), заклики, звертання, влучні образні заголовки.

542. I. Прочитайте текст. Визначте в ньому ознаки публіцистичного стилю.

КНИГА НАРОДНОГО БОЛЮ

День пам'яті жертв голодоморів

Український письменник Олександр Міщенко, мій земляк, записав свідчення тих, кому довелося пережити голод 1933 року.

Перед нами свідчення епохи, записи документальні, яким немає ціни. Як сталося, що без стихії, без засухи, без іноземного нашестя все те могло сподіятися на нашій хлібородній Україні?

Нині ми знаємо, що то було. Був голод штучно zorganizований, був масовий сталінський геноцид*, свідомо спрямований на ви́гублення українського народу. Цей безпрецедентний за своїм катівським розмахом злочин сталінщини завдав Україні найтяжчих утрат, коштував нації мільйони й мільйони людських життів, у тому числі й материнських, дитячих. Умирили ж цілі села не будь-як, а за стратегічним диявольським розрахунком, адже треба було підірвати саме коріння нації, зруйнувати самі основи усталеної віками народної моралі...

Та ось нарешті відкривається світові правда. І кожен факт, кожне свідчення народне має бути збережене в пам'яті поколінь (За Олесем Гончаром).

* *Геноци́д* – винищення окремих груп населення за расовими, національними, релігійними мотивами.

II. Поміркуйте, з якою метою було створено текст. Яку позицію відстоює автор?

543. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Чи згодні ви з таким крилатим висловом М. Рильського: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього...»? Поясніть свою відповідь.

544. Уявіть, що вас запросили взяти участь у телепередачі або в онлайн-конференції. Підготуйте усне висловлення (5–6 речень) у формі звернення до своїх однолітків у публіцистичному стилі на одну з поданих тем.

1. Чи вмієш ти дарувати радість? 2. Пам'ятаймо про полеглих захисників і захисниць України! 3. За мир потрібно боротися. 4. Протидіяти несправедливості складно, але потрібно.

ТЕМА 2. МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ

545. I. Прочитайте міркування ваших однолітків. Чи з усіма міркуваннями ви погоджуєтесь? Поясніть свою відповідь.

Володя: *Коли ти виявляєш добрі манери, люди зазвичай одразу це помічають і цінують.*

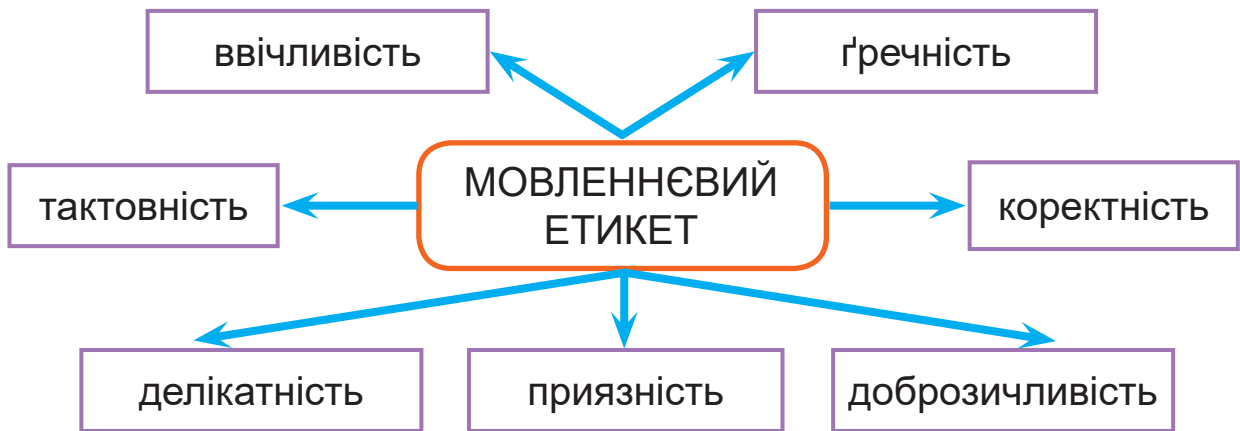
Марина: *Якщо ти тактовна в ставленні до інших, то й до тебе ставитимуться з повагою.*

Денис: *Я не зобов'язаний бути ввічливим із моїми братами й сестрами. Ми ж сім'я...*

II. Поясніть, як ви розумієте прислів'я «Щире вітання дорожче за частування».

Мовленнєвий етикет – це сукупність правил мовленнєвої поведінки, система стійких формул спілкування, прийнятих у суспільстві.

Мовленнєвий етикет ставить до учасників / учасниць спілкування певні вимоги. Розмова має бути ввічливою, пристойною, а самі учасники мають виявляти одне до одного уважність і чемність.

Люди, які володіють мовленнєвим етикетом, більш успішні й швидше досягають порозуміння з іншими. Під час спілкування можемо використовувати стійкі етикетні вислови.

Етикетні тематичні групи	Стійкі етикетні вислови (формули спілкування)
Вітання	Добрий день! Добридень! Вітаю! Привіт! Доброго здоров'я! Моє шанування! Радий(-а) тебе бачити! Здоровенькі були! Слава Україні! Героям слава!
Прощання	До побачення! До зустрічі! Прощайте! Щасливо! Щасливої дороги! Бувайте здорові! На все добре! На зв'язку! На добраніч! Хай Бог помагає!
Вибачення	Пробачте. Перепрошую. Даруйте. Прошу вибачення. Мені дуже шкода. Прийміть мої вибачення. Не гнівайтесь на мене. Вибач, будь ласка!
Вдячність	Дякую! Спасибі! Щиро дякую! Дуже вдячний! Прийміть мою щирю подяку! Уклінно дякую!

Прохання	Будьте ласкаві... Будьте люб'язні... Прошу тебе... Маю до тебе прохання... Якщо твоя ласка... Можливо, ти мені допоможеш...
Згода	Певна річ! Авжеж! Звичайно! Згоден! Довілись. Із задоволенням! Так, я не заперечую. Гаразд. Ще б пак!
Незгода	Ні, не бажаю. Нізащо! Ви помиляєтеся. На жаль, не зможу. Ні, це не так. Шкодую, але я з тобою не згоден. Ні, не бажаю. Мене це не влаштовує. Я мушу відмовитись. Аж ніяк!
Співчуття	Я відчуваю твою схвильованість (твій біль). Я тебе розумію. Це не може нікого залишити байдужим. Я теж перейнялася твоїм болем. Час усе розставить на свої місця. Не впадай у відчай. Чим я можу тобі допомогти?

Зверніть увагу! Вибір того чи того стійкого етикетного вислову залежить від ситуації спілкування, а також від віку, соціального статусу, статі, культурно-освітнього рівня співрозмовників / співрозмовниць, взаємин між ними.

546. І. Прочитайте висловлення. Поясніть, як ви їх розумієте.

1. Український мовленнєвий етикет сформувався історично в культурних верствах нашого народу, його передають від покоління до покоління як еталон порядної мовленнєвої поведінки українця, вира́зник людської гідності й честі... (М. Стельмахович). 2. Ніщо не коштує так дешево й не цінується так дорого, як ввічливість (М. Сервантес).

II. Прочитайте стійкі етикетні вислови зі значенням вітання та прощання, подані в таблиці (с. 128–129). Поміркуйте, які з них відображають національний мовний колорит. Які з висловів є стилістично нейтральними?

Правильно	НЕправильно
Вибачте мені! Вибачте!	Вибачте мене! Вибачаюся!

Із сайту онлайн-школи комунікацій «Спільна мова»

547. I. Складіть і запишіть діалоги (по 2 репліки) відповідно до поданих ситуацій спілкування. Використайте стійкі етикетні вислови.

ЗРАЗОК. – *Допоможете мені дістати речі з полиці?*
– *Так, звичайно. Візьміть, будь ласка.*

1. На стадіоні: запитання → незгода.
2. В автобусі: прохання → згода.
3. У кав'ярні: зауваження → вибачення.
4. На вокзалі: запитання → повідомлення.

548. I. Прочитайте речення. Знайдіть у них стійкі етикетні вислови. До якої етикетної тематичної групи належить кожен вислів?

1. Ще раз прошу не гніватись за мою сміливість (М. Коцюбинський). 2. Я радий, що ти влаштувалася в добрих людей, дуже вдячний їм за їхню турботу... (В. Підмогильний). 3. «Вибач мені, – мовив Андрій, – мені дуже шкода, що так вийшло!» (А. Шевердіна). 4. Хвилюють, маюють, квітують поля. Добридень тобі, Україно моя! (П. Тичина). 5. – Здоровенькі, кажу, були, діду! – з усієї сили гукнув сторож (Остап Вишня).

II. Спробуйте усно перебудувати 2–3 речення, замінюючи в них стійкі етикетні вислови синонімічними.

549. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Оберіть одну із запропонованих ситуацій спілкування. Складіть усно й розіграйте діалог (5–6 реплік), можливий у цій ситуації. Використайте слова ввічливості.

1. Висловлення вдячності татові (бабусі) за смачну вечерю в колі сім'ї.

2. Висловлення вдячності братові (сестрі) за привітання на день народження.

3. Висловлення незгоди з однокласником / однокласницею щодо прогулювання уроків.

4. Висловлення прохання до однокласника / однокласниці допомогти підготувати презентацію.

550. Складіть і запишіть два діалоги (по 5–6 реплік) відповідно до запропонованих ситуацій. Використайте стійкі етикетні вислови.

Ситуація 1. Ви зустріли свого друга / свою подругу й хочете запросити на футбольний матч або в парк відпочинку.

Ситуація 2. У вашої подруги / вашого друга день народження. Ви йдете до магазину за подарунком. Вам потрібно скористатися послугами продавця-консультанта / продавчині-консультантки.

ТЕМА 3. ДОКЛАДНИЙ ПИСЬМОВИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

551. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку, тип і стиль мовлення.

ОБРАЗ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кажуть, це було в Лівійській пустелі. Автобус із туристами мчав новою автострадою, що розсікала пустелю на два попелясто-жовтих крила. Над безкраїм морем сипучих пісків підносилися піраміди, які, здавалося, своєю вічністю перевищують це піщане мовчання.

Лівійська пустеля.
Піраміди

Водія попросив зупинитися високий чоловік. Шелестіли піски. Здивовано дивилися туристи на цього дивака, якому раптом заманулося зупинити автобус серед пустелі. Чоловік рішуче простував піщаними хвилями й зупинився біля піраміди. Зосереджений, заглиблений у себе, він раптом заспівав. Це була українська пісня – відомий романс на слова Лесі Українки.

Туристи, висипавши з автобуса, слухали. Певно, мало кому в житті доводилося слухати такий спів. Душа співака була наодинці не з Лівійською пустелею, а сам на сам з душею Лесі Українки. Треба було мати такий голос, щоб викликати з пустелі душу поетеси й переконати вже не здивованих, а зачарованих випадкових супутників своїх в абсолютній необхідності такого виклику. Треба було любити так її – Лесю Українку. Цим актором був народний артист Борис Гмиря.

Борис Гмиря носив у душі образ поетеси завжди, але звучання гарячого вітру пустелі мимоволі змусило його заспівати «Стояла я і слухала весну» (За І. Драчем).

II. Знайдіть у тексті слова, ужиті в переносному значенні. Яка їхня роль у прочитаному?

III. Колективно складіть і запишіть складний план тексту. Прочитайте текст удруге. Усно перекажіть прочитане за планом.

Зверніть увагу! План складають для того, щоб виділити в змісті тексту найбільш важливе й зазначити послідовність викладу думок.

ТЕМА 4. ЕСЕ В ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

ПРИГАДАЙМО. Які особливості публіцистичного стилю мовлення?

552. І. Прочитайте уривок зі звернення представниці Карпатського національного природного парку Наталії Гнатюк. З якою метою створено це висловлення?

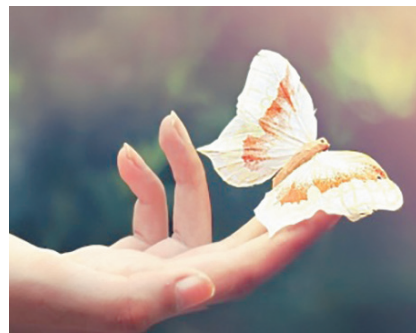
Чи пам'ятаємо ми, що Земля – це один великий заповідник?

Природа дуже швидко змінюється, утрачає свою щедрість і силу. І все це відчуваємо на собі: частішими стали нервові збудження, депресії, алергічні захворювання тощо. Людина втратила зв'язок із навколишнім світом, а тому й зі своїм корінням.

Придивіться пильніше. Багато чого залежить саме від нас, від нашої допомоги. Найменша дрібниця: розчищене джерельце, прибране сміття, посаджене дерево – продовжує вік довікллю.

Дружіть із природою, із чистим цілющим повітрям, джерельною водою – і вам не доведеться звертатися до лікарів, бо саме в природі закладено основу нашої життєдіяльності. Приходьте до лісу, поля, річки, гір. Ставайте в їхнє нерозривне коло, підтримуйте його, і воно підтримає вас (За Н. Гнатюк).

...Будемо берегти, плекати, леліяти Землю, засаджувати її садами й квітами, засівати зерном і добром, адже майбутнє людей залежить від кожного з нас (О. Довженко).

II. Розкажіть, що авторка тексту радить читачам / читачкам. Зіставте її поради з висловленням Олександра Довженка. Що спільного ви помітили?

Особливості есе

Есе (від фр. *essai* – спроба, проба, нарис) – невеликий за обсягом твір, який має довільну побудову та в якому автор / авторка висловлює власні враження й думки.

Створюючи есе:

- не потрібно дотримуватись якоїсь обов'язкової форми;
- не потрібно детально описувати предмет чи подію;
- можна висловлювати спірні міркування.

Необхідно, щоб останній абзац есе завершив думку. Вислови «я думаю», «я впевнений / впевнена», «я переконаний / переконана», «я знаю» допоможуть підкреслити, що це власна думка автора.

Поради до написання есе

пишіть про те, що вам цікаво	надайте тексту емоційності, образності
пишіть про те, що думаєте	використовуйте метафори, порівняння
доберіть цікавий заголовок	пишіть різні за довжиною речення
придумайте ефектний початок	дотримуйтеся лаконічності
закладайте в кожне речення унікальний зміст	використайте прислів'я, приказку, цитату

Створіть враження живої бесіди із читачами / читачками, спробуйте вразити їх!

553. Напишіть есе (1–1,5 сторінки) в публіцистичному стилі на одну з тем: «Допомогти довкіллю», «Дружити з природою», «Земле барвінкова, дай мені здоров'я». Використайте в тексті дієслова в неозначеній формі.

ТЕМА 5. СТИСЛИЙ УСНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ ПРО ВИКОНАННЯ ПЕВНИХ ДІЙ

554. І. Прочитайте текст. Розкажіть, чи простим був процес випікання хліба. Чому жінка одягала в цей день чисту сорочку, вишитий фартух?

ХЛІБ НА СТОЛІ

Ледь-ледь збиралося на досвіт, і мати, умившись, зодягали чисту сорочку та **підв'язувалися** вишитим фартухом... Піч готіла, коли полум'я лизало своїм язиком челясті.

Доки варилося снідання, мати місили тісто. Було то вельми цікаве видовисько. **Неньчині обіруччя раз по раз** занурювалися в діжу, од чого **ослінчик*** аж двигтів. Тісто вимішувалося, крутішало. Коли воно нарешті ставало в'язким, як гума, і вже важко було працювати руками, мати призупиняли роботу. «Уставайте, хлопці, – наказували нам, – поїсте й розходьтєся, бо буду хліб викачувати».

Поснідавши, батько йшов на роботу, а я, підсукавши холоші, біг на кінець городу, щоб наламати широких капустияних листків. За цей час в оселі вже стояв паркий дух. На **ліжкові**, засланому простирадлом, а поверх ще й рушником, пузатилося кілька кругленьких паляничок. Мати були всі в роботі. Легкими помахами рук вони витягували опецьок тіста, умока-

ли у воду руки, щоб воно не прилипало, й, перекидаючи з однієї долоні в другу, формували круглу, наче сонце, хлібину. Злегка поплескавши верхівку, ненька клали паляницю на рушник. Робили вони це так вправно, що я навіть не встигав **уволю** надивитися.

Доки мати викачували останню, найменшу паляничку, що призначалася мені, я біг за лопатою і, унісши, приставляв її до печі. Розіславши капустяний листок поверх ясеневого язика лопати, вони змащували його олією або притрушували борошном й усаджували хлібину. Біле тісто паляниці нараз обдувало гарячим духом печі...

Зробивши виделкою кілька проштриків, мати метко шугнули лопату з хлібиною в гарячу утробу печі; потім другу, третю, аж доки не сховалася за челюстями й моя паляничка (За *В. Скуратівським*).

* *Ослінчик* – переносна кімнатна лава для сидіння.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. Процес якої роботи описано в тексті? Назвіть складові частини цього процесу.

2. Чи вдалося авторові передати ставлення героїні до своєї праці? Із чого це видно?

3. Знайдіть і зачитайте речення, у яких ідеться про послідовність випікання хліба. Розкажіть, як мати вимішувала тісто й формувала сонцесяйні паляниці. Чи вправними були її рухи? Що робила вона перед тим, як посадити хлібину в піч?

4. Знайдіть у тексті словосполучення «дієслово + іменник», «дієслово + займенник» або одиничні дієслова, які називають процеси випікання хліба.

5. Визначте вжиті в тексті художні засоби (епітети, метафори, порівняння). Яка їхня роль?

6. Випишіть виділені слова, підкресліть й обґрунтуйте орфограми. Які ще слова з тексту можуть бути для вас важкими для написання?

III. Підготуйте усний стислий переказ прочитаного за поданим складним планом.

Складний план тексту «Хліб на столі»

- I. Ледь-ледь збиралося на досвіт.
- II. Неньчина праця.
 1. Замішування тіста.
 2. Формування паляничок.
 3. Паляничка на лопаті.
- III. Гаряча утроба пєчі.

ТЕМА 6. СПРИЙМАННЯ ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ

555. I. Прочитайте тексти й виконайте завдання, подані після них.

Текст А

Під час зіткнення автомобілів, що рухаються зі швидкістю 80 км/год, виділяється енергія, здатна підкинути машину вагою 1 т на висоту 30 м!

Щоб дослідити, як розвиваються події під час **ДТП*** та які вони мають наслідки для людей, у спеціальних лабораторіях імітують різні види транспортних аварій із манекенами. Керують такими автомобілями по радіо, а розвиток подій фіксують на плівку.

Ось що відбувається, коли автомобіль на швидкості 80 км/год наїжджає на перешкоду, а водій і пасажири не пристебнуті ременями безпеки:

- ✓ *через 0,044 секунди водій грудною кліткою ламає кермо;*
- ✓ *через 0,092 секунди водій і пасажир, що сидить поруч, ударяються головами в переднє вітрове скло автомобіля й отримують смертельні ушкодження.*

Як бачиш, усе триває менше як дві десяти секунди. Тому без необхідних запобіжних заходів людина не має шансів вижити в такій аварії.

Тому правила дорожнього руху визначають: якщо в транспорті передбачені ремені безпеки, то пасажери зобов'язані пристебнутися.

(З підручника «Основи здоров'я». І. Бех та ін.)

* *ДТП (дорожньо-транспортна пригода) – подія, що сталася під час руху транспортного засобу, унаслідок якої загинули або поранені люди чи завдані матеріальні збитки.*

Текст Б

В Україні суттєво побільшало ДТП

У 2023 році в Україні кількість ДТП зросла на чверть порівняно з 2022 роком. Смертність унаслідок таких автопригод підвищилася на 9 %.

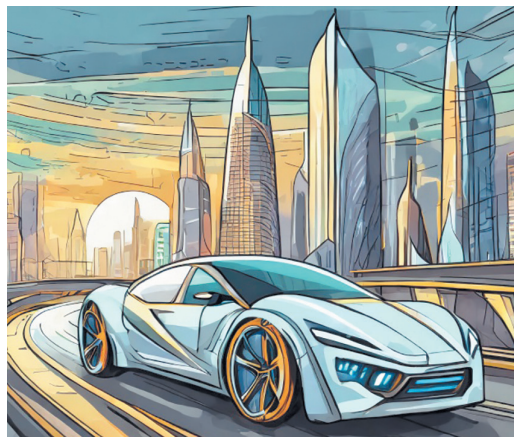
Статистику ДТП в Україні опублікувала Патрульна поліція. Причиною більшості аварій із загиблими або травмованими правоохоронці називають перевищення швидкості (9215 ДТП).

Іншими поширеними причинами аварій із загиблими або травмованими є порушення правил маневрування (5191 ДТП), перехід дороги в невстановленому місці (781 ДТП) та виїзд на смугу зустрічного руху (470 ДТП) *(Із сайту life.pravda.com.ua)*.

Текст В

Розумне авто

Більшість автомобілів майбутнього матимуть автопілотне керування, що дасть змогу уникнути 90 % ДТП. Уже сьогодні деякі авто мають супутникову навігацію, що поперед-

жає водія про зміни дозволеної швидкості (дуже корисна функція вночі) й навіть про розташування закладів освіти.

Загалом інженери хочуть модернізувати авто й зробити його рух більш автоматизованим. Людині потрібно буде лише вказати точку, куди варто направити автомобіль, і розпочати рух (з інтернету).

II. Завдання до текстів.

1. Розрахунки в тексті **A** наведено для ситуації, коли

A автомобіль обладнано подушками безпеки

Б водій і пасажери не пристебнуті ременями безпеки

В водій і пасажери пристебнуті ременями безпеки

2. Суперечить інформації, наведеній у тексті **A** чи **Б**, твердження

A Щоб дослідити, які наслідки має ДТП для людей, використовують манекени.

Б У 2023 році в Україні вдалося зменшити смертність через ДТП порівняно з 2022 роком.

В Для перевезення маленьких дітей в автомобілях використовують автокрісла.

3. Під час ДТП можуть загинути чи травмуватися люди. Подана ілюстрація показує, як уникнути **негативних наслідків**, про які йдеться

A лише в тексті А

Б лише в тексті Б

В у текстах А і В

Г у текстах А і Б

4. Сформулюйте одне запитання за змістом другого абзацу тексту **A**.

5. Покликаючись на тексти, визначте,

як саме кожна з названих нижче категорій осіб може вплинути на зменшення кількості смертельних випадків під час ДТП.

Пристебни найближчих!

Ремені безпеки – гарантія збереження життя у 70 % ДТП

Водії

Пасажири

Пішоходи

Інженери

6. Тексти **А** і **В** об'єднує тема

А інноваційні технології безпеки

Б правила дорожнього руху

В як зробити водіння безпечнішим

Г ДТП з вини пішоходів

7. Статистичні дані, наведені в тексті **Б**, спонукають

А фіксувати кількість смертельних випадків під час ДТП

Б досліджувати наслідки ДТП у спеціальних лабораторіях

В створювати автомобілі з автопілотним керуванням

8. Складіть на основі тексту **Б** таблицю «Поширені причини та кількість ДТП у 2023 році».

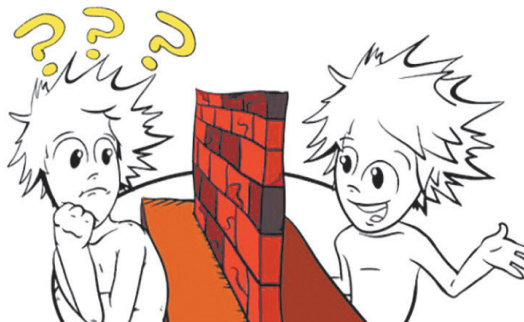
9. Який висновок ви зробили для себе після прочитання текстів?

ТЕМА 7. БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ. ПРАВИЛА ГАРНОГО СЛУХАЧА

556. I. Поясніть, як ви розумієте значення слова *бар'єр*. Скористайтеся поданими зображеннями.

Перешкода
на біговій доріжці

Перешкода
в спілкуванні,
комунікації

Захист
від бруду
(фільтр)

II. Поміркуйте, що означає вислів *знайти спільну мову*. Чи завжди вам вдається знайти спільну мову з однолітками, батьками, учителя-

ми / учительками, сусідами / сусідками? Якщо не вдається, то спробуйте пояснити чому.

III. Чи доводилося вам «захищатися» від слів співрозмовника / співрозмовниці? Якщо так, то як ви це робили?

Поняття бар'єру

Бар'єр – (у переносному значенні) те, що перешкоджає здійсненню чого-небудь.

Бар'єри спілкування – це перешкоди, що виникають на шляху обміну інформацією в процесі спілкування.

Такі перешкоди можуть виникати через непорозуміння між співрозмовниками / співрозмовницями, відчуття провини, сорому, страху, незнання мови, уживання слів у невластивому їм значенні, просторову віддаленість тощо.

Щоб спілкування було приємним і результативним, необхідно вміти усувати бар'єри.

557. I. Прочитайте орієнтовний перелік бар'єрів спілкування. Які з них, на вашу думку, найскладніше подолати (усунути)?

БАР'ЄРИ СПІЛКУВАННЯ	
Віддаленість співрозмовників / співрозмовниць у часі та в просторі	Культурні відмінності, незнання національних звичаїв, традицій
Невміння та небажання слухати інших	Небажання змінювати свою точку зору
Негативний досвід попереднього спілкування, недовіра	Небажання ділитись інформацією, приховування правди
Нестача часу, відведеного на спілкування	Порушення правил мовленнєвого етикету

Поганий настрій, негативні емоції	Надмірна сором'язливість
Невиразне мовлення, швидкий темп мовлення	Страх перед спілкуванням із незнайомою людиною
Неправильне розуміння значення слів, символів	Несправність технічних засобів (телефону, комп'ютера, мікрофона)

II. Якими пунктами ви могли б доповнити поданий перелік?

558. Прочитайте ситуації спілкування. Які бар'єри спілкування ви помітили? Як їх можна подолати (усунути)?

Ситуація 1. Під час відеозв'язку друзі / подруги не змогли розібрати слів одне одного. З'ясувалося, що в когось із них не працюють навушники, а в когось – вимкнено мікрофон.

Ситуація 2. Художник з України не зміг уранці додзвонитися до директора художньої галереї в Канаді, оскільки той уже ліг спати. Різниця в часових поясах.

Ситуація 3. Дівчинка намагається пояснити своїй однолітці її провину, але та демонстративно не сприймає її слів, бо вважає подругу менш досвідченою за себе.

Ситуація 4. Фахівчиня з кінного спорту розповідає дітям про особливості верхової їзди, забувши пояснити значення термінів і професіоналізмів.

559. I. Зіставте два діалоги. Яким ви уявляєте під час спілкування Сергія, а якою – Наталку? Хто з них, на вашу думку, готовий долати бар'єри спілкування, шукати порозуміння, а хто – більш імпульсивний і не готовий / не готова до компромісів?

* * *

Сергій улетів до крамниці й заволав до дідуся:
– Арнольд не хоче мене слухатися! Що мені з ним робити?!

- А чому ти вирішив, що твій друг має тебе слухатися?
– Навіщо мені друг, якщо він не виконує моїх бажань?! Мені потрібна людина, якій можна довіряти!
– Якщо хтось не виконує твоїх забаганок, це ще не означає, що йому не можна довіряти! – розвів руками дідусь. – І ти повинен знати, що не кожне бажання можна виконати.

* * *

- Добридень! – привіталася Наталка з дідусем. – Яка ж гарна у вас крамничка!
– Добридень! Радий, що тобі подобається! Щось тобі запропонувати?
– Знаєте, я шукаю подарунок для подруги. Щось не дуже дороге, але таке, що запам'ятається.
– А яка твоя подруга?
– Дуже хороша людина. Добра, спокійна, завжди допоможе, коли що.

За А. Шевердіною

II. Знайдіть у першому діалозі дієслова, які передають гарячковість головного героя, його категоричність, нетерпимість. Чи легко, на вашу думку, знаходити спільну мову з такими людьми?

Ефективність спілкування багато в чому залежить від уміння слухати. Слухати – це не просто мовчати, це вміти зосередити й утримувати увагу на предметі розмови.

Гарний слухач / гарна слухачка:

- уважно слухає, не відволікається;
- підтримує зоровий контакт на рівні очей;
- дає мовцю можливість висловитися;
- не перебиває мовця недоречними зауваженнями;

- реагує на почуте фразами «Цікаво», «А що було далі?», «Справді?», «Розумію», «Приємно це чути», «А чим усе закінчилося?» тощо;
- ставить запитання щодо предмета розмови, просить уточнити сказане;
- висловлює симпатію, співчуття, згоду, незгоду тощо.

560. I. Розгляньте світлини. На яких із них ви помітили бар'єри спілкування? Поміркуйте, кого із зображених осіб можна назвати активними, гарними слухачами / слухачками.

II. Якій світлині, на вашу думку, відповідає підпис «Слухаю, але не чую!»? Спробуйте дібрати підписи до інших зображень.

III. Поміркуйте, чи вважаєте ви себе гарним слухачем.

561. Виконайте завдання одного з варіантів.

Варіант А. Напишіть гумористичну розповідь (7–8 речень) на тему «Краєм вуха слухати» про непорозуміння, яке трапилося між дітьми після невдалого спілкування.

Варіант Б. Напишіть есе (7–8 речень) на основі власного життєвого досвіду про те, чи отримуєте ви задоволення від спілкування з найріднішою людиною.

ТЕМА 8. ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ. ДОКЛАДНИЙ УСНИЙ ПЕРЕКАЗ РОЗПОВІДНОГО ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ

ПРИГАДАЙМО. Які є типи мовлення? Які особливості опису?

562. I. Розкажіть, що ви знаєте з уроків літератури про літературний портрет. Чи допомагає опис зовнішності краще пізнати персонажа, його характер, особливості вдачі, манеру поведінки тощо?

II. Прочитайте уривок із роману С. Скляренка «Володимир». Які характерні деталі опису зовнішності князя ви помітили? Про що ви довідалися з літературного портрета?

КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР

Попереду війська, що посувалося на світанні в полі, їхав син Святослава, великий князь Русі-України Володимир.

Це був немолодий уже чоловік із темним, засмаглим від сонця й вітрів обличчям, з-під позолоченого його шолома вибивався посивілий чуб, чоло перетинали глибокі зморшки, довгі, ледь у просіді вуса спадали на багряне кóрзно*.

Тільки очі – стомлені, примружені, а все ж ясні, чисті, руки, що твердо тримали повідкі, пружні ноги в стремéнах – усе це свідчило, що князь має не так багато літ, а постарівся в походах... На його долю випало тяжке брем'я (За С. Скляренком).

* *Кóрзно* – старовинний верхній одяг, схожий на плащ.

563. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Що може розповісти про людину її зовнішній вигляд? Як саме?

Особливості опису

Опис зовнішності людини – це словесний портрет, зображення людини мовними засобами.

У такому описі перераховуємо суттєві ознаки й властивості, що дають чітке уявлення про людину й відрізняють її від інших. Зокрема, звертаємо увагу на вік, риси обличчя, колір очей і волосся, поставу, одяг, манеру говорити, ходу, жести тощо.

Опис зовнішності людини може бути діловим, науковим або художнім.

Зверніть увагу! У художньому тексті через елементи зовнішньої характеристики письменник / письменниця показує внутрішній світ персонажа, його характер, життя. Через опис автор / авторка виявляє своє ставлення до персонажа.

564. КОЛО ДУМОК. Поміркуйте, чим художній опис зовнішності людини відрізняється від наукового чи ділового.

565. Перегляньте поданий словник портретної лексики. Оберіть слова, за допомогою яких ви могли б розповісти про себе чи когось із ваших знайомих. Опишіть усно свою зовнішність (2–4 речення), використовуючи окремі подані слова.

Словник портретної лексики

Обличчя	Симпатичне, ніжне, продовгувате, кругловиде, худорляве, повне, бліде, засмагле, стомлене, радісне, відкрите, добре
Очі	Сині, чорні, карі, сірі, ясні, глибоко запалі, виразні, великі, малі, променисті, веселі, розумні, лагідні, привітні, добрі, допитливі, лукаві, спокійні
Погляд	Веселий, сповнений доброти, привітний, злий, сумний, спокійний, уважний, лукавий, задумливий, проникливий, глибокий, байдужий, замріяний

Волосся	Темне, русяве, золотаве, біляве, каштанове, пшеничне, сиве, коротке, довге, пряме, хвилясте, пишне, густе
Брови	Тонкі, широкі, ледь помітні, кошлаті, кострубаті, насуплені, густі, чорні, світлі, темні, як шнурочки
Ніс	Тонкий, товстий, невеликий, кирпатий, широкий, прямий, рівний, з горбинкою, маленький
Рот	Маленький, невеликий, широкий, красивий
Губи	Повні, тонкі, вузькі, красиво окреслені, маленькі
Руки	Тендітні, красиві, натруджені, умілі, ніжні, цупкі
Постава	Високий, низький, атлетичної будови, широкоплечий, стрункий, кремезний, середнього зросту, тендітний, огрядний, худорлявий, неповороткий

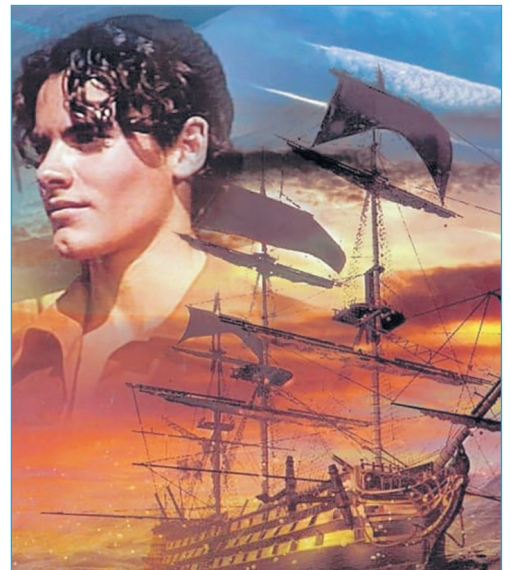
566. І. Прочитайте текст. Розкрийте ставлення автора до свого героя.

ДІК СЕНД

Команда шхуни «Пілігрим» складалася з п'яти матросів і новачка. Цей новачок, хлопець п'ятнадцяти років, був сином невідомих батька й матері. Він виховувався в дитячому будинку. Звали його Дік Сенд.

Дік був середній на зріст, міцно збудований, чорнявий, із синіми рішучими очима. Робота моряка підготувала його до життєвої боротьби.

Його розумне обличчя дихало енергією. Це було обличчя не тільки хороброї, а й завзятої людини.

У п'ятнадцять років хлопець уже міг приймати рішення та доводити до кінця свої задуми. Його вигляд, жвавий і серйозний водночас, привертав до себе увагу. На відміну від своїх ровесників Дік був скупий на слова та жести.

Діка змалку вабило море, і у вісім років він пішов юнгою* на корабель, який ходив у південних морях. Хлопець став навчатися моряцького ремесла. Офіцери зацікавилися допитливим, здібним до науки дитям і залюбки ділилися з ним своїми знаннями та досвідом, а згодом віддали до школи...

І от нарешті новачком-матросом він ступив на борт «Пілігрима». Серце юного сироти повнилося вдячністю, і він, не вагаючись, пішов би у вогонь і воду за тих, що дали йому освіту та наставили його на добро (*Жуль Верн, переклад П. Соколовського*).

* *Юнга* – підліток на судні, що навчається морської справи, готується стати матросом.

II. Виконайте завдання до тексту.

1. З'ясуйте стиль мовлення. Які типи мовлення поєднано в тексті?
2. Обґрунтуйте поділ тексту на абзаци. Знайдіть у кожному з них ключові слова (словосполучення).
3. Визначте зачин, основну частину й кінцівку.
4. Знайдіть у тексті опис зовнішності Діка й випишіть портретну лексику. На яких деталях автор зосереджує увагу? Поясніть, як зовнішність Діка допомагає читачеві пізнати його вдачу, темперамент, характер.
5. Складіть і запишіть простий план тексту.
6. Перекажіть докладно прочитане (усно) за складеним планом і вписаними словами.

Зверніть увагу! У докладному переказі, на відміну від вибіркового, почуте або прочитане передаємо повно, наближено до тексту.

ТЕМА 9. ПИСЬМОВИЙ ТВІР-ОПИС ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ ЗА КАРТИНОЮ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ

Художній опис зовнішності людини

У художньому описі кожен змальовує зовнішність людини по-своєму, так, як бачить саме він. У такому описі широко використовують різноманітні художні засоби (епітети, метафори, порівняння, пестливі слова тощо). Це робить портрет виразним та емоційно наснаженим.

ПАМ'ЯТКА

Як працювати над твором-описом зовнішності людини

1. Добираючи матеріал, потрібно звертати увагу на вік, вираз обличчя, колір очей і волосся, форму носа, брів, на зріст, поставу й ходу, основні елементи одягу.

2. Не обов'язково називати всі ознаки зовнішності, та й послідовність переліку їх може бути різною. Зверніть увагу на ті ознаки, які є істотними, впадають у вічі, увиразнюють душевний стан. Деколи – це обличчя, а деколи – одяг чи міміка й жести.

3. Можна назвати ім'я людини, а також відтворити особливості її вдачі, характеру, загальну культуру, манеру поведінки, її ставлення до інших людей. Ці ознаки хоч і не входять в опис зовнішності, але в змалюванні словесного портрета можуть бути непрямою характеристикою зовнішності, яка дає змогу відтворити цілісне уявлення про людину як особистість. І навпаки, опис зовнішності може розкривати настрій, внутрішній стан, характер людини.

4. Ваше завдання – дати яскраве уявлення про людину, передати через опис своє ставлення до неї. Ставлення до людини можна передати за допомогою оцінних слів. Наприклад: *це йому (їй) личить; це підкреслює його (її) вразливий характер; це справляє гарне враження.*

Орієнтовний складний план твору-опису зовнішності людини

I. Зачин (хто ця людина).

II. Основна частина.

1. Що найперше впадає в очі в її зовнішності.

2. Зріст, постава, хода, міміка, жести.

3. Риси обличчя, вираз обличчя, погляд, очі, волосся, зачіска, губи, ніс, рот тощо.

4. Одяг.

III. Кінцівка (загальне враження).

567. I. Розгляньте картину Антона Монастирського «Запорожець».

II. Дайте відповіді на запитання.

1. Які думки й почуття викликає картина?
2. Які деталі привертають вашу увагу?
3. Якими словами можна описати вираз обличчя, очі, погляд козака, його руки, поставу, одяг? За потреби скористайтеся словником портретної лексики на с. 146–147.
4. Чи вдалось автору, на вашу думку, передати мужню вдачу запорожця, його готовність до боротьби з ворогами?
5. Чи вдалось автору, на вашу думку, в образі козака втілити грікі роздуми про історичну долю батьківщини? Чи допомагає колірна гама підкреслити глибину й складність цих роздумів?

III. Складіть колективно складний план твору-опису зовнішності козака за поданою картиною. Напишіть твір-опис, використавши одиничний дієприкметник і дієприкметниковий зворот. Ви можете скористатися поданим нижче лексичним матеріалом.

ЛЕКСИЧНИЙ МАТЕРІАЛ. Мужня вдача, борець за народну волю, роздуми про долю батьківщини, вольове обличчя, сильні руки, козацька шабля, штани-шаровари, широкий пояс, просторе й зручне вбрання, насичені фарби.

ТЕМА 10. УСНИЙ ТВІР РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ ПРО ВИКОНАННЯ ПЕВНИХ ДІЙ НА ОСНОВІ ВЛАСНИХ СПОСТЕРЕЖЕНЬ

568. I. Прочитайте текст. Визначте його тип і стиль мовлення. Назвіть етапи виготовлення писанки. Чи складною, на вашу думку, є ця робота?

ЯК ВИГОТОВИТИ ПИСАНКУ

Важко уявити Великдень без писанки.

Щоб зробити писанку, вам знадобиться писачок (його можна придбати в магазині або зробити самостійно), простий олівець, віск або парафін, запалена свічка*, барвники, серветки чи паперові рушнички.

Спочатку поверхню яйця очищають за допомогою оцту. Розігрівши* в череп'яній мисочці віск, набирають його в писачок і наносять орнамент. Завершивши роботу над візерунком, занурюють яйце у фарбу. Потім виймають, висушують і нагрівають, щоб

віск розтанув. Місця, де нанесено віск, залишаються непофарбованими. Малюнок одним кольором готовий.

Щоб писанка була різнокольоровою, яйце по чергово занурюють у фарби різного кольору. Але перед цим попередній малюнок повністю замазують воском.

Яйце довго зберігатиметься, якщо видути з нього рідину, пробивши голкою зверху й знизу два невеликі отвори.

Як бачимо, виготовити писанку не так уже й складно.

* Процеси з використанням запаленої свічки потрібно виконувати під наглядом дорослих.

II. Знайдіть речення з дієприслівниковими зворотами. Яка дія в кожному із цих речень є основною, а яка – додатковою?

III. Визначте в тексті зачин, основну частину й кінцівку.

Орієнтовна схема твору про виконання певних дій

1. Зачин (підготовка до виконання дій).
2. Основна частина (послідовність дій).
3. Кінцівка (враження від роботи, результат).

569. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. Яка робота приносить задоволення вам чи вашим рідним, друзям чи знайомим? Чи спостерігали ви за тим, як вони виконували цю роботу?

570. Складіть усно гумористичну розповідь, кінцівкою якої є наведені рядки.

Я з радістю почав пригощати друга супом. Андрій спробував ложку – та як підскочить! З очей його полилися сльози. Так, не пошкодував я перцю!

571. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що до вас телефонує друг / подруга й хоче дізнатися, яку страву ви вмієте готувати самі або з допомогою дорослих. Опишіть коротко (4–5 речень) процес приготування вашої улюбленої страви, використавши кілька дієприслівникових зворотів.

- ✓ підсмаживши на олії
- ✓ нарізавши кубиками
- ✓ розігрівши духовку
- ✓ розклавши на тарілці
- ✓ регулярно помішуючи
- ✓ стежачи за температурою
- ✓ змішавши інгредієнти
- ✓ зробивши начинку
- ✓ посипавши сиром
- ✓ загорнувши в лаваш
- ✓ замісивши тісто
- ✓ відваривши овочі

572. Складіть усно твір розповідного характеру про виконання певних дій на одну з поданих тем. Використайте в тексті щонайменше 2–3 дієприслівникові звороти. За потреби скористайтеся різними джерелами інформації.

«Як зробити гербарій», «У класі робототехніки», «Майстерність петриківського розпису», «Як створити слайдову презентацію», «Як розмістити відеоролик у соціальній мережі», «Як виготовити годівничку для птахів», «Як зробити витинанку», «Як виготовити маску для карнавалу».

ТЕМА 11. ПИСЬМОВЕ ЕСЕ В ХУДОЖНЬОМУ СТИЛІ ПРО ВИКОНАННЯ УЛЮБЛЕНОЇ СПРАВИ

573. I. Поміркуйте над поданим твердженням. Чи можна це твердження вважати формулою успіху? Яку формулу успіху запропонували б ви?

Роби те, що любиш! Люби те, що робиш!

II. Чи може людина, яка нічого не робить, не докладаяє жодних зусиль, досягти успіху в житті? Поясніть свою відповідь.

III. Чи є у вас улюблена справа? Чи відчуваєте ви задоволення, досягнувши успіху, позитивного результату в якійсь справі?

ПАМ'ЯТКА

Як працювати над твором про виконання улюбленої справи

1. У зачині назвіть улюблену справу.
2. В основній частині, розповідаючи безпосередньо про свою улюблену справу, дотримуйтеся чіткої послідовності виконання дій. Використовуйте при цьому спеціальні слова (*спочатку, насамперед, передусім, потім, згодом, відтак, пізніше, насамкінець, наприкінці, на завершення* та ін.).
3. Уживайте слова, що аналізують виконувані процеси (*працювати швидко, зосереджено, уважно, ретельно, добросовісно, на совість, вправно, уміло, завзято*).
4. Використовуйте художні засоби (епітети, метафори, порівняння тощо).
5. У кінцівці передайте свої почуття, настрої від результатів праці (*захоплення, подив, здивування, радість, приємна втома* тощо).
6. Пам'ятайте, що основною метою художнього тексту є характеристика людини під час роботи та ставлення до праці.

574. Напишіть есе (8–10 речень) у художньому стилі про виконання улюбленої справи. Розкрийте послідовність виконання певних дій. Використайте в тексті одиничні дієприслівники й дієприслівникові звороти.

Орієнтовні теми: «Душу я у вишивку вкладаю», «Як я створюю прикраси з бісеру», «У гуртку оригамі», «Збирання моделей човнів», «Як наш клас готує контент для заповнення блогу», «Як я доглядаю за квітами», «Як я тренуюся на стадіоні» тощо.

прочитавши книжку

розкroївши
полотно

написавши план

розім'явши
глину

дiбравши кольори

уявивши ситуацію

розпитавши рецепт

обравши маршрут

намалювавши
ескіз

прочитавши правила

вибравши ракурс

ТЕМА 12. ПИСЬМОВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ

575. ПОСПІЛКУЙТЕСЯ. 1. Чи потрібно, на вашу думку, дотримуватися правил орфографії та пунктуації, спілкуючись у соціальних мережах? Як ви ставитеся до того, коли вам пишуть повідомлення з помилками чи взагалі без розділових знаків? 2. Чи потрібно дотримуватися правил ввічливості, спілкуючись в інтернеті? До яких наслідків може призвести порушення цих правил?

Правила віртуального спілкування

Для створення письмових повідомлень у соцмережах теж є свої правила, яких потрібно дотримуватися. Насамперед аби вас розуміли правильно. Ці правила будуть відрізнятися залежно від обставин. Якщо під час спілкування з друзями та рідними ви й самі краще знаєте, що можна собі дозволити, то для ділового спілкування (наприклад, з учителем / учителькою чи з менеджером / менеджеркою інтернет-магазину) існує більше обмежень.

Загальні правила написання повідомлень у соцмережах

✓ Дотримуватися мовного етикету, вживати формули ввічливості, але не зловживати ними, особливо в діловому спілкуванні.

✓ Писати коротко й за темою.

✓ Дотримуватися правил правопису, правильно вживати слова.

✓ Перечитувати своє повідомлення перед надсиланням та виправляти помилки й хибодруки. Буває, що такі хибодруки створюють труднощі для співрозмовника / співрозмовниці або ж узагалі спотворюють вашу інформацію.

✓ Важливо перевіряти не тільки мовні помилки, але й зміст повідомлення. Оскільки написане (надруковане) повідомлення не передає всіх відтінків голосу, то навіть звичайна фраза може виглядати занадто різко. Привертайте увагу за допомогою закликів: *«переходьте за посиланням»*, *«пишіть у коментарях»*, *«ставте вподобайку»*.

✓ Уникати дублювання знаків пунктуації. Зловживання знаками оклику й питання говорить про емоційну нестабільність. Написання тексту лише великими буквами може бути сприйнято як підвищення голосу.

✓ Для ділових чатів (наприклад спільний чат учнів / учениць класу та вчителя / вчительки математики) рекомендовано проговорювати заздалегідь загальні правила користування ними. Наприклад, визначити тематику повідомлень, щоб не «засмічувати» чат зайвою інформацією.

✓ З обережністю ставитися до смайлів, емоджі (не зловживати ними, правильно їх обирати тощо). У діловому спілкуванні такі візуальні символи недоречні.

Безпека віртуального спілкування

Коли ви публікуєте текстові повідомлення чи фотографії, відеозаписи, то залишаєте в інтернеті так званий слід. Уміст, опублікований у мережі, важко або навіть неможливо видалити з неї назавжди. Щоб захистити себе, публікуйте лише вміст, який є цілковито безпечним для вас.

Не переходьте за посиланнями, отриманими від невідомих осіб.

Повідомляйте дорослим про дописи, отримані в інтернеті, які вас непокоять (погрози, непристойні чи грубі коментарі, небезпечні пропозиції, протиправний зміст тощо).

Також потрібно дбати про

ЗАХИСТ	особистих даних,
	від шкідливих програм,
	від негативного вмісту.

576. I. Проаналізуйте один допис із соцмережі, який привернув вашу увагу: для кого й для чого його було створено; тематика; актуальність; кількість переглядів та вподобайок; дотримання мовних норм тощо. Поясніть, у чому секрет успіху цього допису.

II. Напишіть допис (5–6 речень) для соцмережі про важливу подію. Дотримуйтеся загальних правил написання повідомлень, поданих вище.

577. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що на початку канікул за дорученням вчителя / вчительки ви мали скласти графік чергування, однак із певних причин не встигаєте вчасно цього зробити. Вам потрібно вибачитися та повідомити, що виконаєте завдання через два дні. Складіть і запишіть текст повідомлення в соцмережі для вчителя / вчительки в офіційно-діловому стилі (4–6 речень).

578. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що ви домовилися зустрітися з мамою / татом чи другом / подругою в парку на певний час, проте затримуетесь, а ще навіть не купили соку, як обіцяли, і взагалі забули, який краще сік купувати. Складіть і запишіть текст повідомлення в соцмережі для мами / тата чи друга / подруги в розмовному стилі (4–6 речень).

579. СИТУАЦІЯ. Уявіть, що вас запросили на день народження, проте ви не зможете прийти, бо їдете з батьками до бабусі й дідуся. Вам потрібно подякувати за запрошення та пояснити причину відмови. Складіть і запишіть текст повідомлення в соцмережі для друга / подруги в розмовному стилі (4–6 речень).

ТЕМА 13. СПРИЙМАННЯ ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ

580. І. Прочитайте тексти й виконайте завдання, подані після них.

Текст А

СКІЛЬКИ ПЛАНЕТ У СОНЯЧНІЙ СИСТЕМІ ТА ХТО ЇМ ДАРУЄ ІМЕНА?

Походження назв планет та сузір'їв – цікава сторінка в історії астрономії. Хто ж вони, ці таємничі люди, які дарують планетам імена? Якщо думки про Космос бентежать тебе, приєднуйся – зорепад яскравих фактів на тебе.

Як планети отримали свої назви?

Сучасні назви планет прийшли до нас із давньогрецької та давньоримської міфології: Меркурій, Венера, Юпітер, Марс та Сатурн здавна відомі людству. Традицію називати небесні світила на честь богів своєї релігії започаткували ще перші народи Єгипту й Месопотамії.

Першу від Сонця планету римляни нарекли Меркурієм. Давні астрономи не могли знехтувати тим, що Меркурій рухається небом швидше від усіх інших планет, як і його бог-покровитель.

Венера отримала свою назву на честь римської богині кохання та краси. Після Сонця та Місяця Венера – найяскравіше небесне тіло на небосхилі, тому її ще називають вечірньою та ранковою зорею.

А от Землю до XVI ст. не вважали планетою. Стародавні астрономи вірили, що Земля – центр Всесвіту й саме навколо неї обертаються зорі та планети. Тож оскільки наша планета не вважалася частиною небес, її назвали «Земля», що означає «з ґрунту».

Марс завжди лякав людей криваво-червоним кольором поверхні. Тому римляни назвали планету на честь бога війни Марса. Найбільша планета Сонячної системи, гігантський Юпітер, отримав назву від імені найголовнішого бога римського пантеону, володаря неба і світла. А Сатурн нарекли на честь бога часу і через те, що це найповільніша планета Сонячної системи.

Інші планети відкрили значно пізніше, однак вони традиційно отримали імена богів.

Назву «Уран» запропонував астроном Йоганн Боде, який виступав за продовження традиції використовувати міфологічні імена, – саме так колись греки називали бога неба.

Нептун виявили в 1846 році за допомогою математичних розрахунків французького астронома Урбена Левер'є, який побажав дати планеті своє ім'я. Утім, пропозицію астронома не підтримали й назвали планету на честь давньогрецького бога морів.

Хто придумує імена планетам сьогодні? З 1919 року за назви всіх небесних тіл відповідає Міжнародний астрономічний союз. Астроном, який відкрив новий об'єкт, звертається туди із заявою, а Союз вирішує: прийняти варіант першовідкривача або запропонувати свою назву.

Невже існують інші планети?

Останні астрономічні дослідження стали справжньою сенсацією...

У 2017-му вчені припустили існування на краю Сонячної системи невідомої планети, тому що, як з'ясувалося за їхніми розрахунками, щось там впливає на траєкторію руху об'єктів. Незнайомку вже навіть устигли наректи Планетою 10.

Стоп-стоп-стоп! А як же дев'ята планета? Невже вчені знехтували нумерацією та пропустили цифру дев'ять? А от і ні! Про ймовірність дев'ятої планети повідомляли у 2016 році. Тоді дослідники розрахували, що за орбітою Плутона, ймовірно, є ще одна планета. Планета 9 настільки віддалена від Сонця, що повний оберт навколо нього вона робить за 10–20 тисяч років.

Друзі, наш Всесвіт безмежний! Ніхто не знає, що там, далеко-далеко за межами нашої та сусідніх галактик. Сподіва-

ємось, колись людство відкриє цю таємницю, виявить нові планети й цивілізації (За матеріалами <https://pustunchik.ua>).

Текст Б

ЮПІТЕР, а, ч.

Потужний електричний дуговий освітлювальний прилад, прожектор, признач. для кінознімання при штучному або комбінованому освітленні та для інших потреб. *Оператори клопоталися біля юпітерів, діловито стрекотали кінокамери* (Мист., 5, 1963, 26); *Гриміли, майже не стихаючи, впереміш з оркестром оплески, сяяли не гаснучи юпітери* (Коз., Листи..., 1967, 171).

(Із тлумачного словника)

II. Завдання до текстів.

1. У тексті **А** НЕМАЄ відповіді на запитання

- А** Чому Марс назвали на честь бога війни?
- Б** На честь якого бога назвуть Планету 10?
- В** Хто розпочав називати планети на честь богів?
- Г** Як саме планети одержують свої назви?

2. Якщо текст **А** розміщувати на освітньому вебсайті, то це найдоцільніше зробити в розділі

А «Наука про космос»	В «Дозвілля та розваги»
Б «Художня література»	Г «Наукова фантастика»

3. Стиль мовлення текстів –

А науковий	В художній
Б розмовний	Г офіційно-діловий

4. Заголовок до тексту **А** відображає

А основну думку тексту	В авторський висновок
Б пораду читачам/читачкам	Г тему тексту

5. Знайдіть у тексті **A** відповідь на запитання: «Чому Землю не назвали на честь богів?».

6. Суперечить прочитаному твердження

A Існування Планети 9 уже не припущення, а доведений факт.

Б І звичайні предмети можуть мати назви, пов'язані з іменами богів.

7. Визначте й запишіть тему та основну думку тексту **A**.

8. Доберіть заголовок до кожної колонки таблиці, користуючись інформацією з тексту **A**.

Меркурій, Венера, Юпітер, Марс, Сатурн, Земля	Уран, Нептун	Планета 9, Планета 10

9. Оцініть текст **A** в балах від 1 до 5 (де 1 – не сподобався текст; 5 – дуже сподобався текст). Обґрунтуйте свою оцінку 2–3 реченнями.

10. Від чого залежало те, назва якого саме бога чи богині дістанеться певній планеті? Наведіть 2–3 приклади.

11. Чому технічний прилад, про який ідеться в тексті **Б**, назвали юпітером? Дайте відповідь (1–2 речення), скориставшись текстом **A**.

12. Ганна, Костя та Сашко уявили, що відкрили нову планету. Щодо назви цієї планети діти висловили такі твердження:

Костя: Якщо я відкрив планету, то її повинні назвати моїм іменем.

Ганна: А я проведу опитування в соцмережах. Яку пропозицію підтримає більшість, таку назву й матиме планета.

Сашко: Звичайно, ми з вами зможемо запропонувати назву планети, але рішення прийматимемо не ми.

Чиє твердження НЕ суперечить прочитаному? Поясніть свою відповідь, покликаючись на текст **A**.

ТЕМА 14. ПОРТРЕТНИЙ НАРИС У ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ СТИЛІ

ПРИГАДАЙМО. Які особливості публіцистичного стилю мовлення?

581. I. Назвіть людей, про яких варто, на вашу думку, написати в журналі чи розповісти в телевізійній передачі. Свій вибір обґрунтуйте.
II. Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку. Поміркуйте, чи вдалося автору розкрити особистість видатного українського художника.

МАЙСТЕР СУЧАСНОСТІ

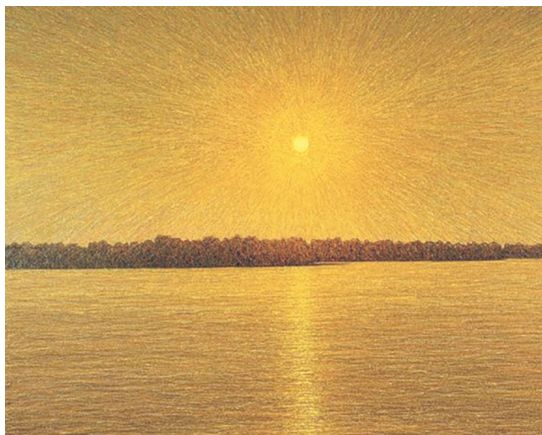
Картини народного художника України Івана Марчука самобутні й сміливі, символічні й філософські, сповнені прадавніми образами. Любов до пейзажу, що став одним із головних жанрів творчості майстра, – від вродженого відчуття землі, її краси та сили.

У 2006-му Міжнародна академія сучасного мистецтва в Римі прийняла Івана Марчука до лав «Золотої гільдії». У 2007 році, за версією британського видання Daily Telegraph, майстра було включено до рейтингу «Сто геніїв сучасності». Марчукові полотно вражають мистецтвознавців Європи, Америки, Австралії. На його виставки, мов паломники до святині, йдуть сотні, тисячі людей.

Іван Марчук живе в Києві, має свою майстерню, де проводить більшу частину дня. Коли зустрічаєшся з Іваном Степановичем, одразу помічаєш його чистий, привітний і проникливий погляд. У темно-карих очах – і смуток за пережитим, і сподівання на краще. Трохи підняте підборіддя підкреслює наполегливий характер, а великі білі, як сніг, вуса прикрашають вольове обличчя.

Іван Марчук

Іван Марчук. Сонце

Про себе художник говорить:
– Для мене мистецтво – це життя й одкровення. Іншої альтернативи нема. І водночас мистецтво – це каторга. Я працюю 365 днів на рік і без цього не можу. Це при-суд долі, карма, вирок, прирече-ність. І нікуди не дінешся. Я мрію погрітися на пляжі, полежати в траві, слухаючи, як вона росте, я

хочу дивитися, як пливуть у небі хмари, хочу тішитися, весе-литися, спілкуватися... (З газети).

III. Знайдіть у тексті й зачитайте опис зовнішності Івана Марчука. Зі-ставте цей опис із зображенням митця на світлині. Що насамперед привертає вашу увагу?

IV. На яких фактах із біографії митця зосереджує увагу автор? Чим для Івана Марчука є мистецтво?

V. Висловіть своє враження від картини І. Марчука «Сонце».

VI. Сформулюйте два запитання, які ви хотіли б поставити І. Марчу-ку, щоб краще зрозуміти особистість митця та його внутрішній світ.

Особливості нарису

Нарис – прозовий твір, у якому йдеться про справ-жні факти, події, людей. У нарисі зображують конкретні ситуації, епізоди, вчинки, що показують людей у дії.

В основу **портретного нарису** покладено дослідження людської особистості. Автор такого нарису спрямовує ува-гу на розкриття характеру людини на основі розповіді про її долю, обставини життя. Обов'язковим є **опис зовніш-ності** (словесний портрет або елементи портрета) героя / героїні нарису.

НАПРИКЛАД, якщо автор створює портретний нарис про матір, то потрібно описати не лише зовнішність, а й розкрити внутрішній світ матері. Необхідно пояснити, чому саме вона – найкраща, виділити найбільш значущу рису її характеру, емоційно розповісти про неї.

У тексті портретного нарису можемо поєднувати всі типи мовлення.

Зверніть увагу! Писати нарис можна тільки на основі добре вивченого матеріалу. Автор не може домислювати події, він працює виключно з документальними матеріалами.

582. Оберіть героя / героїню майбутнього нарису (мама, тато, вчителька, тренер, письменник, артист, громадський діяч чи інша особа, яку ви поважаєте). Напишіть портретний нарис у публіцистичному стилі. Скористайтеся поданою нижче пам'яткою.

ПАМ'ЯТКА

Як написати портретний нарис

1. Оберіть героя / героїню майбутнього нарису. Якогома більше дізнайтеся про долю цієї людини, її життєві цінності, риси вдачі тощо.
2. Визначте 3–4 деталі, найбільш важливі, на ваш погляд, для характеристики героя / героїні. Наприклад, якщо це портретний нарис подруги, то не завадить розповісти, як вона ставиться до вас, що вона любить, а що ні.
3. Визначте епізод (вчинок, випадок), який яскраво виявив риси характеру, цінності героя / героїні. Розповідь про цей епізод можна покласти в основу нарису.
4. Складіть опис зовнішності героя / героїні.
5. Дайте оцінку героєві / героїні нарису, його / її вчинкам, досягненням.
6. Обміркуйте основну думку нарису, послідовність викладу інформації та висновок.

7. Доберіть цікавий початок. Наприклад, нарис про маму можна почати реченням «*А ще життя прекрасне тим, що в ньому є мама ...*» або «*Що ви пам'ятаєте про своє дитинство?*». Не варто починати розповідь реченням «*Мою маму звати ...*» і под.

8. Складіть і запишіть на чернетці план нарису. За планом напишіть нарис на чернетці. Виправте помилки. З'ясуйте, чи дотримано вимог публіцистичного стилю. Перепишіть текст у зошит.

ТЕМА 15. СТВОРЕННЯ ТА РОЗІГРУВАННЯ ДІАЛОГІВ

ПРИГАДАЙМО. Чим діалогічне мовлення відрізняється від монологічного?

583. I. Поміркуйте, що є запорукою успішної комунікації.

II. Прочитайте й виправте допущені помилки (усно).

1. Велике дякую! 2. Вибачте мене. 3. Перепрошую, винуватий. 4. Вибачаюся. 5. Виказую свою вдячність. 6. Сьогоднішній день. 7. Щасливого путі!

584. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Складіть і розіграйте за особами діалог (7–8 реплік) відповідно до запропонованої ситуації спілкування, дотримуючись правил мовленнєвого етикету. Використайте підсилювальні чи видільні частки з поданого нижче переліку.

Ситуація А. Дочка / син просить дозволу в мамі / тата піти найближчої неділі в парк розваг із друзями й подругами. А мама / тато нагадує, що в родині домовилися допомогти в неділю бабусі.

Ситуація Б. Тато / мама пропонує синові / дочці у вихідні сходити в театр або кіно. Але в них виникло непорозуміння щодо дня відвідування.

585. ПОПРАЦЮЙТЕ В ПАРАХ. Складіть і розіграйте діалог, що передбачає уникнення небажаного й небезпечного спілкування, проти-

стояння маніпулятивним впливам, відповідно до описаної ситуації. Використайте підсилювальні чи обмежувально-видільні частки з поданого нижче переліку.

Ситуація А. Ваш знайомий (ваша знайома) цікавиться вашими справами та пропонує спробувати покурити, переконуючи, що одна цигарка – це не страшно.

Ситуація Б. Вам телефонують із невідомого номера, аби дізнатися, де працюють ваші батьки (сусіди, знайомі) та коли вони бувають удома.

Ситуація В. Вам телефонують із невідомого номера, аби повідомити, що ви виграли приз і повинні одразу приїхати за ним за вказаною адресою.

Частки

і, й, та, таки, аж, ж, же, а, просто, навіть, ну, тільки, лише, лиш, хоч, хоча, хоч би, саме

ТЕМА 16. ПОШТОВА АДРЕСА

ПРИГАДАЙМО. Які основні ознаки офіційно-ділового стилю мовлення?

Оформлення поштової адреси

Поштова адреса – це розташування житла людини або установи (підприємства) відносно країни, регіону (області), району, міста (села, селища), вулиці (провулку).

До поштової адреси включено:

- ✓ найменування вулиці (проспекту, бульвару, провулку тощо);
- ✓ номер будинку;
- ✓ номер квартири / офісу в будинку;
- ✓ найменування населеного пункту (міста, села);

- ✓ найменування району, області;
- ✓ поштовий індекс (набір цифр для полегшення сортування пошти);
- ✓ назву країни (якщо відправлення за кордон).

Адресу оформлюють за такими зразками*:

*Віра Кушніренко
вул. Шевченка, 23, кв. 3
м. Обухів
Київська обл.
інд. 08700*

По Україні

*Lucas Diallo
+32 2 12 34567
Rue Longue 3, apt. 5 BRUXELLES
1020
BELGIUM БЕЛЬГІЯ*

За кордон

Зверніть увагу! У написанні адреси можемо використовувати **графічні скорочення**. **НАПРИКЛАД:** м. – місто, с. – село, вул. – вулиця, пров. – провулок, бульв. – бульвар, пл. – площа, кв. – квартира.

* Використано зразки з вебсайту АТ «Укрпошта».

586. І. Уявіть, що у вашому закладі освіти потрібно оформити документацію та оновити інформацію про адреси учнів / учениць. Запишіть за поданим вище зразком вашу адресу.

ІІ. Уявіть, що хтось оформлює паспорт громадянина України чи посвідчення водія. Для цього потрібно подати відповідну заяву та правильно вказати домашню адресу. Придумайте й запишіть поштову адресу особи, яка мешкає в селі.

ТЕМА 17. АУДІЮВАННЯ

587. Послухайте з голосу вчителя / вчительки або однокласника / однокласниці текст **А** «Славетний лікар Агапіт» і текст **Б** «Недільного ранку». Виконайте завдання до текстів.

1. Лікар Агапіт зціляв недугу
 - А** вправністю рук
 - Б** молитвою
 - В** ворожінням
 - Г** зіллям і словом
2. Агапіт допоміг хворому Володимирі Мономаху тим, що
 - А** порекомендував князю гарного лікаря
 - Б** передав князю через посланців зілля
 - В** передав рецепт приготування зілля
 - Г** щодня молився за здоров'я князя
3. Дізнавшись про княжу винагороду, Агапіт велів
 - А** віддати її на потреби монастиря
 - Б** повернути її князю
 - В** віддати її на будівництво храму
 - Г** роздати її убогим
4. Ужитий у тексті **А** фразеологізм *топтати ряст* означає
 - А** мандрувати
 - Б** веселитися
 - В** жити
 - Г** одужувати
5. У тексті **А** немає мікротеми
 - А** хвороба Володимира Мономаха
 - Б** подорож лікаря Агапіта
 - В** винагорода для лікаря Агапіта
 - Г** допомога лікаря Агапіта людям
6. Тексти **А** й **Б** об'єднує теза
 - А** Із хворобами не можна жартувати.
 - Б** Людина може досягти виняткових успіхів.

- В** Словом можна зцілити, а можна вбити.
- Г** Лікарі не залишають хворих без допомоги.

7. Про цілющі властивості лікарських рослин

- А** згадано лише в тексті А
- Б** згадано лише в тексті Б
- В** згадано в текстах А й Б
- Г** не згадано в жодному тексті

8. За стильовими ознаками текст **А** є

- А** художнім
- Б** науковим
- В** офіційно-діловим
- Г** розмовним

9. Складіть одне запитання за змістом почутого.

10. Висловіть подяку від імені Володимира Мономаха лікареві Агапіту (2–3 речення).

ДОДАТОК

ОРФОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИЧОК

абі́куди	врэ́шті-рэ́шт	дотепе́р
абі́хто	вроси́п	доще́нту
авже́ж	вряді́-годи́	десь-колі́сь
анітро́хи	все́-таки	де́-таки
ані́як	всього́-на́-всього	ду́жче
ато́ж	вті́м	завши́ршки
ая́кже	втри́чі	заодно́
бе́звісти	ву́зько	зга́рячу
бездоганно	в ціло́му	з да́вніх-даве́н
без кінця́-краю́	вчо́ра	з ді́да-праді́да
без сумні́ву	вщерть	з дня на день
без упі́ну	де-не́будь	з кінця в кіне́ць
бу́дь-де	де-не-де́	зо́зла
бу́дь-коли	день у де́нь	з-під
бу́дь-куди	десь-і́нде	з-по́між
будь ласка	де́сь-то	з-посеред
будь-що-бу́дь	до вподо́би	зро́ду-ві́ку
вдо́світа	додому́ <i>присл.</i>	зусі́біч
взі́мку	до завтра	зусю́ди
взнакі́	доні́ні	їй-бо́гу
від сього́дні	допі́зна	їй-право
відтепе́р	до побачення	ка́зна-колі́
віч-на́-віч	до речі́	кіне́ць кінце́м
влі́тку	до смаку́	колі́-не-колі́
вна́слідок	до снагі́	колі́сь-то
вні́чию	до сього́дні	колі́-то
воста́нне <i>присл.</i>		крадькома́

лédве-лédве
либóнь
лишéнь
лі́ньки
мимохі́дь
(минаючи щось;
між іншим)
мимохі́ть
(мимоволі)
навесні́ присл.
на вéсну присл.
навздогін
на відмінно
наві́ки
на віку́
навкругі́
надво́рі присл.
на диво
на добраніч
на жаль
назустріч присл.
наóсліп
на смі́х присл.
на́сміх ім.
нашвидку́руч
на щастя
невпінно

нежда́но-нега́дано
нездóланий
нездолáнный
немóвбито
ненáче
ненáчебто
не сьогодні-завтра
нещода́вно
ніщечком
нівро́ку
ніза́що
нізвідкіля́
овва́
оді́н в оді́н
отож
от-о́т
пліч-о́-пліч
по-ба́тьківськи
по-ба́тьківському
по батькові́
пові́к-ві́ки
поза́очі
по́ночі
по пра́вді
по-сво́єму
по черзі
по́шепки

раз по́ раз
раз у раз
рік у рік
сам на са́м
скажено
спідлоба
споконві́ку
спросо́ння
старáнно
сті́ха
сті́лечки
сто́рчголов
сто́ячки
уві́ сні́
удо́світа
у напрямку
у стокра́т
усу́переч
хоч-не-хо́ч
хто́зна-колі́
час від ча́су
ча́сто-гу́сто
шалено
як-не-я́к
як слі́д

ЗМІСТ

МОРФОЛОГІЯ. ОРФОГРАФІЯ (продовження)

Прислівник

36. Прислівник як частина мови	3
37. Творення прислівників	9
38. Ступені порівняння прислівників	15
39. Букви <i>н</i> та <i>nn</i> у прислівниках	20
40. Букви <i>и</i> та <i>і</i> в кінці прислівників	24
41. Написання прислівників разом і з дефісом	28
42. Написання прислівникових сполук	36
43. Написання <i>не</i> та <i>ні</i> з прислівниками	41
44. Узагальнення вивченого з теми «Прислівник»	46

Службові частини мови. Вигук

45. Прийменник як службова частина мови	54
46. Написання прийменників	59
47. Особливості вживання прийменників	64
48. Сполучник як службова частина мови	72
49. Сполучники сурядності та підрядності	76
50. Написання сполучників	82
51. Частка як службова частина мови	86
52. Написання часток	92
53. Написання <i>не</i> з різними частинами мови	98
54. Вигук як особлива частина мови	104
55. Узагальнення вивченого з теми «Службові частини мови. Вигук»	110
Узагальнення та систематизація вивченого	117

УРОКИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ

<i>Тема 1.</i> Повторення вивченого про стилі мовлення. Поняття про публіцистичний стиль мовлення	124
<i>Тема 2.</i> Мовленнєвий етикет	127
<i>Тема 3.</i> Докладний письмовий переказ тексту публіцистичного стилю з елементами роздуму	131
<i>Тема 4.</i> Есе в публіцистичному стилі	133
<i>Тема 5.</i> Стислий усний переказ розповідного тексту художнього стилю про виконання певних дій	135
<i>Тема 6.</i> Сприймання письмового тексту	137
<i>Тема 7.</i> Бар'єри спілкування. Правила гарного слухача	140
<i>Тема 8.</i> Опис зовнішності людини. Докладний усний переказ розповідного тексту художнього стилю з елементами опису зовнішності людини	145
<i>Тема 9.</i> Письмовий твір-опис зовнішності людини за картиною в художньому стилі	149
<i>Тема 10.</i> Усний твір розповідного характеру про виконання певних дій на основі власних спостережень	151
<i>Тема 11.</i> Письмове есе в художньому стилі про виконання улюбленої справи	154
<i>Тема 12.</i> Письмове повідомлення в соціальній мережі	155
<i>Тема 13.</i> Сприймання письмового тексту	158
<i>Тема 14.</i> Портретний нарис у публіцистичному стилі	163

Тема 15. Створення та розігрування діалогів	166
Тема 16. Поштова адреса	167
Тема 17. Аудіювання	168
Додаток. Орфографічний словничок.....	171
Відповіді до ребусів, конкурсів, вікторин	175

Словничок синонімів

<https://cutt.ly/Nw0YIOxo>

Додаткові завдання

<https://cutt.ly/Ww3nH8Bw>

Словничок наголосів

<https://cutt.ly/ReufGybN>

ВІДПОВІДІ ДО РЕБУСІВ, КОНКУРСІВ, ВІКТОРИН

С. 52. Ребуси: навколо, криво, вголос, утричі. Вікторина:
1) позавчора, вчора, сьогодні, завтра, післязавтра; 2) сьогодні;
3) темно; 4) мокро.

Впр. 489. Таки, хтозна, казна.

Навчальне видання

ЗАБОЛОТНИЙ Олександр Вікторович
ЗАБОЛОТНИЙ Віктор Вікторович

УКРАЇНСЬКА МОВА

**Підручник для осіб з особливими освітніми потребами
(Н 54.1 – Н 54.2)**

7 клас

(у 2-х частинах)

ЧАСТИНА 2

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У художньому оформленні обкладинки використано мурал «Воля» (м. Ужгород),
який створили художниці Марія Ващенко, Олександра Платунова,
Ксенія Дубовик та художник Іван Мунчак

Редактор *Ірина Коваленко*
Обкладинка, макет, художнє оформлення, комп'ютерна обробка
ілюстрацій *Олени Мамаєвої*
Малюнки *Вікторії Дунаєвої*
Комп'ютерна верстка *Клари Шалигіної*
Коректор *Олена Симонова*

У підручнику використано малюнки та фото з відкритих джерел інтернету: vecteezy.com, depositphotos.com як ілюстрації у виданні навчального характеру відповідно до законодавства України про авторське право і суміжні права

Формат 84×108/16.

Ум. друк. арк. 18,48. Обл.-вид. арк. 8,58.

Тираж 1675 пр. Вид. № 0056. Зам. № 24-11-2002.

ТОВ «Генеза»,
вул. Генерала Алмазова, 18/7 (літ. В), офіс 404, м. Київ, 01133, Україна.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7692 від 24.10.2022.

ТОВ «ПЕТ»,
вул. Максиміліанівська, 17, кв. 2, м. Харків, 61024.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 6847 від 19.07.2019.